SZIKLAINÉ LENGYEL ZSÓFIA

88 TÖRTÉNET '44 -BŐL

Epizódok
holokauszttúlélők
és embermentők
emlékeiből

BookLab

„Apró tanítások az életről, az élet szeretetéről, mások szeretetéről, a szeretetben benne foglalt gyászról és túlélésről."

Schein Gábor író

„Köszönet és hála, hogy az igazságról olvashatunk, és az igazsághoz közelíthetjük magunkat."

Dr. Verő Tamás rabbi

„Ez a könyv meghívó. Lépjünk közel egymáshoz, találjunk szeretetet, bátorságot, mély és szívből jövő elfogadást."

Hüvös Ágnes,
az Amnesty International
Magyarország elnöke

Ezek a kis történetek a holokausztról szólnak, de valójában élni segítenek. Apró tanítások az életről, az élet szeretetéről, mások szeretetéről, a szeretetben benne foglalt gyászról és túlélésről. Nem akarnak tanítások lenni, mégis azok lesznek. Valóságdarabok egy olyan korban, amelyben a valóság megfoghatatlanná válik. Az utolsóktól, akik még mesélhetnek nekünk.

Schein Gábor
író

A *88 történet '44-ből* különleges könyv a holokausztról: olyan – érezhetően szeretettel lejegyzett – rövid, személyes történetek gyűjteménye, amelyek bepillantást engednek abba, hogyan élték túl e vészterhes időszakot zsidók és embermentők. Mivel egyre kevesebb túlélő marad közöttünk, az efféle visszaemlékezések gyűjtése, mentése, közreadása garantálhatja csupán, hogy a jövő generációi számára kézzelfogható közelségbe kerül a 20. század egyik legtragikusabb időszaka, és átérzik, megértik, mit éltek át az üldözöttek.

Klacsmann Borbála
történész, holokausztkutató,
a *Holokausztörténetek* című könyv és blog szerzője

Az apám is megszólal ebben a könyvben: riadt gyerek, akinek a világ felfoghatatlan és ijesztő. Ismeretlenek gyűlöletétől kell rettegnie. A történetekben kulcsmomentum az agresszor távolsága és a segítő közelség. Ez a könyv meghívó. Lépjünk közel egymáshoz, találjunk szeretetet, bátorságot, mély és szívből jövő elfogadást. Ezek tesznek minket emberré. És ha emberek vagyunk, egymással emberségesek vagyunk, akkor van jövőnk.

Hüvös Ágnes
az Amnesty International Magyarország elnöke

A közelmúlt történelmének megismerésében és megértésében ma már nagyon fontos szerepet játszanak a hétköznapi emberek személyes visszaemlékezései. Éppen a holokauszt emlékezete az, ami a leginkább efelé mozdította a múlthoz való viszonyunkat az elmúlt fél évszázadban.

A holokaussztúlélők sokféle nyelven és számos gyűjteményben felsorakozó történeteit eredeti módon egészíti ki ez a kötet. A gyűjtemény abba a kortárs tendenciába illeszkedik, amely a megélt tapasztalatok hitelességére támaszkodva, de nem feltétlenül a tragikumot sulykolva próbálja új generációkon keresztül fenntartani a holokauszt emlékezetét. A tanúságtétel-archívumok többségével ellentétben itt nem teljes életutakkal, hanem a magyar holokauszt tanúinak, 80 túlélő zsidónak és 8 embermentőnek néhány oldalas történeteivel találkozunk.

Az egyesével és sorozatban is olvasható, hétköznapi nyelven elmesélt, könnyen befogadható elbeszélések között van morzsányi epizód, és van olyan sztori, amiből minimális erőfeszítéssel egy teljes regény vagy film volna kibontható. És mégis kirajzolódik mind mögött egy arc, és a túlélés elbeszéléseinek hátterében pedig az elpusztulás felfoghatatlanul számosabb, el nem mesélhető története.

Gács Anna
irodalomkritikus

Igaz emberek könyvét fogja kezében a tisztelt olvasó. Igaz emberek ők valamennyien, a holokaussztúlélők és az embermentők is. Az élettörténetükbe belepillantva ismerjük meg a múltat, és így tudunk törekedni arra, hogy az igazsághoz közelítve mi magunk is rátaláljunk az igazság útjára. Köszönet és hála mindazoknak, kik ezen igaz történetekkel foglalkoznak, és lehetővé teszik számunkra, hogy mi is az igazságról olvashassunk, és az igazsághoz közelíthessük magunkat.

Dr. Verő Tamás
rabbi

Sziklainé Lengyel Zsófia krónikás, történetmentő rutinosan, jó érzékkel szólítja meg beszélgetőpartnereit: túlélőket és embermentőket. Látszik, hogy otthon van a műfajban. Úgy irányítja a beszélgetést, hogy mindvégig izgalommal haladunk előre a történések útján.

A témaválasztás sajnos aktuális, hiszen ma is vannak olyan régiói világunknak, ahol háborúk és menekültek között, analóg értelemben túlélésről, emberek megmentéséről van szó. Segítse ez a kötet érzékenységünket, amikor nehéz sorsú embertársainkkal találkozunk, beszélgetünk!

Hofher József
jezsuita szerzetes

Megindítóak és elgondolkodtatóak az áldozatok és embermentők által elmondottak, mementói a szörnyűségek szörnyűségének és a legnagyobb rettenetben is megmutatkozó emberségnek.

Miklósi László
a Történelemtanárok Egyletének elnöke

Ez a könyv egy alapkutató hajlamú „gyémántcsiszoló" munkája. Kétfajta olvasónak ajánlható nagy biztonsággal: akinek érintett a családja, és akinek nem. Hát, igen... Mindenkinek, még azoknak is, akik úgy érzik, eleget olvastak már e témában.

Török András
a Vademecum Hírlevél írója,
a Fortepan menedzsere

88 történet '44-ből

SZIKLAINÉ LENGYEL ZSÓFIA

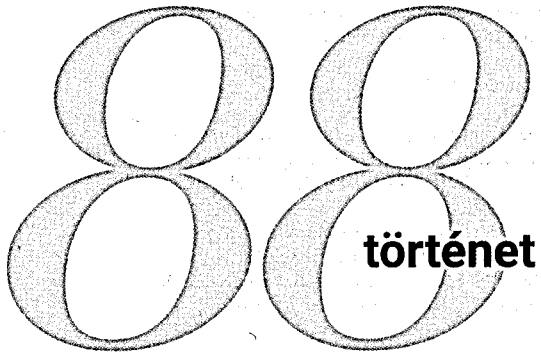

Epizódok holokauszttúlélők és embermentők emlékeiből

)))Book
)))Lab

88 történet '44-ből – Epizódok holokaussztúlélők és embermentők emlékeiből

A kötetben szereplő történeteket az érintettekkel készített interjúi, illetve
a családok által rendelkezésére bocsátott hanganyagok alapján írta
és szerkesztette, valamint a Fogalomtárat írta: Sziklainé Lengyel Zsófia

A mozdítatlan Mózes című előszót írta: Hetényi Zsuzsa
A Zárszó a történetekhez szerzője: Schäffer Erzsébet

Copyright © Sziklainé Lengyel Zsófia, 2025
Copyright, A mozdítatlan Mózes – Előszó 80+8 történethez a túlélők emlékeiből
megelevenedő holokausztról © Hetényi Zsuzsa, 2025
Copyright, Ha mind az áldott történetre vágyunk, miért nincs az átkozottnak
vége már… – Zárszó a történetekhez © Schäffer Erzsébet, 2025

Magyar kiadás © Central Kiadói Csoport, 2025

Minden jog fenntartva; a mű részletei sem közölhetőek, és semmilyen formában
nem sokszorosíthatók a jogtulajdonos engedélye nélkül. Tilos a mű mesterséges
intelligenciához köthető felhasználása, beleértve a generatív MI-technológiákat is.

A kötetben szereplő történetek és családi fényképek megjelentetésének jogát
az érintettek, illetve családjaik a szerzőre ruházták. A forrásmegjelölést
nem tartalmazó fotókat az interjúalanyok és családjuk bocsátották rendelkezésünkre.
Visszajelzést a szerző az elettortenetek@gmail.com e-mail-címen fogad.

ISBN 978-615-698-330-5

)))Book
)))Lab

Megjelent a BookLab Kiadó gondozásában, 2025-ben
A BookLab Kiadó a Central Kiadói Csoport tagja
Felelős kiadó: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Koncz Gábor
www.booklab.hu
A kiadó az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők
Egyesülésének tagja.

Szerkesztette: Mozer Tamás
Tördelés: Kedves László
Borítóterv a szerző fotójának felhasználásával: Tabák Miklós
A szerző fotója: Szücs Róbert

Nyomta és kötötte: Central Dabasi Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Szentinek Zsolt vezérigazgató

A kiadó könyveit megrendelheti kedvezménnyel
a booklab.hu webáruházban.

Dr. Trietsch Józsefnek és fiának, Lászlónak

Tartalom

Előszó 17

Hetényi Zsuzsa: A mozdítatlan Mózes – *Előszó 80+8 történethez a túlélők emlékeiből megelevenedő holokausztról* 21

HOLOKAUSZTTÚLÉLŐK IGAZ TÖRTÉNETEI 29

1. Ékszeres dobozka – *Laufer Rózsi (1912)* 31
2. Főhadnagyi egyenruha – *Egy túlélő (1921)* 34
3. Mankó – *Dr. Sattler Tamás (1921)* 36
4. Édes kalács – *Urbán (született Ungár) László (1923)* 38
5. Sült tök – *Urbán (született Ungár) László (1923)* 41
6. Bakancs – *Urbán (született Ungár) László (1923)* 43
7. Vöröskeresztes karszalag – *Dr. Körmendi István (1923)* 45
8. Bejgli – *Dr. Körmendi István (1923)* 48
9. Mózes – *Dr. Körmendi István (1923)* 51
10. Cipő – *H. L.-né (1923)* 53
11. Mentőautó – *H. L.-né (1923)* 56

12. HÉV – *Faludi Gábor (1924)* 60
13. Arany – *Faludi Gábor (1924)* 63
14. Válltömés és csokoládé – *Faludi Gábor (1924)* 65
15. Tápszer és ásó – *Faludi Gábor (1924)* 67
16. Fasírt és penicillin – *Faludi Gábor (1924)* 69
17. Egy szem alma – *Mihály András (1917) története sógornője, Fahidi Éva (1925) tolmácsolásában* 71
18. Pingpongasztal – *Ungár Jenő (1925)* 74
19. Hat bőrönd – *David Gur, született Grósz Endre (1926)* 78
20. Gyöngyvirág – *Dr. Varga (született Hoffmann) Judit (1927)* 82
21. Egy pénzérme – *Dr. Varga (született Hoffmann) Judit (1927)* 86
22. Notesz – *Dr. Varga (született Hoffmann) Judit (1927)* 89
23. Futball-labda – *Forgács János (1928)* 92
24. Szemüveg – *Egy túlélő (1929)* 96
25. Sötétkék pulóver – *Egy túlélő (1929)* 98
26. Lakónyilvántartás – *Dr. Abonyi Iván (1929)* 100
27. Öltöny – *Sziklai (született Rabinek) Magda (1929)* 103
28. Életem első pezsgője – *Sziklai (született Rabinek) Magda (1929)* 106
29. Iskolai bizonyítvány – *Chava Lusztig, született Kandel Éva (1930)* 108
30. Harmonika – *Chava Lusztig, született Kandel Éva (1930)* 110
31. Szardíniakonzerv – *Chava Lusztig, született Kandel Éva (1930)* 112
32. Varrókészlet – *Zwecher (született Lőbl) Judit (1930)* 116
33. Körözőkönyv – *Judith Yaron, született Steiner Julianna (1930)* 119
34. Margarin – *Judith Yaron, született Steiner Julianna (1930)* 121
35. Papírdobozok – *Judith Yaron, született Steiner Julianna (1930)* 123
36. Szánkó – *Egy túlélő (1931)* 125
37. Teherautó – *Vera (1933)* 129
38. Vasajtó – *Vera (1933)* 132
39. Szénakazal – *Kati (1933)* 134
40. Két fotel – *Kati (1933)* 137
41. Paplan – *Spieler Marietta (1933)* 140
42. Magyar kártya – *Márkus Iván (1934)* 143
43. Batyu – *Steiner Katalin (1933)* 145
44. Jegygyűrű – *Váll Lászlóné, született Büchler Judit (1934)* 147
45. Húsleves – *Váll Lászlóné, született Büchler Judit (1934)* 149
46. Krumpli – *Dr. Sólyom (született Schvarcz) Olga (1934)* 152
47. Káposztaleves – *Dr. Sólyom (született Schvarcz) Olga (1934)* 155
48. Fotónegatívok – *Kinszki Judit (1934)* 157
49. Csokoládés parány – *Kinszki Judit (1934)* 161
50. Karácsonyfa – *Kinszki Judit (1934)* 164
51. Templomlátogatási igazolvány – *Kinszki Judit (1934)* 167
52. Mumpsz – *Nádas Marietta (1934)* 170
53. Egy zacskó kockacukor – *Nádas Marietta (1934)* 173
54. Útvonalak – *Salgó Vera (1935)* 176
55. Gyerekkabát – *Salgó Vera (1935)* 180
56. Palánk – *Szász (született Sussmann) Pál (1935)* 183
57. Kisolló – *Herskovits Imre (1936)* 186
58. Lavór – *Herskovits Imre (1936)* 188
59. Rádió – *Herskovits Imre (1936)* 190
60. Töltőtoll – *Egy túlélő (1937)* 192

61. Kis bőrönd és uzsonna – *Egy túlélő (1937)* 194
62. Fillérek – *Szöllős Vera (1937)* 196
63. Bőrkabát – *Szöllős Vera (1937)* 198
64. Rendőrségi igazolvány – *Dr. Erdős György (1937)* 201
65. Levelezőlap – *Simon (született Lax) Ágnes (1937)* 203
66. Bableves – *Simon (született Lax) Ágnes (1937)* 206
67. Levélke – *Dr. Kenedi (született Klein) Péter (1938)* 209
68. Porcelántál – *Egy túlélő (1938)* 213
69. Kétkilós kenyér – *Egy túlélő (1938)* 215
70. Gyerekszék – *Judit (1938)* 217
71. Kaleidoszkóp – *András Gábor (1939)* 221
72. Plüssmajom – *András Gábor (1939)* 225
73. Szilvalekvár – *Sas (született Pollatschek) József (1939)* 227
74. Alvóbaba – *Dénes Veronika (1939)* 231
75. Angyalka – *Dénes Veronika (1939)* 234
76. Dunyha – *Sommer Katalin (1939)* 236
77. Két kerítés – *Walfisch Erzsébet (1940)* 240
78. Demizson – *S. Vera (1940)* 243
79. Fülbevaló – *Gellei Ágnes (1941)* 246
80. Rékli – *Répás (Rosenfeld) Iván (1944)* 250

IGAZ TÖRTÉNETEK IGAZ EMBEREKRŐL 253

81. Villamos – *Dr. Abonyi Ivánné Farkas Mária (1925)* 255
82. Gyerekszoba – *Dr. Abonyi Ivánné Farkas Mária (1925)* 258
83. Egy teljes sonka – *Almásy Béla Gyula (1926)* 260
84. Tricikli – *Almásy Béla Gyula (1926)* 263
85. Galéria – *Almásy Béla Gyula (1926)* 266
86. Aknafedél – *Szabó Lászlóné, született Kuron Ida Katalin (1928)* 269
87. Pékség – *Kosák József (1930)* 273
88. Héjában sült krumpli – *Csik Imre (1933)* 278

Schäffer Erzsébet: Zárszó a történetekhez – *Ha mind az áldott történetre vágyunk, miért nincs az átkozottnak vége már...* 281

FOGALOMTÁR 283

Köszönet 329

A szerzőről – *Sziklainé Lengyel Zsófia* 335

Előszó

A nyolcvanas években, katolikus kislányként a zsidó szó számomra csupán bibliai kifejezés volt. Aztán kelenföldi létemre a francia tagozat miatt egy zuglói gimnáziumba kerültem. Olyan épületbe jártam iskolába, ahol ötven évvel korábban egy ember megmentette kétezer másik ember életét. Egyre több ismerősöm lett, akiknek a családja nem csak a Bibliából ismerte a zsidó szót. Egyre több élettörténetet olvastam, igaz történetek alapján készült filmeket néztem, mindenféle korszakból és témában.

A francia nyelv és a véletlenek sorozata vezetett el a szakmámig, a vállalati kommunikációig. Miközben céges – ugyanakkor nagyon is emberi – történetek százait formáltam, rájöttem, hogy kiskorom óta ugyanaz a szenvedélyem: embereket kérdezgetni és az élet írta „meséket" másoknak továbbadni. Ugyanolyan kíváncsisággal és érdeklődéssel hallgattam gyerekként a szomszéd nénik történeteit a pletykapadon, mint ahogy a kollégáimmal beszélgettem a munkájukról. Így született meg bennem a felismerés a hivatásomról: krónikás vagyok.

Pár éve lehetőséget kaptam a sorstól, hogy a Történetmentő nevű vállalkozásomban főállású krónikásként mások emlékeit hallgathassam, szerkeszthessem és örökíthessem meg a családjuk

és az utókor számára. Minden alkalommal lenyűgöz, hogy egy-egy személyes történetnek mekkora ereje van, mennyivel többet mond, mennyivel koncentráltabban tartalmazza a történelmet és az életet magát, mint bármilyen más forrás.

Amikor diákokat kísérve Izraelbe utazhattam az Élet Menetére, megbabonáztak az évezredes falak, a szinte tapintható történelem. De a legnagyobb hatással mégsem Jeruzsálem kövei voltak rám, hanem két magyar ember, akik arrafelé élnek, de itteni történeteket meséltek 1944-ből. Egy akkor tizenhét éves, bátor fiú és egy iskolámbeli, egykori kamasz lány visszaemlékezése ébresztett rá, hogy annak a bizonyos hat bőröndnek és annak a szardíniakonzervnek a történetét, amit mi ott hallottunk, sokkal több embernek kellene elmesélni.

Úgy éreztem, hogy ilyen történeteket én is gyűjthetek, sőt, gyűjtenem kell, amíg még van kitől, hogy a tankönyvek pár soros anyaga megelevenedjen, arcot öltsön azok számára is, akik eddig nem tanultak, nem olvastak a holokausztról, vagy lezárták magukban annyival, hogy „ez borzasztó", és nem merték közelebb engedni magukhoz. Az elhatározásomat nem volt könnyű véghez vinni: először is interjúalanyokat kellett találnom.

A bátor fiú és korszakokkal korábbi „iskolatársam" mellett az elmúlt öt évben közel ötven holokaussztúlélővel vettem fel a kapcsolatot, akik készségesen meséltek nekem, további pár történet pedig hangfelvételen került hozzám. Az interjúkból nyolcvan olyan epizódot választottam ki, amelyek középpontjában egyszerű tárgyak állnak. A hat bőrönd és a szardíniakonzerv mellé sorban jött a töltőtoll, a fülbevaló, a gyöngyvirág, a lavór, a sült tök és még sok más hétköznapi tárgy, amelyek körül nem hétköznapi történetek bontakoztak ki.

A lejegyzett emlékek amolyan sűrített történelemkonzervvé alakultak. Az első történet a legidősebb beszélgetőtársamé, aki százhat éves volt, amikor utoljára találkozhattunk. A könyvben az

elbeszélők életkora szerint haladunk az egyre fiatalabbak történetei felé. A nyolcvanadik írás főszereplője az eseményekkel egyidős, alig múlt nyolcvanéves. Életkoruktól függetlenül mindannyian friss gondolkodású, nyitott, kedves, mi több: életvidám emberek. Pedig csecsemőként, kisgyermekként, fiatalként vagy akár már felnőttként olyat kellett átélniük, amit csak kevesek éltek túl. Nem volt számukra könnyű felidézni az 1944-es év emléklenyomatait. Voltak, akik már rutinosan, mások életükben először fogalmazták meg, mi történt a családjukkal és velük a vészkorszakban.

Miközben dolgoztam a könyvön, az a megtiszteltetés ért, hogy megismerkedhettem azzal az öt csodálatos emberrel is, akik még élnek Magyarországon a Világ Igaza kitüntetéssel díjazott embermentők közül. Azt, hogy ők tizenegy–tizenkilenc évesen hogyan és kinek segítettek, további nyolc epizódban örökítettem meg.

Büszke vagyok rá, hogy beszélgetéseink nyomán mára a legtöbb interjúalanyomat barátomnak mondhatom, vagy akképp emlékezhetek meg azokról, akik már nincsenek köztünk. Néhány elbeszélő ismert ember, de a legtöbben nem azok. A történetüket viszont jó, ha minél több ember megismeri, legyen akár diák, fiatal vagy felnőtt, és függetlenül attól, hogy most, a könyvbe belekezdve mit jelent nekik a zsidó szó.

Az epizódok lejegyzése nem csupán emlékállítás a meghurcoltaknak és az áldozatoknak. Az elbeszélők kifejezetten a továbbadás szándékával és abban a reményben osztották meg az emlékeiket, hogy az utókor tanuljon a történetükből jogfosztásról, üldözésről, munkaszolgálatról, gettóról, deportálásról, halál- és munkatáborokról – és emberségről is.

A kötet történelmi olvasókönyv abban az értelemben, hogy forrásokat – magukat az igaz történeteket –, illetve a megértést segítő magyarázatokat is tartalmaz egy bőséges fogalomtár formájában. A több mint 300 szócikk között vannak olyan alapvető kifejezések, amelyeknek az előzetes ismerete mindenképpen

szükséges a témában való elmélyedéshez. Ezeket a Fogalomtár bevezetőjében fel is soroljuk. Az egyes történetek olvasásakor további magyarázatokra is szükség lehet, ezért minden epizód végén kiemeltük azt a néhány kifejezést, amit érdemes a Fogalomtárban átböngészni a teljesebb megértéshez.

Az összes közreműködővel együtt bízom benne, hogy a műfaj jelzője, a „történelmi" szó egyben azt is jelenti: ez a korszak örökre történelem marad.

Sziklainé Lengyel Zsófia

Heténi Zsuzsa

A mozdítatlan Mózes

Előszó 80+8 történethez a túlélők emlékeiből megelevenedő holokausztról

Nemrégen halt meg egy idős barátnőm, egy hét híján 96 évet élt. Szüleim halála után tréfásan pótmamámnak nevezte magát, amit hálásan elfogadtam. Nem is tudom, ismertem-e nála életvidámabb, gazdagabb humorú, bájosabb és ugyanakkor okosabb asszonyt, sikeres tudós lett, körülrajongott társasági ember, dédunokák kedvence. Kislányos, huncut mosolyát mindvégig megőrizte. Amikor elesett és végleg ágyhoz kötött lett, sejtettük, hogy ez lehet a vég kezdete. Már több életfunkciója leállt, nem evett... és ilyen állapotban hetekig feküdt még békésen, bár egyre kevésbé tiszta tudattal. „Minden orvosi tudásomat felülírja" – mondta orvos lánya. Végül egy pszichológus adta meg a megfejtést: „A holokauszttúlélők nem egykönnyen engedik el az életet." Igen, auschwitzi túlélő volt, kamasz lányként került vissza Magyarországra.

Én is kamasz voltam, ugyanannyi idős, mint ő akkor, amikor az 1960-as években értesülni kezdtem az akkoriban hivatalosan agyonhallgatott holokausztról, és ez megváltoztatta az életemet. Olvasnivalót kerestem, mert nem ismertem senkit, aki beszélt volna a táborokról. Pedig sok ismerős vett körül, akik, mint később kiderült, beszélhettek volna. Mert az elszenvedők is elhallgatták, talán azt hitték: amiről nem beszélünk, az nincsen és nem lesz

újra. Évek és évtizedek teltek el, mire néhány szó, elejtett mondat nyomába eredve személyes történetek is kibontakoztak. A hallgatás és elhallgatás első kutatásai, legfőképpen Erős Ferenc, Kovács András és Lévai Katalin második generációs interjúkra alapozott cikke, a *Hogyan jöttem rá, hogy zsidó vagyok?** óriási, nemzetközi visszhangot vert. Az alapját képező interjúgyűjtemény mind a mai napig nincs teljességében feldolgozva, nemzedékeknek ad még munkát.

Ez a könyv, amelyet az olvasó most a kezében tart, az 1944–45-ben Magyarországon pusztító holokauszt 80. évfordulójára megjelentetett 80+8 történet. Némelyike bármily szörnyű is, a személyes borzalmakon átsugárzik az élni vágyás, fel-felcsillan a humor. Minden egyes darab annak a nagy szövegkorpusznak a fontos része, amely a világ minden sarkában kisebb és nagyobb archívumokban, könyvtárakban, tudományos és ismeretterjesztő művekben halmozódik. Ráadásul ezek a mi saját, magyar történeteink. Ennek fontosságát sokszorozva élem és érzem át mint *A holokauszt és a családom* Facebook-csoport egyik adminisztrátora (Eörsi Mátyással, aki a csoportot elindította, és sajnos, a velem való egyeztetés nélkül le is zárta). Az óriási érdeklődést jelezte az ott közreadott szövegek közül néhányra alapozott kötet.** A Facebook-csoportot két okból említem. Egyrészt, mert ebben a könyvben előfordul néhány ott is megjelent név, teljesebben és irodalmibb formában előadott történetekkel. De főleg azért említem, mert a többéves történetolvasás után is értek még meglepetések, előbukkantak soha nem látott részletek, amelyeknek köszönhetően nem pusztán együttérzünk a mesélővel, hanem beleélhetjük magunkat abba a korba, és nem utolsósorban sok apró részletet és körülményt megértünk. Persze a legfőbb dol-

* in: Medvetánc, 1985. 2–3. szám, 129–44. o.

** Fenyves Katalin (szerk.): *A holokauszt és a családom.* Budapest, Park, 2015.

got képtelenek vagyunk felfogni: azt, hogy miképpen juthatott ide az emberiség.

A már megjelent és a még rejtett holokaussztörténetek mennyisége azonban, sajnos, átfoghatatlan, így nem kell attól tartania az olvasónak, hogy ismétlődő vagy ismerős epizódokkal találkozik. Attól persze lehet tartania, hogy ismerős városrészek, lakcímek, üzletek nevére vagy kerületek leírására összerándul, és kénytelen lesz, kínos vagy örömteli képzettársításokkal, ennek az országnak a múltjára úgy gondolni, mintha velünk élő múlt lenne. Így jártunk sokan Zoltán Gábor *Orgia* című dokumentumregényének folyományaként a Városmajor környékével. Így jártam én a Gellért-hegy környékéről szóló történetekkel, vagy a Radnóti Gimnáziumra, vagyis az egykoron a pesti zsidók közös adományából felépült, majd 1941-ben katonai célokra elfoglalt Abonyi utcai zsidó iskolára vonatkozó mozzanatokkal. Nem nehéz, sőt nem lehet nem átéreznünk, hogy a német megszállás napján, 1944. március 19-én, amikor hirtelen mindenkit hazaküldtek a zsidó iskolából, minden gyerek „rettenetesen örült". Ugyanis mindez magyarázat nélkül történt, és hazafelé kellett szembesülniük azzal, hogy az utcákat német katonai járművek árasztották el.

Számomra a jó könyveknek van néhány ismérve. Várom, hogy újra a kezembe vehessem, nehezen tudom letenni, nem kell könyvjelzőt használnom, mert pontosan tudom, hol hagytam abba, és másodszor is van kedvem elolvasni, mert változatlanul foglalkoztat. Ez a kötet minden „követelményemet" teljesíti. Vagyis mégsem… néha szünetet kellett tartanom, hogy megnyugodjak, megbizonyosodjam róla, hogy süt a nap és zöld a fű. És elhessegessem a napihírekből alattomosan belopakodó kegyetlen párhuzamokat a régmúlttal.

Kár lenne tagadni, hogy hosszú évek messzeségéből a legmélyebb benyomást azok a mozzanatok hagyják bennünk, amelyek abszurd jelenségeket említenek. Mert mi is az abszurd? Egy

logikát felrúgó eseménysor vagy kép, amelyen, minthogy ésszel fel nem érhetjük, kínunkban elnevetjük magunkat. Nem vidám ez a nevetés, mégis felszabadító, mert felmentjük magunkat a gondolkodás alól. A lélektani törvényszerűségek értelmében ezek a befejezetlenül maradt, lezáratlan gondolatok azonban mélyen bevésődnek elménkbe, amit a művészet és média fel is használ. Az abszurd viszont könnyen válik emblematikussá, jelképessé, mert a konkrét jelentéstől elrugaszkodunk. E könyvben ilyen a háborítatlanul mindvégig a kályha tetején üldögélő kis Mózes-szobor sorsa a német irodának lefoglalt lakásban. Ahogy lenézett az SS-parancsnokság tagjaira, a feldúlt bútorokra, kezében a törvénytáblákkal, az a zsidók túlélésének szimbóluma. Szimbólum az is, hogy föl sem figyeltek rá, vagy nem is értették vagy tudták, kicsoda és micsoda. Végül is a gyilkológépezet kötelékében csak zavaró tényező a kultúra.

A holokauszt emlékezete nem csorbítatlan. A holokaussztagadók nem tűnnek el, a legképtelenebb áltudományos érveket vetik be, sőt hamis túlélői vallomásokat is koholnak. A holokauszt (héberül Soá) emlékezete Izrael Állam megalakulásának egyik fő támpontja volt, viszont a közel-keleti konfliktusok és politikai ellentmondások rengeteget ártanak neki. Mindezekkel éppen a hiteles vallomásokat kell szembeszegezni, olyanokat, mint az ebben a könyvben összegyűjtött emlékek.

Ez a kötet annyiban más, mint hasonló társai, hogy nem teljes sorsokat tár elénk, hanem epizódokat, akár egyazon ember életéből vett külön-külön történést, egy-egy tárgy vagy helyzet köré fonódott emléket, keserű vagy felemelő anekdotát. Az anekdota szó eredeti értelmében azt jelentette, hogy az életben megesett, jelentősebb tartalmat hordozó vagy jelentős, ismert személlyel kapcsolatos történet. Az itteni „hősök", akik részben azonos körbe tartoznak (néhányan rokonok vagy ismerősök), mégis névtelenek, mert nekünk ismeretlenek. Az teszi őket különlegessé, amit

megosztanak velünk magukról (bizonyára nem könnyen, hiszen van, aki névtelen is kíván maradni), és az, hogy egy borzalmas korról tanúskodnak. Nemcsak őket ismerjük meg, hanem a kort is és annak más szereplőit: egy megfáradt, naiv nagymamát, egy barátot, aki tudja, hogy nem szabad felismernie álruhában bujkáló ismerősét, a kegyetlen, barbár, olykor emberséges őröket, feletteseket, gyilkosokat és áldozatokat, a társadalom ilyen és olyan rétegeit.

Az anekdota frappáns, reményt adó vagy tragikus vége, az erkölcsi vagy filozófiai tanulság is jellemző ezekre a „sztorikra", mert bennük van a „history" és a – nemrég született fogalommal – nem his-, hanem „her-story" (a női szemszögű elbeszélés), a történetben a történelem. Az anekdota gyökere, amint erről már az orosz–zsidó irodalommal foglalkozó, *Örvényben* című könyvemben* írtam, a bibliai példázatokig nyúlik vissza, a szélesebb értelemben vett tanításra. Erkölcsi nemesedésre szánt, íratlan etikai szabályok szájhagyomány útján terjesztett tananyagát képezték a példázatok. Ennek a kötetnek egyik bevallott célja az, hogy iskolákban is olvassák majd és megbeszéljék. A példázat mintákat nyújt, viselkedési módokat, ezek átélése az önismereti munka része igen zsenge kortól. Minden jó mese empátiagyakorlat is egyben, és hát a mesék nem mindig tündérmesék, és az itt szereplő hús-vér egyszerű emberek nem legendákba illő hősök, hanem olyan hétköznapi emberek, akik már attól a körülménytől kiválasztottak lettek, hogy nem haltak meg milliónyi társukkal együtt. Ennek a túlélősorsnak a terhét, a néha szinte bűntudattal határos önvádat nem volt könnyű elviselni. „Ő miért nem maradt életben? És én miért igen?"

Óriási a szerepe a túléléstörténetekben a véletlennek. Végső soron a csodának. Nem lehetett előre tudni, ki menekül meg: az, aki

* Hetényi Zsuzsa: *Örvényben I–II.* Budapest, Dolce Filológia II., 2000.

siet menekülni, vagy az, aki erőtlenül ágyában maradni kényszerül. A véletlenekben sokan látnak determinációt, mások csodát, sokan hisznek, mások nem hisznek. A véletleneket lehet törvényszerű vagy oksági események sorozataként elemezni, lehet a valószínűségükről elmélkedni. Mi lett volna, ha Radnóti Miklóst véletlenül nem az első csoportba („lépcsőbe") sorolják, amikor elhajtják azt a 3000 zsidót Borból, hanem a költő is a túlélő csoportba kerül, mint az az életben maradott, aki megszólal ebben a kötetben? Hogyan volt valaki képes eltalálni a pillanatot, amikor a lövések eldördülése előtt még éppen bele lehet ugrani élve a jeges Dunába azzal a reménnyel, hogy ki is tud úszni, és menedéket lel, jéggé fagyott kabátban elvánszorogva egy csillagós házba? Egy biztos: ha a véletlenek eredetén elgondolkodunk, sok irányban megmozgatja, sőt át is alakítja világfelfogásunkat.

Eszembe jut egy bibliai gondolat, amelyet először Ottlik Géza regényében olvastam, amely kultikus szöveg lett kisegyetemista koromban. Az *Iskola a határon* első része hivatkozik egy kőszegi ház kapuja fölött látott mondatra, magyar fordításban: „Nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené."* A holokauszt óriási válságot okozott az európai vallásokban, mert egy Isten által elhagyott világra ébredtek a korábbi hívők. A holokauszt a keresztény egyházak óriási és végzetes bukásának tekinthető, és olyan határvonal, amely a zsidó asszimiláció és zsidó vallásosság korábbi állapotát is gyökeresen megváltoztatta. Az idézetet különös, személyes okból hoztam ide, és nem mint újszövetségi passzust, hanem mint irodalmi idézetet. Miért? Mert, máig érthetetlen módon, ez a mondat pontatlanul maradt meg bennem, és így is idéztem magamnak a mai napig, sötét órákban. „Nem azé, aki akarja, nem azé, aki fut, hanem aki végig marad." Fogalmam sincs, mikor és hogyan csináltam a kitartásra biztató

* Biblia, Pál levele a rómaiakhoz 9.16.

mondatot az eredetiből. De a holokauszttúlélők sorsáról is mindig ez jut eszembe. A végig maradó, hosszú életű, békében megöregedett túlélőkről: azokról, akiknek soha többet nem lehetett gyerekük, azokról, akik tudatosan nem vállaltak gyermeket, vagy épp ellenkezőleg, akiknek nagyon sok gyerekük lett később. Egy ilyen családban mondták egyszer nekem mosolyogva, hogy már csak „dafke", csak azért is megmutatták, milyen sok kis zsidó fog felnőni azok helyett, akiket elveszítettek.

Keserű tény, de ez a könyv a túlélés iskolájaként is felfogható. Nem könnyű annak felismerése, mikor és honnan közelít veszély, mikor kell kilépni a sorból, meddig terjed a szabálykövetés és az engedelmesség határa... Manapság túlélőtúrákat és szabadulószobákat szerveznek azoknak a nemzedékeknek, akik azt hiszik, hogy hasonló élethelyzet nekik már nem jut osztályrészül (hacsak nem a klímakatasztrófa következtében). Nem kell nagyon öregnek lenni ahhoz az aggodalomhoz, hogy a játékból vajon nem lesz-e valóság, vajon nem felkészülés-e a gyakorlatozás a bizonytalan jövőre. Elég napihíreket olvasnunk, újabb háborúk, újabb áldozatok, újabb hadifoglyok, újabb táborok, újabb szenvedő civilek, nők, gyerekek, újra embercsoportok tömeges megalázása, megkínzása, újabb evakuációk, bombák, tankok. És persze ismétlődnek a „békés" erőszak örök képletei, a családon belül, az iskolákban, egyházakban. A kiszolgáltatottság mindenféle formája alig változva, sőt egészen ősi, atavisztikus formájában itt él velünk. Tudjuk ezt olyan híres kísérletekből, mint Philip Zimbardóé vagy Stanley Milgramé: bizonyos tekintélyelvű környezetben az emberek kétharmada készen áll embertársai megkínzására, és hajlandó akár gyilkossá válni. Az irányító személy tekintélyelvűsége azért lényeges, mert akkor rajta nyugszik, rá ruházható a felelősség. „Parancsra tettem." Igaz lenne, hogy – Vörösmarty *Az emberek* című versének egyik sorával szólva – „az emberfaj sárkányfogvetemény"?

Ha viszont a fenti, tíz országban azonos eredményt hozó kísérletben egy alkura és megbeszélésre hajlandó irányító személyt bíztak meg a kísérlet vezetésével, az engedelmességi arány nullára csökkent. A nem parancselvű személyekkel folytatott dialógusban felmerülő nézeteltérések és ellentmondások nyilvánvalóan teret adtak az önálló gondolkodásnak és a mérlegelő döntéshozatalnak. Vagyis saját helyzetünk felismerése és annak meghatározása, miben veszünk részt, attól is függ, hogy milyen vezetőket fogadunk el vagy választunk, mert ennek függvénye az is, hogy megszólalhatunk-e, felemeljük-e a hangunkat.

Most, amikor már alig vannak közöttünk a holokausztot átélt nemzedék tagjaiból, nagyon fontos, hogy velünk maradjon az, amit el tudtak még mondani. Az embernek mindig túl későn jutnak eszébe azok a kérdések, amelyeket fel szeretett volna tenni a szüleinek, nagyszüleinek. Hadd mondják el ilyen könyvekben, mert minden remény azok felé az olvasók felé fordul, akik most nőnek, növekednek, akiknek most nyílik rá a szemük arra, hogy a mesékben és történetekben ők maguk a főszereplők.

HOLOKAUSZTTÚLÉLŐK IGAZ TÖRTÉNETEI

1

Ékszeres dobozka

Laufer Rózsi (1912)

Szegeden nőttem fel. Apám 1919-ben, a spanyolnáthajárványban meghalt, a család ezután több részletben Pestre költözött, én '30-ban jöttem, az érettségi után. Anyámmal éltem, amíg ő is meg nem halt '39-ben. Több helyen dolgoztam, végül két bátyám vállalkozásában – ma azt mondanánk, kisvállalkozás – könyveltem. A munkám kapcsán ismertem meg a férjem, és 1941 augusztusában összeházasodtunk. Hamarosan, '42 elején, mindhárom fiút behívták munkaszolgálatra. Pista, a férjem, először Erdélybe, később Ukrajnába került.

A Szondi utcában laktam. Sokan éltünk zsidók abban a házban, mégis hiába kértük a nyilas háziurat, hogy nyilváníttassa csillagos házzá az épületet, nem tette. El kellett költöznöm. A költözés előtt igyekeztem pár dolgot ismerősöknél elrejteni. Az egyik szomszédasszony vállalkozott rá, hogy elviszi és elássa az ágyneműket. A szomszéd házban működött egy szenespince, ahol kis tételben lehetett szenet vásárolni. Megbeszéltem a tulajdonosával, a szenessel, hogy elrejti az ékszeres dobozkámat a pince falában egy tégla mögé.

Amikor a gettóba kényszerültünk, az anyósommal és az apósommal együtt kerültem az Akácfa utca 36.-ba. A zsidóknak este

kijárási tilalom volt elrendelve. Én időnként igyekeztem visszamenni a Szondi utcába, hogy magamhoz vegyek pár szükséges holmit a lakásunkból. Az egyik ilyen alkalommal túl soká maradtam, és a sárgacsillaggal* féltem az utcára menni. Szorult helyzetemből az egyik szomszédom segített ki. Ő a közlekedési vállalatnál, a Beszkártnál dolgozott. Tiszteletet parancsoló egyenruhájában karon fogott, és határozott léptekkel visszakísért a gettó kapujáig.

Laufer Rózsi és Pista esküvője 1941-ben

Egy nap bekerültem egy csoportba, amit a józsefvárosi pályaudvarra irányítottak, hogy bevagonírozzák. Miközben a pályaudvarnál vártunk, megjelent néhány nyilas karszalagos legény, és

* A sárga csillag két szóban írandó, de Laufer Rózsi valahogy mégis jellegzetesen egyben ejtette.

jó néhány embert kiválasztottak a csoportból. Köztük voltam én is. Kísérőink elindultak velünk, és csak útközben árulták el, hogy nem nyilasok. Cionista fiatalok lehettek, álruhában. Épp a Ferdinánd híd felé tartottunk, amikor eszembe jutott, hogy befordulhatnék a Szondi utcába, és vihetnék pár dolgot a lakásból a gettóba.

A házmester nem engedett be, így jobbnak láttam, ha utánafutok a kis csoportnak. Örültem, hogy a hídon utolértem őket. Az álnyilasok a nemzetközi gettóba kísértek minket, egy védett házba. Nem tudom, ennek volt-e köze ahhoz, hogy volt védlevelem, többféle is. Aggódtam apósomékért, de szerencsére akadt egy fiatal, Munkácsról származó zsidó fiú, aki vagányul vállalta a közvetítést a nemzetközi és a nagy gettó között, így néhányszor hoztavitte az üzeneteket.

Engem a védett házban, apósomékat a nagy gettóban érte a felszabadulás. A férjem 32 hónapot töltött Ukrajnában, majd cseh területeken keresztül, hosszú úton visszaszökött Pestre, és a gettórendőrség kötelékébe került pár nappal a felszabadulás előtt. Mindkét testvérem túlélte a munkaszolgálatot, az egyikük súlyos betegen tért vissza. A Szegeden maradt rokonaim mind elpusztultak.

Ami az elrejtett tárgyainkat illeti, a szomszédasszony maradéktalanul visszahozta az ágyneműket nekünk. Azt viszont nem voltam képes elhinni a szenesnek, hogy a felszabaduláskor a szovjet katonák pont azt a téglát vették ki a szenespince falából, ahol az ékszerdoboz lapult…

#álnyilas #behív #Beszkárt #cionista #elpusztul #elrejtett tárgyak #gettórendőrség #házmester #józsefvárosi pályaudvar #kijárási tilalom #nyilas karszalag #szovjet katonák

2 Főhadnagyi egyenruha

Egy túlélő (1921)

1942-ben bevonultam munkaszolgálatra, huszonegy éves voltam. Több más helyszín után a Háros-szigetre kerültem dolgozni egy laktanyába. Mivel Budapest közelében voltunk, előfordult, hogy HÉV-vel bemehettünk a városba és találkozhattunk a családunkkal. De hiába volt jobb helyzetünk, mint más munkaszolgálatosoknak, én úgy éreztem, jobb ezt megszakítani: meg kell szökni!

Életmentés volt a cél, szó szerint, mert a többieket Borba vitték, a rézbányába. Én 1944 nyarának elején egy csónakon távoztam a munkaszolgálatból Budafok felé. És nem egyszerűen megszöktem, hanem még loptam is! Elemeltem egy katonai bélyegzőt, amivel hamis, de teljesen valódinak látszó katonai igazolványra tettem szert, sőt, később még pár társamnak is a segítségemmel lett hasonló papírja. Az enyém egy fiktív, erdélyinek tűnő névre volt kiállítva.

Életveszélyes kaland kezdődött. 1945 januárjáig mint tüzér főhadnagy éltem Budapesten. Több mint fél évig szerepet játszottam, fölépítettem egy karaktert. Nem bujkáltam, tényleg tisztként éltem. Az igazolványomat felmutatva vettem magamnak egy szép tiszti egyenruhát, állandóan azt viseltem. Jóképű és roppant elegáns főhadnagy voltam.

Ha felismernek, nem kétséges, milyen sors várt volna rám szökött munkaszolgálatosként, hamisított papírokkal. Egyszer, amint az egyenruhámban sétáltam a Körúton, ijedten vettem észre, hogy közeledik felém egy ismerős, aki nem tud főhadnagyságomról, arról viszont igen, hogy csillagot kellene viselnem. Korábban egy házban laktunk, ráadásul az ő családja német elköteleződésű volt. Igyekeztem feltűnés nélkül másfelé nézni, lehajtani kicsit a fejem, hogy ne ismerjen föl. Szerencsére megúsztam a dolgot.

Aztán januárban, amikor bejöttek az oroszok, én csendben visszavedlettem a régi önmagammá. Az egyenruha még velem volt egy darabig, aztán nem tudom, mi lett vele.

A sors különös fintoraként a házbéli ismerősömmel egy munkahelyre kerültünk a háború után, sőt, jó barátok lettünk. Egyszer elmeséltem neki a kínos körúti esetet, amikor nem buktam le. Erre ő bizalmasan közölte: „Nagyon jól festettél a főhadnagyi egyenruhában!"

#bejöttek az oroszok #Bor #erdélyi menekült #hamis iratok #katonaigazolvány #papírok hamisítása #új név

3

Mankó

Dr. Sattler Tamás (1921)

1944-ben, egy nyári estén, 10 óra körül két magyar detektív jelent meg budapesti lakásunkon egy rám vonatkozó előállítási paranccsal. Édesanyám sikoltott, édesapám kiabált, én meg azon igyekeztem, hogy bebizonyítsam, súlyos beteg vagyok. A lábam valóban az volt, gyerekkori csonttuberkulózis folytán mozgássérültként éltem. Volt egy, a teljes lábszáramra való „járógépem", amit tulajdonképpen már nem használtam, de a csengetés után rám adták, s anyám mint orvosnő is tanúsította az állapotom súlyosságát. A detektíveket ez nem hatotta meg. Elvittek járógépestül, a mankóimmal együtt.

Huszonhárom éves voltam ekkor. A Gyorskocsi utcai fogház III. emeletén, egy hatszemélyes cellában raboskodtam hónapokig. Időnként 36-37-en is voltunk bent egyszerre. Éjszaka turnusokban aludtunk a szalmazsákokon. Édesanyám mindent megmozgatott, hogy jobb helyre kerülhessek. Valahogy megtalálta, talán le is fizette a rendőrorvost, mindenesetre átszállítottak a Mosonyi utcai toloncház kórházi részlegébe.

Pár hét múltán, amikor az a részleg is megtelt, a Bethlen téri zsidó tanintézetben kialakított szükségkórházba kerültem. Ott aztán valami csoda folytán egyszer csak közölték velem, hogy

a rendőrség szabadlábra helyezett. Jött az irodista, hogy elmehetek. Mivel nem tudtam hova menni, végül maradtam.

Egyik nap megjelent egy Lemke nevű német tiszt, hogy hol vannak azok a foglyok, akiket ő átadott a magyar hatóságoknak. Egy bátor magyar zsidó belgyógyász főorvos, Biedermann János megmutatta neki az ágyam mellett a mankókat, és elmagyarázta, hogy mozdíthatatlan, súlyos beteg vagyok, ott kell maradnom.

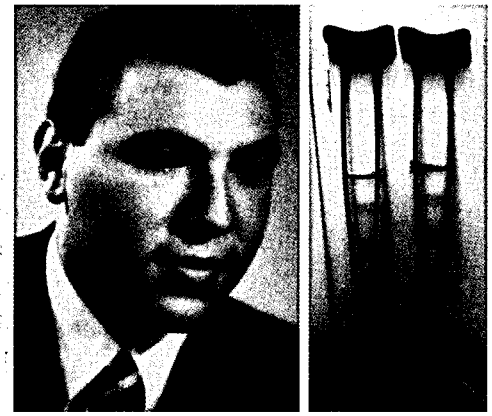

A fotó 1940 körül készült Sattler Tamásról. Mankóját a család máig őrzi

Később, amikor a front már Budapest felé közeledett, Lemke kiürítési paranccsal jött vissza. Az irodista fiúnak volt annyi bátorsága, hogy odamutatta neki a szabadulópapíromat, és azt mondta, hogy a Sattler elment, nem tudják, hol van. Én persze ott feküdtem két szobával arrébb. Lemke ordított, mint egy vadállat, de én túléltem a háborút. Milyen kevésen múlik az élet!

#előállítási parancs #front #kiürítési parancs #rendőrök #szükségkórház #toloncház

4

Édes kalács

Urbán (született Ungár) László (1923)

1944 áprilisában kellett bevonulnom munkaszolgálatra Kispestről, ahol éltem és nyomdászként dolgoztam. A századunkba valamiért kizárólag 1904-es és 1923-as születésűeket osztottak be, és Várpalotára vezényeltek minket. Dolgoztunk építkezésen, segédkeztünk romeltakarításban, de voltak mondvacsinált feladataink is a gallyszedéstől a salaktalicskázásig, amikkel szekíroztak minket.

Bajtársaknak hívtuk egymást, és igyekeztünk szorosan összetartani. Azt vallottuk, hogy csak az a miénk, ami a fejünkben van. Munka közben meg esténként is szórakoztattuk magunkat. Volt, aki egész operákat fütyült el, de beszélgettünk például irodalomról, illetve rövidebb-hosszabb verseket is szavaltunk. Én ebben a műfajban szinte kifogyhatatlan voltam, kétszáz Ady-verset tudtam fejből. Mivel nagyon vegyes társaság voltunk, sokféle nyelven értettünk. Ki is használtuk ezt a tudásunkat, és tanítgattuk egymást. Bedobtunk egy magyar szót, és mindenki megtanította ezt a szót a többieknek egy általa ismert nyelven.

A szórakozásnak különös formáit is űztük esténként. Kenyérbélből gyúrtunk bábukat, hogy sakkozhassunk. Később, amikor megtetvesedtünk, népszerű játék lett a tetűverseny. Egy szék

ülőlapján ki-ki bottal tologatta, noszogatta a saját versenyzőjét. Ha valakinek a tetve megdöglött, gyorsan elővette a ruhájából a következőt, és folytatta a versenyt.

Urbán László érettségi képe 1941-ből

Volt zsoldkönyvünk – egy hatalmas, a származásra utaló ZS betű állt rajta –, és eleinte még zsoldot is kaptunk, tíznaponként 6 pengőt. Ezt általában beadtuk a közösbe, és aztán megkértük a szakácsokat, hogy javítsák föl belőle szegényes élelmezésünket. Mi a családban a háború előtt tartottuk a szombatot meg a kóserságot is, de a munkaszolgálatban már mindnyájan azt ettük, amit kaptunk, vagy amit szerezni tudtunk a zsoldunkért. Egy pék jó pénzért hajlandó volt nekünk kenyeret eladni, éjszaka szöktünk ki érte. Néha még zsír is jutott hozzá. A kenyeret egy madzagról lógattuk le, nehogy az egerek hozzáférjenek, és napközben megegyék előlünk.

Egy ideig csomagokat is fogadhattunk, már ha volt kitől. Édesapámnak már 1943-ban be kellett zárnia az élelmiszerboltját a zsidótörvények miatt, így a szüleim csak apróságokat tudtak küldeni nekem, s azt is csak júniusig, mert akkor deportálták őket Kispestről. Az egyik nagybátyám, Sándor, befolyásos és gazdag ember volt, aki bőkezűen támogatta a cionistákat. A kapcsolatai révén megpróbálta megmenteni édesapámékat. Elment értük a monori gyűjtőtáborba, ahová kerültek, hogy kimentse őket a bevagonírozás elől. Sajnos az apám nem volt hajlandó kiállni a sorból, mert azt vallotta, hogy a túlélést a törvénytisztelet biztosítja. Törvénytisztelő magyar állampolgárként felszálltak a vonatra, ami Auschwitzba vitte őket. Soha nem tértek vissza.

Sándor bácsi édesanyjától, Sárika nénitől azonban még ősz elején is érkezett egy pakk. Fogalmam sincs, hogy honnan szerezte, de egy hatalmas kalácsot küldött. Levélben is megírta, hogy küld kalácsot, és nagyon édes lesz a belseje. Valóban az volt, mert meglepetést rejtett: 300 pengő volt belesütve! Ebből az összegből tíz kiló disznózsírt vettem, hogy kiegészítsem szegényes kosztunkat.

#cionista #gyűjtőláger #kóser #század #tartja a kóserságot #tartja a szombatot #tetű #zsoldkönyv

5

Sült tök

Urbán (született Ungár) László (1923)

Huszonegy évesen, 1944 áprilisában hívtak be munkaszolgálatra. Társaimmal nagyon összetartó századot alkottunk Várpalotán (*lásd* a 4. *Édes kalács* című történetet). Október közepén, Szálasi hatalomra kerülésével vált világossá számunkra, hogy meg kell szöknünk, ha életben akarunk maradni. A vegyes házasságból született bajtársak menekültek el először, mert ők keresztény rokonaiknál meghúzhatták magukat. Az egyre feltűnőbb létszámhiány miatt félő volt, hogy kilátásba helyezik a század megtizedelését. Úgy gondoltam, inkább menekülés közben lőjenek le, mint tizedeléskor.

A szökésre egy tűzeset adott jó alkalmat. Várpalotát erősen bombázták. December 8-án egy gyújtóbomba miatt nagy tűz ütött ki. A fejetlenséget kihasználva mindenki menekült, amerre látott. Én öt társammal Pest felé indultam. Menekülés közben szovjet vadászgépek támadtak ránk, egész közelről géppuskáztak, de nagy szerencsénkre semelyikünket sem találták el.

Csillagot nem viseltünk, elsőre nem lehetett megállapítani, hogy zsidók vagyunk, a papírjainkat meg nem mutogattuk. Sikeresen eljutottunk Budáig, ám hamar belebotlottunk egy nyilas járőrbe, akit nagyon is érdekeltek azok a papírok. Amint meglátta

a ZS betűt a zsoldkönyvünkben, azonnal elfogott minket és az Aréna (ma Dózsa György) úti zsinagógába kísért. Onnan a tervek szerint gyalog indítottak volna minket nyugat felé. Az első század el is ment, a második is elindult, de már délután visszatértek, mert Budapest körül bezárult a szovjet ostromgyűrű.

A századparancsnokunk nem nagyon tudott mit kezdeni velünk, de rendes volt, mert december 29-én bevitetett minket a gettóba. Engem a Síp utca 6.-ba irányítottak. Én is, ahogyan a századunk fiataljai, küldönc lettem a gettón belül. Január 2-án például tíz különböző címet kellett felkeresnem egy üzenettel. Olyan szerencsém volt, hogy reggel kaptam Sándor nagybátyámtól két szelet sült tököt. Megettem az egyiket, hogy erőre kapjak a munkához, és ahogy házról házra jártam, végig az lebegett a lelki szemeim előtt, hogy este milyen jól fog esni a másik.

Amikor visszafelé indultam az utolsó házból, légitámadás kezdődött. Nem sikerült időben védett helyre futni, és eltalált egy repesz. Nem tudtam pontosan, hogy mi történt, csak a vért láttam, aztán elájultam. Valami csoda folytán két szanitéc hordágyra tett és a gettó kapujában kikönyörögték, hogy a Wesselényi utca 44. szám alatti, már a gettón kívül eső zsidó szükségkórházba vihessenek. A folyosón, egy hordágyon tértem magamhoz, és az első gondolatom az volt: milyen kár, hogy nem ettem meg reggel a másik tököt is! (A kórházbeli eseményekről *lásd* a 6. *Bakancs* című történetet.)

#bajtárs #gyújtóbomba #légitámadás #ostromgyűrű #repesz #Szálasi Ferenc #szanitéc #század #szükségkórház #tizedelés #vegyes házasság #zsinagóga #zsoldkönyv

6 Bakancs

Urbán (született Ungár) László (1923)

Édesapám még 1941-ben, amikor tizennyolc éves voltam, csináltatott nekem drága pénzért egy remek bakancsot. Később, 1944-ben ebben a bakancsban vonultam be és ebben csináltam végig a munkaszolgálatot Várpalotán. Enélkül lefagyott volna a lábam, nem tudtam volna se járni, se dolgozni.

Akkor is jó szolgálatot tett a lábbeli, amikor kalandos úton (*lásd* az 5. *Sült tök* című történetet) a gettóba kerültünk, és én futárként jártam házról házra, hogy híreket vigyek a lakóknak. Ezt a feladatot csak pár napig tudtam ellátni, mert repesztalálat ért, és bekerültem a szükségkórházba.

Erősen véreztem és nem voltam teljesen magamnál, azonban így is érzékeltem a sok jajgató embert, a kaotikus állapotokat. Kértem, hogy műtsenek meg, de nem volt sok esélyem, hiszen körülöttem mindenkinek sürgős orvosi beavatkozásra volt szüksége. A gondviselés segített rajtam egy betegápoló képében. Meglepetésemre az egyik távoli rokonomat, Weisz Artúrt ismertem fel benne. Megszólítottam. Alig ismert rám, olyan rosszul néztem ki.

Előrevett a sorban és átadott az operáló orvosnak, dr. Tauber Lászlónak. Rengeteg vért vesztettem, így vérre is szükség volt. A több ezer betegből, akik ott voltunk, valaki vállalta, hogy ad

vért. Karból karba, közvetlenül. A műtét inkább egy élve boncolásra hasonlított, gyertyafénynél. Se világítás, se érzéstelenítés. Egy darabig összeszorított foggal tűrtem, aztán elájultam.

Az operáció sikerült, azonban a felépülésem hosszú ideig tartott. Arra emlékszem, hogy sokan panaszkodtak a hidegre, ám nekem a kemény télben, a fűtés nélküli kórházban is melegem volt a sebláztól. Ebben az időszakban aztán valaki „megszabadított" az egyetlen értéktárgyamtól: ellopta az apámtól kapott bakancsomat. A puszta életem maradt csak. Mekkora kincs annak fényében, hogy a szüleimet, az öcsémet és sok további rokonomat megölték a holokausztban! Sajnos az engem megmentő Artúr sem maradt életben: meghalt egy belövésben, amely a kórházat érte.

#belövés #repesz #sebláz #szükségkórház

7 Vöröskeresztes karszalag

Dr. Körmendi István (1923)

1944-ben huszonegy éves voltam, épp az akkori nagykorúság határán, amikor a németek bejövetele után megkaptam a behívómat munkaszolgálatra. Június 5-én kellett bevonulnom. Vácon a 101/305-ös számú kisegítő század tagja lettem, de onnan időnként felhoztak minket teherautóval Pestre romot takarítani. Egyszer, valamikor 1944 nyarán az élet úgy hozta, hogy nem messze dolgoztunk attól a Király utcai csillagos háztól, ahová a barátnőm, Klári családja volt kénytelen költözni. Ha csak pár percre is, de elszaladtam hozzájuk, hogy láthassam őket.

A másik célom az volt a látogatással, hogy megkérdezzem a barátnőm édesapját, nem tartana-e velem a munkaszolgálatos századba. Ő akkor negyvenkilenc éves volt, a kora miatt még nem hívták be, de valószínű volt, hogy előbb-utóbb megteszik, vagy ami még rosszabb, talán máshová viszik. Azt mondtam, én el tudnám intézni a meglehetősen korrupt Kovarcz Ernő főhadnagynál, hogy bevegyék a mi századunkba, ahol talán nagyobb biztonságban van. Úgy döntött, elfogadja, beállt közénk.

1944. november közepe táján megtudtuk, hogy az addigi, nagyon jóindulatú keretlegényeinket a századnál csendőrökre fogják cserélni, akiktől semmi jó nem várható. A századot pedig – a hírek

szerint – valahova nyugatra fogják vezényelni. Nem vagyok egy beletörődő ember, minden nehéz helyzetből azonnal keresem a kiutat. Elhatároztam, hogy elszököm, bár az útját-módját még ennek nem tudtam.

Eszembe jutott az egyik nagyon jó barátom, Csipkés Ernő, aki egy évvel fölöttünk járt a gimnáziumba, és akivel úgyszólván mindennap együtt játszottunk gyerekként, mert szintén a Mészáros utcában lakott a családjával. A nagyon rendes, református család feje horthysta katonatiszt volt, ezredesként ő volt Budapest városparancsnoka. A Mária Terézia (később Kilián) laktanyában volt az irodája, az Üllői út és a Ferenc körút sarkán. A fejembe vettem, hogy elmegyek az Ernő bácsihoz. Nem tudtam, hogy fog reagálni. Sosem lehetett tudni, hogy az emberek, a lakosság hogyan fog viszonyulni hozzánk, zsidókhoz.

Munkaszolgálatosként a saját ruháinkat viseltük, csak egy katonasapkát és egy karszalagot kaptunk. Szerencsére volt egy khakiszínű, katonainak látszó esőköpenyem. Megfelelő karszalagot is szereztem: az én sárgámat elcseréltem egy kikeresztelkedett társaméval, akinek fehér járt. Rávarrtam egy vöröskeresztet. A mi körletünk a Váci úton volt. Onnan indultam el a vöröskeresztes karszalaggal, papírok nélkül, ám határozott léptekkel a Mária Terézia laktanya felé. A délutáni szürkületben a tőlem telhető legpeckesebben masíroztam, mint akinek fontos dolga van. Bárki megállíthatott volna és kérhette volna a papírjaimat, bármikor igazoltathattak volna, de szerencsém volt, eljutottam a laktanyáig.

Az őrnek szóltam, hogy kihez jöttem, ő pedig megmondta, melyik ajtó. Benyitottam a parancsnoki irodába. Kérdezte a titkárnő, mi járatban vagyok, neki is elmondtam, hogy Csipkés ezredeshez jöttem. A sors a segítségemre sietett: mielőtt ki kellett volna mondanom a saját nevemet, nyílt az ajtó, és kilépett rajta Ernő bácsi. Azonnal kezet fogott velem és behúzott a szobájába.

Őszintén elmondtam mindent, és azt kértem tőle, hogy vezényeljen át engem a századomtól máshová, méghozzá egy Csengery utca 69. alatti kis magánkórházba, ahová az ottani labor főorvosa több magamfajta, az egyetemtől a „numerus nullus" miatt eltiltott fiatalt is odafogadott maga mellé a laborba, és betanított laboránsnak. Tudtam, hogy a városparancsnoknak módjában áll átvezényelni engem, s bár ehhez hivatalos kikérőre is szükség lett volna, ettől eltekintett. Megkaptam az engedélyt, aminek a birtokában teljesen legálisan vonulhattam illegalitásba.

Egy dolog viszont máig gyötör. Amikor a barátnőm, Klári édesapjának megmondtam a munkaszolgálatos században, hogy én lelépek és hívtam, hogy jöjjön velem, azt válaszolta, nem jön, majd az Isten megsegíti. Nagyon bánt, hogy nem erősködtem, mert később megtudtam, hogy Kőszeg környékére vitték őket sáncot ásni, s amikor ő kidőlt a sorból, mert nem bírta már erővel, egy csendőr lelőtte. A nagyjából négyszáz fős századból mindössze harmincan jöttek vissza!

#behívó #csendőr #fehér karszalag #horthysta #igazoltat #illegalitásba vonul #keretlegény #kikeresztelkedik #kisegítő század #Nemzetközi Vöröskereszt #numerus nullus #sáncot ás #sárga karszalag #század

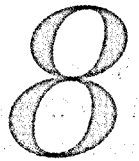

Bejgli

Dr. Körmendi István (1923)

1944 őszén megkaptam az áthelyezésemet a munkaszolgálatos századból a Charité Poliklinika magánkórházba, ahol korábban laboránsként dolgoztam (*lásd* a 7. *Vöröskeresztes karszalag* című történetet). A klinika még működött, kaptam enni, és az ambulancián alhattam a keskeny vizsgálóágyon. Arra gondoltam, jobb lesz, ha a barátnőmet is inkább ebben az épületben „rejtem el". Elmentem érte a Király utcai csillagos házba, majd befektettem Klárit egy szabad ágyra „betegnek".

Pár hét múlva veszélyt szimatoltam, ezért azonnal távoztunk a klinikáról. Jól tettük, mert nem sokkal később a nyilasok mindenkit – beteget, orvost, nővért, aki nem tudta igazolni, hogy nem számít zsidónak – a Dunába lőttek. A kórházból továbbállva csatlakoztunk a család más tagjaihoz, akikkel előbb a nagybátyám, Imre bácsi bérházában, a Váci út 14.-ben bújtunk meg, majd amikor onnan is mennünk kellett, Budán kötöttünk ki. Egyesével-kettesével, az éj leple alatt átszivárogtunk a Pasarétre, a Lupény utca 2.-be, ugyanannak a nagybácsinak egy másik kis lakásába.

A hatlakásos házban a lakók nem tudták, hogy a nagybácsi keresztény feleségén, Viki nénin kívül más is él még ott, pedig

nem kevesebb mint 14 személy húzta meg magát! Ott volt anyám, apám, anyai nagymamám is, továbbá nagynénik és nagybácsik.

Egyetlen szobába zsúfolódtunk be, és az ajtó elé egy nagy szekrényt toltunk. Napközben néha, behúzott függönyök mellett átmentünk a másik szobába is. Velünk volt a kilencéves unokatestvérem, Jancsi is, aki nehezen viselte, hogy pisszenni sem lehet, de fegyelmezett volt és betartotta a csendet.

A Lupény utcában ért minket 1944 karácsonya. December 24-én, szenteste napján már délutántól hallottunk aknabecsapódásokat, először messzebbről, de félóráról félórára egyre közelebbről, egyre erősebben. Budakeszi felől ekkor zárta be a felszabadító 2. Ukrán Hadsereg az ostromgyűrűt Budapest körül. Mi ezt akkor még nem tudtuk. Este 9 óra felé kimerészkedtünk a sötét étkezőbe, ahol Viki néni ünnepi „lakomával" várt minket. Épp odagyűltünk az asztal köré, amelyre Viki néni – ki tudja, hogyan – egy rúd bejglit varázsolt, amikor egy hatalmas durranást hallottunk.

A közelünkben becsapódott egy akna, majd az összes ablakunk betörött. És ekkor az én hetvenéves nagymamám, aki addig is elég rosszul tűrte a helyzetet, a bezártságot, a zsúfoltságot, egyszer csak hirtelen összeesett. Odamentem, megvizsgáltam, de csak azt tudtam megállapítani, hogy nincs légzése, se pulzusa. Szívinfarktusban, egy pillanat alatt meghalt, nem segíthettünk rajta.

Mivel a lövések folytatódtak, javasoltam, hogy feküdjünk a földre az ablak alá, hogy ha jön egy újabb belövés, akkor ott kevésbé vagyunk kitéve sérülésveszélynek. A teljes sötétségben feküdtünk órákig a dermesztő hidegben a betört ablakok alatt, de senkinek nem esett baja. Hajnali 3-4 óra felé aztán megszűnt a puskaropogás, és eltűntek a támadást visszaverni próbáló katonák a kertünkből. Nem sokkal később pedig orosz szavakat hallottunk. Az első szovjet katona, aki hozzánk belépett, egy lány volt! A hó miatt, álcázásból fehér köpenyt viselt az egyenruha

fölött, de nem ápolónő volt, hanem harcoló katona. Ő lett a mi felszabadítónk, akit Viki néni rögtön megkínált az asztalon árválkodó bejgliszerűséggel.

#2. Ukrán Hadsereg #1944 karácsonya #akna #belövés #Dunába lő #elsötétítés #ostromgyűrű #szovjet katonák

9

Mózes

Dr. Körmendi István (1923)

1944. március 19-én, egy gyönyörű, kellemes, napsütéses tavaszi napon, a budapesti Nagykörúton sétáltunk a barátnőmmel, Klárival. Épp hazafelé kísértem őt. Az Oktogonnál jártunk, amikor egyszer csak láttuk, hogy Buda felől jönnek a németek. Nem voltak sokan. Teherautókon és oldalkocsis motorkerékpáron vonultak a Körúton, néhány tank társaságában. Egymásra néztünk Klárival, hogy mi lesz itt? Attól kezdve jöttek a tilalmak és szabályok. Nem is tudtunk érintkezni egymással, mert bár nekünk amiatt, hogy édesapám orvos volt, volt telefonunk, Kláriéknak nem.

Hamarosan megkaptam a munkaszolgálatos behívómat. Június 5-én, hétfőn kellett bevonulnom. Előtte való nap, 4-én, vasárnap csöngettek nálunk a Mészáros utcai lakásunkban. Én nyitottam ajtót a két, velem egykorú, SS-egyenruhás fiatal katonának, akik kitűnően beszéltek magyarul, hiszen nem németek voltak, hanem valószínűleg Buda környéki svábok. Azt mondták, hogy meg akarják nézni a lakást, mert a német hadsereg igénybe venné. A szemközti Szilágyi Erzsébet Gimnáziumot ugyanis hadikórházzá minősítették, és kellettek irodák is. A mi lakásunkat ideálisnak gondolták, hiszen háziorvos apám tágas rendelőjének ablakaiból épp az iskolára nyílt kilátás. Miután körülnéztek, azt

mondták, hogy kedden reggel 8-ra jönnek átvenni, mi pedig addigra költözzünk el az Ág utca 4. szám alatti, sárga csillaggal megjelölt házba. Két koffert engedélyeztek csupán elvinni. Mindent ott kellett hagyniuk a szüleimnek.

Én már nem mentem velük, hiszen 1944. június 5-én reggel bevonultam. Huszonegy évesen a 101/305-ös kisegítő munkaszolgálatos századba osztottak be, és Vácra kerültem. De legalább tudtam a szüleim címét, és levelezőlapokon keresztül hírt tudtunk adni egymásnak.

Amikor a felszabadulás után visszatértünk a Mészáros utcai lakásunkba, mindenfelé ócska íróasztalokat és székeket találtunk, tehát valóban irodának rendezték be a két nagyobb szobát. A harmadik szobába zsúfolva pedig szerencsére megtaláltuk a saját bútorainkat is. Egyetlen dolog volt, ami bár mozdítható, mégsem változtatott helyet a lakásban a megszállás ideje alatt.

Ez pedig nem más, mint a most is a cserépkályha tetején „trónoló" szobor: Michelangelo Mózest ábrázoló alkotásának kicsinyített mása, amelyet még az 1930-as években egy iparművész keramikus, Eschenbach Jenő készített és ajándékozott az édesapámnak. Van abban valami elképesztő, hogy itt ülnek a németek az irodában, intézik a kórházi és az egyéb ügyeket, s mindezt mozdulatlan nyugalommal nézi a kályha tetejéről Mózes, kezében a tízparancsolat kőtábláival. Valószínű, hogy a hivatalnokok rá se hederítettek, nem néztek föl a kályha tetejére, vagy ha igen, nem tudták, kit ábrázol a szobor. Ha tudták volna, bizonyára kihajítják vagy összetörik.

#behívó #kisegítő század #megszállás #német megszállás #SS-egyenruhás #SS-ek #svábok #század #zsidórendeletek

10

Cipő

H. L.-né (1923)

1944-ben huszonegy éves voltam, az anyukám negyvenhárom. Nyártól mindketten egy budapesti hadiüzemben, a katonai egyenruhákat készítő Országos Ruhaipari Intézetben, az ORI-ban dolgoztunk, ahonnan később kihajtottak a józsefvárosi pályaudvarra és bevagonírozták minket.

December elsején indultunk el összezsúfolva az ismeretlen felé. Nyolc napig utaztunk, vizet néha kaptunk, ennivalót viszont egyáltalán nem. Akinek nem volt, az éhen halt. A halottakat minden állomáson kidobták a vagonból. Nekünk szerencsére volt egy kenyerünk, némi szalonnánk és egy üveg lekvárunk, így december 8-án, sötét éjjel élve érkeztünk meg Ravensbrückbe. Ott összetalálkoztunk a későbbi férjem anyukájával, unokatestvéreivel és több más ismerőssel. Tizennégyen voltunk együtt, akik ismertük egymást.

Mivel éjjel volt, azonnal betereltek minket egy nagy sátorba, ahol a földön kuporogtunk másnapig. Én levettem a cipésznél csináltatott jó bőrcipőmet, és magam mellé tettem. Akkor még nem ismertem a lágeréletet! A cipőt öt percen belül ellopták – lehet, hogy valaki egy darab kenyeret „vett" magának rajta –, én pedig hetekig cipő nélkül voltam, mezítláb.

A saját ruháját senki sem tarthatta meg. A megérkezésünk másnapján minden ruhát le kellett adni és zuhanyozni küldtek minket. Meztelenül kellett felsorakoznunk egy írnok előtt, aki regisztrált és kiadta a számainkat. Anyukám állt előttem, ő kapta a 93474-est, én a 93475-öst. Aztán mindenki visszakapta a cipőjét – már akinek volt –, és kapott valamiféle ruhát is. Nekem szerencsére egy földig érő fekete kabát jutott. Arra kellett a számot felvarrni egy piros háromszöggel, amin egy sárga csík volt. Ez volt a magyar zsidók jele.

Csoda, hogy nem fagyott meg a lábam abban a rendkívül hideg télben, pedig naponta több órán át mezítláb álltam appellt. Hogy mi volt az appell? Hajnali 3-4-kor felvertek. Sorakozni kellett a barakk mellett, és megszámoltak. Ez általában két-három órát is eltartott. Végig mozdulatlanul kellett állni, és nem volt szabad beszélni. Az SS-ek kutyákkal járkáltak körülöttünk, újra és újra megszámoltak minket.

Januárban aztán valahonnan kaptam egy fapapucsot, úgy hívták, hogy klumpa. Ebben vészeltem át a következő, nyomorúságos hónapokat. Ravensbrück nem munkatábor, hanem koncentrációs tábor volt. A munka, amit végeztünk, teljesen értelmetlen volt. Például földet kellett ásnunk, abból dombot lapátolni, és amikor elég magas volt, az egészet visszalapátolni. Mindehhez reggelire egy üres, fekete lét kaptunk inni, nappal semmit, este marharépalevest. Egy kevéske kenyér is járt, hetente egyszer osztották ki. Akkor megtanultam, hogy mi az érték! Egyesek a heti kenyéradagért cserébe pesti bérházat ígértek másoknak hazajutás esetén. Nekem egy vágyam volt akkor: arról álmodoztam, hogy ha hazajutok, veszek egy rúd párizsit, meghámozom, mint egy banánt, és egyszerre mind megeszem. (Persze nem tettem meg.)

Egyre fogytunk, gyengültünk. Én 67 kiló voltam, amikor deportáltak, és körülbelül feleannyi – egy élő, de járásképtelen

csontváz –, amikor felszabadultam (*lásd* a 11. *Mentőautó* című történetet). Egyedül én maradtam életben tizennégyünk közül.

#appell #barakk #hadiüzem #hajt másokat #józsefvárosi pályaudvar #láger #marharépaleves #ORI #összezsúfolva #Ravensbrück

11

Mentőautó

H. L.-né (1923)

Az édesanyámmal együtt 1944. december elsején deportáltak Budapestről. Ravensbrückbe kerültünk, ahol alig kaptunk enni, és felesleges munkát végeztettek velünk (*lásd* a 10. *Cipő* című történetet).

Nagyon legyengültünk, sokunknak szinte megállíthatatlan hasmenésünk volt. Aki úgy érezte, hogy nem tud dolgozni, az reggel jelentkezhetett a revierre. Így hívták a kórházbarakkot. Egy márciusi reggel az anyukám azt mondta nekem, hogy már nem bírja, úgy jön belőle, ezért jelentkezik. Könyörögtem, hogy ne menjen, hiszen tudtuk, hogy onnan még nem jött vissza senki, de nem sikerült lebeszélnem. Elment, és soha többé nem láttam őt. A felszabadulás után érdeklődtem róla. Azt mondták, hogy az van bejegyezve: aranyér-operáció közben 1945. III. 24-én meghalt. Soha nem volt aranyere, és Ravensbrückben nem operáltak. Negyvenhárom éves volt.

Én is egyre csak fogytam és gyengültem, nekem is hasmenésem volt, meg sok tetűm, mint mindenki másnak. 1945. április 15-én kopaszra nyírtak, pár nap múlva pedig teherautóra zsúfoltak minket és elvittek egy két kilométerre fekvő másik táborba, egy megsemmisítőlágerbe. A reggeli appellnél megnézték a bokákat

és a nyakakat, és akinek dagadt volt, azt vitték a gázba. Naponta annyi embert, amennyit a gázkamra kapacitása bírt. Nekem nagyon vékony volt a bokám és a nyakam is, miután rám néztek, mindig továbbmentek.

A megmaradtakat 26-án vagy 27-én aztán visszahajtották a táborba gyalog! (Utólag tudtuk meg, hogy akkor már csak pár nap hiányzott a háború végéhez, és leállították a gázkamrákat.) Akkor már olyan gyenge voltam, hogy nem tudtam volna két kilométert gyalogolni. Már enni se nagyon tudtam, ezért szerencsére megmaradt két adag kenyerem. Aki nem volt ott, az el sem tudja képzelni, hogy ez milyen nagy vagyont jelentett. Többet ért, mint Pesten két ötemeletes ház! Ezzel a nagy gazdagsággal megvásároltam az életemet: odaadtam a kenyeret azért, hogy húzzanak, vigyenek, segítsenek nekem a szintén legyengült társak azt a két kilométert megtenni. Csak arra emlékszem, hogy az egyik segítőm megkérdezte: „Hány éves a néni?" Visszakérdeztem, hogy ő mennyi. Azt mondta, negyvenéves. Mondtam neki, hogy én huszonegy vagyok. Erre sírva fakadt.

Nem tudom, milyen körülmények között értünk vissza, de azonnal jelentkeztem a revierre, mert úgy éreztem, már minden mindegy. A tetűk gennyesre martak, és már csak az agyam működött úgy-ahogy. Azt hiszem, tífuszos voltam. Egy emeletes priccs felső részére dobtak. Egy francia fogolyorvos járta végig a betegeket. Rám nézett és azt mondta, hogy „ennek" már nem kell adni ennivalót, mert nincs neki sok hátra. Akkor csak az a gondolatom volt, hogy minden szavát megértettem!

Aztán elérkezett április 29-e. Délután berohantak a német őrök, és nagy hangon kiabálták, hogy „Szabadok vagytok, eljöttek értetek a svájci vöröskeresztesek! Mindenkit szanatóriumba visznek, és aki megerősödik, azt azonnal hazaviszik! Nézzetek ki, ott állnak a vöröskeresztes autók, igyekezzetek beszállni, azonnal indulnak!"

Óriási őrjöngés támadt, mert valóban ott álltak a vöröskeresztes autók. A nők egymáson átgázolva rohantak a szabadság felé, olyan is volt, aki négykézláb jutott ki. Elkezdtem könyörögni, hogy segítsen valaki lemászni az emeletes priccsről, hogy én is hazamehessek, de rám se néztek, mindenki a saját életét mentette. Beletörődtem a sorsomba. Ott maradtam azzal a nagyjából háromszáz, hasonló állapotú nővel, akik már a hazamenetelért sem tudtak megmozdulni.

Éjjel fegyverropogást hallottunk. Azt hittük, hogy ideért a háború, és örültünk. Utólag tudtuk meg, hogy a vöröskeresztes autók álcázott német autók voltak, így tudták a megmaradt foglyokat pánik nélkül az erdőbe vinni és legéppuskázni. Utána a németek elmenekültek. Mi ott maradtunk, és hajnalban láttuk, hogy a szemben lévő barakkon vörös zászló leng. A felszabadító csapatoknak előbb a német aknákat kellett felszedniük, utána jutottak be hozzánk.

A szovjet orvos szőlőcukor-injekciókat adott. Kiosztották a vöröskeresztes csomagokat is, amiket a németek nem adtak oda nekünk. Mindegyikben volt kockacukor, csokoládé, húskonzerv és sajt. Nekem azt javasolta az orvos, hogy a húskonzerveket is cseréljem el cukorra, és naponta pár szem kockacukrot egyek, meg egy kis csokoládét. Én pont fordítva cselekedtem. Kenyér nélkül tömtem magamba a húst. Nem kívántam az édességet, csak a húst. Egyáltalán nem érdekelt, hogy mi lesz velem, csak az, hogy jóllakásig ehessek. Apukám, mint mesélték, 1945. május 5-én ugyanígy gondolta. Őt az amerikaiak szabadították fel, de a szervezete nem bírta elviselni a hirtelen változást, halálra ette magát.

Pontosan tudom, hogy 67 kg voltam, amikor elvittek, és amikor a felszabadulás után néhány héttel már lábra tudtam állni, még nem értem el a 40-et! Jól emlékszem arra, amikor először járni mertem. Kiléptem a barakkból, szikrázó napsütés volt, éreztem, hogy szabad vagyok. Kitárt kézzel elkezdtem „szaladni", de pár

lépés után elvágódtam a gyengeségtől. Lassan erősödtem, mert a csomagok elfogytak, és az oroszoknak sem volt mit enniük, nekünk sem tudtak adni. Önellátók voltunk, onnan szereztünk ételt, ahonnan tudtunk.

1945. szeptember 6-án érkeztem haza. Senkit és semmit nem találtam otthon a lakásban. A leendő férjemékhez mentem, az ő nagynénje adott ruhát és ennivalót. Csak arra a nagy lábas sárgaborsó-főzelékre emlékszem, ami éjjel is az ágyam mellett volt, hogy ha felébredek, ehessek. Az első tíz nap alatt tíz kilót híztam. Azonnal elkezdtük beszerezni a papírjaimat, és – bár kölcsönruhákban voltam és turbánt viseltem a pár centis hajamon – októberben megtartottuk az esküvőnket.

H. L.-né esküvője 1945 októberében

#appell #barakk #gázba visz #gázkamra #hajt másokat #halálra eszi magát #hastífusz #kopaszra nyír #kórházbarakk #megsemmisítőláger #Nemzetközi Vöröskereszt #priccs #Ravensbrück #revier #tetű #tífusz #vörös zászló

12

HÉV

Faludi Gábor (1924)

Mindkét szülőm zsidó származású, de engem pár napos koromban megkereszteltek. Evangélikusnak neveltek, az voltam és vagyok, mégis kezdettől tisztában voltam a származásommal. Édesapám tartotta a vallását, édesanyám pedig evangélikus lett, de a katolikus templomba is eljárt, azt mondta, akárhol lehet imádkozni... Végig evangélikus iskolákba jártam. A budapesti Fasori Gimnázium elvégzése után jogász apám közbenjárására fölvettek az Egri Érseki Jogakadémiára.

Másodévesen, húszéves koromban kellett fehér szalagos munkaszolgálatosként bevonulnom. A fehér szalagot azok hordták, akik zsidó származásúak voltak, de más vallást követtek. Borsod megyébe kerültem. A parancsnokunkat a megye rémeként emlegették. Rögtön az első napon tudatta velünk a „helyünket", amikor kihirdette a rangsort: „Elsők a tisztek, aztán a legénység, utánuk a lovak, majd a szekerek és végül a munkaszolgálatosok." (Ezt az ezredest a fölszabadulás után a partizánok megölték.)

Időnként csendőrök motoztak meg minket és mindenünket elvették. Kemény munkát végeztünk, követ törtünk, vasúti vagonokat rakodtunk, az Ózdi Vasműnél acélöntés mellett dolgoztunk, a legtöbb időt pedig Kecskeméten töltötte a századunk, a repülőtéren földmunkát végeztünk. Az amerikaiak nyártól rendszeresen támadták a repteret, zuhanórepülésben lőtték a német gépeket. Augusztus végén, amikor a front már közeledett, ki kellett üríteni a repteret. Gyalog mentünk Pest felé a földeken át, és közben szétszéledt a század.

Október elején hazaértem, apámékat otthon találtam. Két héttel később, a nyilasok hatalomátvétele után viszont biztosabbnak látszott visszamenni a munkaszolgálatos századhoz. A szlovák határ közelébe, Szob felé mentünk lövészárkokat, tankcsapdákat ásni. Sátrakban laktunk, és a hideg ellenére is tűrhető sorsunk volt december elejéig. Akkor az emberséges századparancsnok közölte, hogy parancsot kapott: Németországba kell vinnie minket. Ruhavételezés címén háromnapi eltávozást adott, és újra figyelmeztetett minket: aki visszatér, azt Németországba viszi. Ezzel megmentette az életünket. Természetesen mindenki elmenekült, eszünk ágában sem volt visszamenni a századhoz. A század feloszlott, mi pedig bujkálni kényszerültünk, hiszen nem kószálhatott senki katonakorú szabadon.

Volt, aki álnyilasnak állt, volt, akit elfogtak és agyonlőttek. Én megpróbáltam egy hadiüzembe bejutni, mert ott igazolványt kapott az ember, hogy dolgozik, és akkor nem vitték el. Elindultam a HÉV-vel Csepelre, a Weiss Manfréd Művekhez. A szerelvény egyszer csak megállt, és elkezdték egyesével igazoltatni a férfiakat. A mellettem álló katonaruhás fiatalembernek nem volt eltávozási papírja, ezért leszállították és ott helyben agyonlőtték mint katonaszökevényt.

Aztán nálam folytatódott az igazoltatás. A tábori csendőr vagy nyilas – már nem tudom, milyen egyenruhában volt – a zsúfoltság miatt egészen közelről belenézett a szemembe. Semmilyen papírom nem volt, csak álltam és tudtam, hogy egy perc múlva vége az életemnek. Az osztálytársaim régen úgy jellemeztek, hogy a flegmaság szobrát rólam lehetne megmintázni. Talán ilyen

arckifejezéssel vártam a sorsomat, amikor az egyenruhás a vállamnál fogva félretolt és haladt a következő emberhez. Talán azt hitte, hogy már megnézte az igazolványomat és túl vagyok az ellenőrzésen. Megúsztam a helyzetet. Csak később jött rám a remegés az idegességtől.

#álnyilas #bevonul #csendőr #eltávozás #fehér karszalag #front #hadiüzem #igazoltat #katonakorú #katonaszökevény #megkeresztelkedik #nyilas hatalomátvétel #század #tábori csendőrség #tankcsapda #Weiss Manfréd Művek

13

Arany

Faludi Gábor (1924)

Húszéves voltam, amikor 1944 decemberében a munkaszolgálatos századparancsnokunk jóvoltából, aki szélnek eresztett minket ahelyett, hogy a parancs szerint Németországba kísért volna, szétszéledtünk és mindenki menekült, amerre látott (*lásd* a 12. *HÉV* című történetet). Visszatértem Budapestre, de bolyongani, rejtőzködni kényszerültem, hiszen semmiféle papírom nem volt, és katonaköteles korban igencsak feltűnő, ha az ember nem tudja igazolni magát.

Eszembe jutott, hogy a nagybátyám Madách téri konfekcióüzemében talán elbújhatnék. Oda is mentem, de ahogy benyitottam, két nyilassal találtam szembe magam, akik éppen a nagybátyámat és a feleségét akarták elvinni. Mivel jómódú, ismert kereskedő volt, valószínű, hogy följelentették. Ha már betoppantam, engem is magukkal vittek.

Gyalog mentünk a Hűség Háza, azaz az Andrássy út 60. felé. A nagybátyám felesége árja, azaz nem zsidó volt, és útközben arról győzködte a nyilasokat, hogy az életünkért kínált arannyal jobban járnak, mint azzal, ha a nyilas központba visznek minket. Eleinte a két nyilas hajthatatlannak látszott, de végül megjött

a józan eszük. Nekem azt mondták, hogy tűnjek el, a bácsikámékat pedig elkísérték a lakásukra az aranyért, majd őket is elengedték.

#Andrássy út 60. #árja #árja-párja #feljelent #katonakorú #katonaszökevény #nyilas központ #század

14 Válltömés és csokoládé

Faludi Gábor (1924)

Az édesanyám 1944-ben Budapesten, a Semmelweis utcában lakott, sárga csillagot – bár kellett volna – nem viselt. De nem a csillag hiánya miatt jelentették föl, hanem azért, mert az angol rádiót hallgatta. Elvitték a németek. A Svábhegyen kihallgatták, aztán egy gyűjtőházban helyezték el, majd másokkal együtt vonatra tették, és a kecskeméti téglagyárba került, ahol már rengeteg, más településekről egybegyűjtött zsidó nyomorgott, deportálásra szánva.

A valószínűleg Auschwitz felé induló bevagonírozás előtt az SS-százados megkérdezte a sorban álló több száz embertől, hogy kinek van mondanivalója. Az anyám mellett álló Goldberger Leó, a híres textilgyáros nem mert kilépni, csak anyámnak sugdosta: „Félek, félek." Anyám – aki nagyon szép nő volt, elegánsan föltöltözve – előrelépett és előadta, hogy ő keresztény, nem is tudja, miért került ide, az utcán állították be a sorba, a férje pedig a harctéren van Oroszországban. Szerencséje volt, az ő meséjét elhitték. Másoknak, akik könyörögni próbáltak, nem kegyelmeztek, sőt volt, akit meg is rugdostak.

A több száz fős társaságból összesen nyolc-tíz embert engedtek el. A kisemmizett, de megmenekült kis csapatot az anyám segítette

tovább azzal, hogy a válltömésébe bevarrt pénzéből mindenkinek kifizette a Budapestig szóló vonatjegyet.

Mivel nem mehetett vissza a lakásába, a pályaudvarról a Gellért Szállóba ment, és ott menedéket kért mint keresztény, kibombázott személy. Akinek ugyanis bombatalálat érte a lakhelyét, az igyekezett máshol szállást találni magának kibombázottként. Azt nem tudom, hogy voltak-e hamis iratai, de pénze volt, tudott fizetni az ellátásért. Nem luxuslakosztályra kell gondolni, hiszen a civilek a pincében, napozóágyakon feküdtek, de legalább volt élelem.

Nagy bátorságra vallott, hogy anyám a Gellértben maradt, mert sok német tiszt lakott a szállodában, így jól kellett játszania a kibombázott keresztény nő szerepét, nehogy valaki gyanút fogjon. Ez olyan jól sikerült, hogy pár német tisztet megismerve vakmerő lépésre szánta el magát.

Én szökött munkaszolgálatosként (*lásd* a 12. *HÉV* című történetet) a Gellérttől nem messze, az Alsóhegy utcában húztam meg magam a nővéremnél, hamis papírokkal. Anyám tudta, hogy milyen álnéven élek, és merész tervet eszelt ki arra, hogy tudassa velünk: életben van. Egy éjjel, szokás szerint a pincében kuporogva, arra lettünk figyelmesek, hogy egy német katonai dzsip áll meg az Alsóhegy utcai ház előtt. Belépett egy tiszt, és név szerint Dudvarszkit kereste. Megijedtünk, de kiderült, hogy a félelmünk alaptalan. A német tiszt egy tábla csokoládét nyújtott át nekem, és közölte, hogy az édesanyám küldi a Gellértből.

#angol rádió #elvitték #Gellért Szálló #gyűjtőláger #hamis iratok #kibombázott #Svábhegy #téglagyár #új név

15 Tápszer és ásó

Faludi Gábor (1924)

Szökött munkaszolgálatos voltam 1944–45 fordulóján (*lásd* a 12. *HÉV* című történetet). A nővérem Budán lakott, az Alsóhegy utcában, ott bújtam meg én is, hamis papírokkal (*lásd* a 14. *Válltömés és csokoládé* című történetet). A villaház épp a frontvonalban állt, a Gellért-hegy aljában. Egyik este a velünk szemben fészkelő orosz tüzérség felrobbantotta és szétlőtte a házat. Harmincöten tartózkodtunk a pincében, húszan azonnal meghaltak és a többiek is megsérültek, a nővérem a hátán kapott szilánkokat. Talán én voltam az egyetlen, aki nem sebesült meg. A légnyomástól nem hallottam, a portól nem láttam rendesen, de tudtam, hogy hol a kijárat, így sikerült kimenekülni. Húztam magammal a nővéremet, miközben betört a fejem, mert ráomlott a plafon.

Sikerült átmenekülnünk egy sziklapincébe a Gellért-hegy alatt, ahol német sebesültek számára állítottak föl katonai kórházat, de civileket is beengedtek. Bekötözték a fejemet, és pár nap alatt rendbe hoztak. A pincében nem volt víz. A sebesültek vízért kiáltoztak és sokan meg is haltak. Mi, civilek egy külön helyiségben zsúfolódtunk össze, gyerekek is voltak köztünk, akik nehezen bírták az éhezést.

Amikor kicsit jobban lettem, vállalkoztam rá, hogy visszamenjek az összedőlt házba élelmiszerért. Egy üres koffert vittem magammal. Bemásztam a romok közé, és megtömtem a bőröndöt a konyhában talált tápszerrel. Visszafelé menet az oroszok lőttek rám. Engem nem találtak el, de a hegyoldalt igen, az omladék pedig eltorlaszolta a sziklapince vasajtaját. Lehetetlen volt kinyitni. Végül pár centire kifeszegettük, és a nyíláson kiadtak nekem egy ásót, amivel arrébb tudtam tolni a törmeléket és becsúsztam valahogy. Legalább a gyerekek tudtak enni valamit.

Nem sokkal később – ez már február 7-én volt – megjelentek az ajtóban az oroszok, és mindenkinek ki kellett jönni feltartott kézzel, miközben az orosz sorfal ránk irányított fegyverrel várt. Ez volt a felszabadulás pillanata. A németeket azonnal fogolytáborba vitték, minket, civil férfiakat pedig lovas kísérettel nyugati irányba indítottak gyalog. Nem bíztam az oroszokban sem, ezért az első adandó alkalommal, Velence környékéről megléptem, és visszatértem Budára.

#bejöttek az oroszok #frontvonal #hamis iratok #légnyomás

16 Fasírt és penicillin

Faludi Gábor (1924)

Szélnek eresztett munkaszolgálatos voltam 1944 végén (*lásd* a 12. *HÉV* című történetet), csillagot nem hordtam. Budán, a Gellérthegy lábánál, az Alsóhegy utcában húztam meg magam hamis papírokkal a nővéremnél. Anyánk kalandos módon értesített minket, hogy a közeli Gellért Szállóban van (*lásd* a 14. *Válltömés és csokoládé* című történetet), ezért egyik este elmentem hozzá látogatóba. December 24-e volt.

A dolog pikantériája, hogy a hotelben rengeteg német tiszt lakott. Voltak hamis papírjaim, ezért nem izgattam magam emiatt még akkor sem, amikor az asztalunkhoz telepedett egy SS-őrnagy, aki a mamának próbált udvarolni. Együtt vacsoráztunk, lófasírtot ettünk. Közben érkezett a hír, hogy Budapest körül bezárult az ostromgyűrű. A hír tartalmát mi akkor még nem ismertük, de azt tapasztaltuk, hogy a németek egyszer csak fölpattantak és elviharzottak. Egyedül maradtunk anyámmal az asztalnál.

Később, már jóval a fölszabadulás után, a Bartók Béla úton, egy kilőtt lakásban találtunk menedéket édesanyámmal, nagyanyámmal. Egyszer csak orosz teherautók jelentek meg, és elkezdtek a katonák kenyeret osztani. Éhesek voltunk, mint mindenki, mi is beálltunk a sorba. A teherautók körül egy orosz ezredes

intézkedett. Ahogy egymásra néztünk, megismertem. Ő volt az a „német tiszt", akivel karácsonykor vacsoráztunk. Kém lehetett... Egyetlen szó sem hangzott el köztünk, mégis lehetett tudni, hogy fölismert minket, mert tripla adag kenyeret kaptunk tőle!

Azt pedig, hogy életem további vacsoráit elfogyaszthatom még százévesen is, egy orvosnak köszönhetem. A Bartók Béla úti lakásban, ahol 1945 februárjában menedékre leltünk, nagyon betegen feküdtem, mert megfáztam a kemény hidegben, amikor az oroszok által terelt csoportból elmenekültem (*lásd* a 15. *Tápszer és ásó* című történetet). Magas lázam volt, félrebeszéltem.

Anyám nagy nehezen talált egy orvost, aki megvizsgált. Tüdőgyulladást állapított meg, és azt tanácsolta, tegyenek ki a zsúfolt szobából, mert nem tud rajtam segíteni, majd a kamrában meghalok. Elment, de úgy látszik, hogy a lelkiismerete vagy az orvosi esküje visszahozta. Fél óra múlva megjelent, és odaadta nekem azt az egy szem penicillint, amit magának tett félre szükség esetére. Azt mondta, nem bírta nem odaadni. Szinte azonnal jobban lettem a gyógyszertől, és sikerült fölgyógyulnom.

#Gellért Szálló #hamis iratok #ostromgyűrű

17

Egy szem alma

Mihály András* (1917) története sógornője, Fahidi Éva** (1925) tolmácsolásában

Engem Auschwitzból 1944 augusztusában a Buchenwaldhoz tartozó egyik munkatáborba, Allendorfba szállítottak, s ezzel valószínűleg megmentették az életemet. Egy robbanóanyag-gyárban kellett dolgoznom, ami veszélyes volt, mégis lehetőséget adott a túlélésre. A munka sok volt, az étel pedig kevés.

Megtapasztaltam, hogy amikor az ember éhezik, nincs éhségérzete. Teljesen üres az agya, nincs benne egyetlen gondolat sem. Nem tud másra gondolni, mint ételre, de ételre gondolni fizikai fájdalmat jelent. És mégis, vannak olyan emberek, akik a halál árnyékában, éhezve is tudnak gondolkodni.

* Mihály (Mauthner) András (1917–1993) kiváló zenész, zeneszerző, karmester, zenepedagógus, az Operaház igazgatója. Muzsikusnemzedékeket nevelt föl műhelyében, a Zeneakadémián, tanítva-népszerűsítve a kamarazenét és a kortárs zenét.

** Fahidi Éva (1925–2023) magyar kortárs szemtanú, holokausztaktivista. Két könyve jelent meg *A Dolgok Lelke*, illetve *A szerelem alanya és tárgya* címmel. 2015-ben főszerepet vállalt a *Sóvirág – avagy A létezés eufóriája* című modern táncprodukcióban, illetve az annak születéséről szóló, több hazai és nemzetközi díjjal elismert, *A létezés eufóriája* című 2019-es filmben.

Egy ilyen emberről mondok igaz mesét, amit a sógorommá lett Mihály Andrástól hallottam.

A jól szervezett buchenwaldi táborban – ahol kizárólag férfiakat tartottak fogva – a régebbi foglyoknak volt bizonyos befolyásuk a barakkbeosztásra. András illegális kommunistaként hurcolták el Magyarországról. A koncentrációs táborban összefogott egy öreg kommunistákból álló csoporttal, hogy elősegíthesse a fiatalok mentését.

A táborban nagyon nagy akaraterő és állandó éberség kellett ahhoz, hogy az ember ne csüggedjen, hanem szünet nélkül küzdjön az életben maradásért, például a tetvek ellen, amelyek ha elszaporodtak, tífuszt okoztak, ami pedig gyakran a halált jelentette. Az öreg foglyok felkarolták, biztatták a fiatalokat, tartották bennük a lelket. Ha a kőbányába vagy más, embertelenül nehéz munkára osztották volna be a fiúkat, inkább cseréltek velük, hogy kíméljék a fiatal életeket.

Élt Andrásék barakkjában egy öreg belga fogoly, egykori bányász, meggyőződéses szociáldemokrata. Hitt a munkásmozgalomban, hitt abban, hogy minden embernek egyformán meleg télikabát jár, hogy mindenkinek joga van tanulni és mindennap jóllakni. Érezte, hogy az ereje napról napra kevesebb, s talán már csak pár nap van hátra az életéből. És ekkor rámosolygott a szerencse egy szem alma képében, amit hajnalban, munkába vonulás közben talált a porban.

Azonnal felvette és elrakta. Egész nap nem is tudott másra gondolni, mint az almára. Felmérte a lehetőségeit. Arra jutott, hogy nincs joga megenni, mert az legfeljebb egy-két nappal hosszabbítja meg földi szenvedéseit. Ezért este odament a legfiatalabb, még csak tizenhat éves társához, és a következő szavakkal a kezébe nyomta az almát: „Nézd, én már két éve vagyok itt, az erőm elhagyott, rövidesen meghalok. De te fiatal vagy. Életben kell

maradnod, hogy majd mindenkinek elmondhasd, mi történt itt, hogy az emberek tanuljanak belőle, és senkivel ne ismétlődhessen meg mindez."

A hősök így születnek. Nem tudják nézni mások szenvedését, és túlnőnek önmagukon.

#barakk #Buchenwald #illegális kommunista
#szociáldemokrata #tífusz

18

Pingpongasztal

Ungár Jenő (1925)

1944-ben tizennyolc éves voltam. A családommal – apámmal, anyámmal és a három évvel fiatalabb húgommal – Rákosligeten éltünk, az apai nagyszülők pedig a közeli Rákoscsabán. Ezek a települések akkor még nem Budapesthez tartoztak, hanem a gödöllői járásba, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez. Az ország legnagyobb vármegyéjének alispánja az antiszemita Endre László volt, aki mint államtitkár a zsidók elleni kormányrendeletek kidolgozójaként és végrehajtójaként vált hírhedtté. A saját területén belül igyekezett a rendeleteknek mindennél előbb érvényt szerezni. Az édesapámat már április 1-jén, húsvétvasárnap elvitette a csendőrökkel. Valószínűleg pusztán azért, mert apámnak és a bátyjának cukorka- és csokoládéüzemük volt.

Apám előbb Nagykanizsára került internálótáborba, alig két-három hét múlva pedig már Németországba hurcolták, ahol egy kis faluban dolgoztatták. Bár még csak negyvenöt éves volt, de sajnos beteges, így hamar belepusztult a nehéz munkába. Egy lágertársa, aki szerencsésen visszatért Rákosligetre, később szemtanúként mondta el nekünk, hogy apámat – mivel már nem bírta a munkát – agyonverték. Mi erről akkor semmit sem tudtunk.

Nekem május közepén megérkezett a honvédségtől a munkaszolgálatos behívóm. A gettó és a deportálás borzalmai elől menekülve inkább bevonultam a munkaszolgálatra. Vácon kellett jelentkeznem, ahonnan háromezer társammal együtt bevagonírozták minket és Szerbia felé hurcoltak a túlzsúfolt vagonban. Egy hétig tartott az út borzalmas körülmények között, sokszor megállva, leginkább csak éjjel haladva. A marhavagonban töltött idő alatt csak némi ennivalót és vizet kaptunk.

Borba való megérkezésünk után Marányi alezredes úr a „megnyugtatásunkra" közölte, hogy ne reménykedjünk abban, hogy az életben valaha innen hazajutunk! A minket felvigyázó keret – az őrök, azaz keretlegények csapatát hívták így – mindenféle bűnözőkből állt. Ráadásul azt mondták nekik, hogy akkor mehetnek haza, ha mi mind elpusztultunk.

Legfiatalabbként nem is igazán fogtam föl, ami velünk történt. A rézércben gazdag területen az értékes nyersanyag szállítására vasutat kellett építenünk. A készülő vasútvonal mentén több kisebb lágerben helyeztek el minket. Mi a Bortól legtávolabb, 60-70 km-re eső Laznica faluba kerültünk. Szerencsére ez a munkatábor a falun belül épült meg, így legalább volt ivóvizünk, és titokban olykor emberekkel is tudtunk találkozni, hogy az összekuporgatott élelmünket meleg ruhára cseréljük. A honvédségtől ugyanis munkaszolgálatosként csak egy sapkát és egy számot kaptunk, nekem a 11915-öst adták. Mindenki a saját ruháiban, rongyokban csillézte a földet, egyenesítette a pályát...

Szeptember elején összeomlott a balkáni front: a románok és a bolgárok átálltak a szovjetek oldalára, a németek pedig elkezdtek visszavonulni. A munkaszolgálatosokat összegyűjtötték Borba, majd szeptember közepén elindították az emberek első felét, nagyjából 3000 főt gyalogmenetben hazafelé. Én a hazafelé irányított második csoportba, vagy ahogy mondtuk, „lépcsőbe"

kerültem, ez mentette meg az életemet. Az első csoportban menetelők közel felét ugyanis Cservenkánál meggyilkolták, az emberek másik felét erőltetett menetben nyugat felé irányították. Radnóti Miklóst is ebben a csoportban gyilkolták meg Abdánál.

A második „lépcső" velünk csak tíz nap múlva indult el Borból. Amikor libasorban vonultunk egy keskeny völgyben, a szerb partizánok felszabadítottak minket, és elfogták a keretlegényeket. Én pár ismerőssel együtt Szeged irányába indultam. Október vége felé meg is érkeztünk a már oroszok által felszabadított városba, azonban nem sokáig örülhettünk, mert a németek Kecskemét felől ismét támadtak. Gyorsan továbbvonultunk Temesvárra, ahol az amerikai zsidó segélyszervezet, a Joint jóvoltából kaptunk ruhát, és megszervezték, hogy dolgozhassunk. Családok fogadtak be minket.

Temesváron 1945. február 13-ig maradtunk. Ahogy bemondta a rádió, hogy Budapest felszabadult, már indultunk is haza. Kalandos úton, több vonattal, de beértünk Pestre. Értesültem, hogy a keresztény katolikus anyám és húgom életben maradtak, hazamentem hozzájuk Rákosligetre. Tőlük tudtam meg, hogy a nagyszüleimet deportálták. Apámról csak később kaptuk a szomorú hírt.

A vészkorszakban beszolgáltatott rádiónk és a biciklim kivételével a többi ingóságunk megmaradt otthon, köztük az apámtól kapott pingpongasztalom is. Nagy pingpongos voltam anno, ezért kaptam az asztalt. Gyerekkoromban rengeteget sportoltam. Kőbányán jártam gimnáziumba, ott kosárlabdáztam, a Törekvésben pedig fociztam. Aztán 1942-ben hoztak egy törvényt, hogy a zsidók nem lehetnek igazolt sportolók. Kijelentették, hogy nem vagyunk alkalmasak a sportra. Erre én megfogadtam, hogy ha gyerekem lesz, sportolót nevelek belőle. Egy fiam és egy lányom született az '50-es években. A lányom válogatott kosaras, a fiam

pedig válogatott öttusázó lett, sőt, az unokám is eredményes teniszező volt tizennyolc éves koráig!

#antiszemita #behívó #beszolgáltat #Bor #csendőr #Cservenka #elpusztul #Endre László #erőltetett menet #front #gyalogmenet #honvédség #internálótábor #Joint #keretlegény #lágertárs #marhavagon #Radnóti Miklós #vészkorszak #zsidórendeletek

19

Hat bőrönd

David Gur,* született Grósz Endre (1926)

A Körösök vidékén, Okányban születtem, 1926-ban. Református iskolákba jártam, de mindig tudtam, hogy más vagyok, és már fiatal koromban elhatároztam, hogy részt veszek Izrael építésében. 1943-ban leérettségiztem és Budapestre utazva kőművesinasnak álltam, mert biztos voltam abban, hogy erre a szakmára az új államban szükség lesz.

Budapesten bekapcsolódtam az illegálisan működő Hasomér Hacair cionista ifjúsági mozgalomba. Néhány nappal a németek bejövetele után jött létre egy illegálisan működő nagyobb, közös ifjúsági szervezet, a Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma, a Magyarországon működő cionista ifjúsági mozgalmak szolidáris részvételével (Hanoar Hacioni, Makkabi Hacair, Dror-Habonim, Hasomér Hacair, Bné Akiba), amely Európában egyedülálló méretű zsidómentő akciókat szervezett. A Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma kiterjedt tevékenységet folytatott, 200 küldöttje információkat szállított a vidéki zsidóságnak, 15 ezer embernek segített Románián keresztül elhagyni Magyarországot a későbbi Izrael felé, 6000 gyermeket és gondozóikat mentette meg az általa fenntartott 55 gyerekotthonban, életmentő iratokat juttatott el az üldözötteknek, valamint élelmet vitt a gyermekotthonokba, a védett házakba és a gettóba.

* David Gur 2025-ben, 99 évesen az egyetlen élő tagja az 1944. évi Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma aktívájának. *Együtt az ár ellen* címmel megjelent kötete (Pesti Kalligram Kft., 2015) bevezetőjében bővebben írt a zsidó ifjúság szervezett illegális embermentő-ellenálló tevékenységéről Magyarországon.

A Hasomér Hacair vezetősége megbízott, hogy csatlakozzak az ellenállási mozgalom iratokat készítő munkacsoportjához. Ennek a bonyolult, felelősségteljes, életmentő munkának rövidesen a vezetője lettem. Üldözötteket, zsidókat és nem zsidó ellenállókat láttunk el iratokkal, főként lakcímet igazoló papírokkal és hadiüzemi igazolványokkal. A mozgalom hivatalos, konzulátusi megrendelőlapot küldött a nyomdába, ahol a svájci védlevelek amúgy is készültek. Készpénzben fizettek, így legálisan jutottak hozzá eredeti védlevelekhez, amiket mi kitöltöttünk és lepecsételtünk. Ezeket bátor tagok vitték a csillagos házakba, a téglagyárba, a halálmenetekbe stb.

Három-négy főből állt a csapatunk. Megállapodtunk, hogy a kis „üzemünkről" senki sem tudhat, sem feleség, sem barát, sem lakótárs, de még a mozgalmi vezetőség sem. Állandóan költözködtünk: ha bármi gyanús körülményt észleltünk, máris továbbálltunk. Márciustól december 21-ig tizenöt alkalommal változtattunk helyet. Volt egy külső kapcsolatunk, aki reggel és este jött az elkészült iratokért. Egyik nap nem jött. Sem reggel, sem este. Úgy véltük, hogy elfogták. Összepakoltuk hat nagy bőröndbe a fölszerelést – sokszorosítógépet, űrlapokat, pecséteket, sőt a revolvereinket is –, én pedig egy triciklin kiszállítottam Kőbányára, a magukat keresztény lányoknak kiadó mozgalmárok bérelt lakására.

December 21-én az Erzsébet körútra költöztettük a műhelyt, a Székesfőváros Építészeti Hivatalának VII. kerületi irodájába,

az egyik tagunk volt munkahelyére, ahol csak egyetlen ember tartózkodott. Alighogy fölértünk az emeletre a bőröndökkel és kifújtuk magunkat, már kopogtak is. Két detektív lépett be és kinyitotta a bőröndöket... Előbb a Teréz körútra, a Nyilas Párt VI. kerületi hivatalába vittek. Útközben hárman megbeszéltük, hogy eltüntetjük a nyomokat: megettük a bejelentőlapjainkat. A hivatalban ütöttek-vertek, az egyik társunk belehalt a kegyetlenkedésbe.

David Gur húszévesen, 1946-ban egy igazolványképen

Ketten maradtunk, a detektívek a Margit körúti katonai fogházba vittek minket. Engem „megvillanyoztak", áramütésekkel kínoztak. Éjjel már megjelent pár orosz tank a Széna téren, amelyeket még visszavertek ugyan a németek, de a nyomozóink megijedtek és eltűntek, csak a börtönőrök maradtak velünk. December 25-én érkezett egy háromfős különítmény egy revolveres főhadnaggyal az élen, és névsort olvastak azzal, hogy kivégzésre viszik az illetőket. Mindenféle név előfordult: valódi név, illegális név, becenév... Egyszer csak elhangzott, hogy Farkas Rapos Grósz Tibor. Magamra ismertem. A Rapos nevet senki nem tudta, csak az, akivel laktam. Mivel megettem a bejelentőlapot, ez a név más

tudomására nem juthatott. Így jöttem rá, hogy ha valaki azzal jön, hogy a Rapost kivégezni viszi, akkor én bátran mehetek. Kiléptem a sorból, és biztattam a többieket is. Tizenheten indultunk el a „kivégzőosztaggal". Gyalog tereltek minket. A Lánchídon mentünk át a Wekerle Sándor (ma Hercegprímás) utcába, ahol már várt ránk az illegális mozgalom vezetősége. Így szabadultunk ki. A Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma merész „mentőosztaga" másnap még egyszer bement, és kihozott több mint száz zsidó ellenállót a börtönből.

#bejelentőlap #cionista #Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma #ellenálló #gyermekotthon #hadiüzemi igazolvány #halálmenet #hamis iratok #Izrael #Nyilas Párt #papírok hamisítása #téglagyár

20 Gyöngyvirág

Dr. Varga (született Hoffmann) Judit (1927)

Nagyapámnak textiláruháza volt Zalaegerszegen, aztán fióküzletet nyitott Nagykanizsán, amit apám vezetett, úgyhogy hároméves koromtól ott laktam a szüleimmel és a két és fél évvel idősebb bátyámmal. Az iskolát is ott végeztük egy darabig, de középiskolába már Pestre írattak minket, a Zsidó Gimnázium ipari tagozatára. Egy családnál éltünk kosztos diákként.

Az 1943–44-es tanév több változást is hozott az életembe. Sanyi bátyám már leérettségizett és hazaköltözött, engem pedig tizenhat évesen egy másik családhoz helyeztek át. Az iskola már korábban, 1941-ben költözni kényszerült. Az Abonyi utcai épület helyett a Wesselényi utcában tanultunk tovább.

1944. március 12-én szokatlan honvágy tört rám. Soha nem éreztem még ilyet: elemi erő hajtott, hogy haza kell mennem. Életem első önálló akciója volt ez a hirtelen utazás. Megmondtam a szállásadómnak, hogy hazautazom, aztán szerencsésen meg is érkeztem – a családom legnagyobb meglepetésére. Maradtam is volna, de a szüleim kérték, hogy egy hétnél többet ne hiányozzak az iskolából, így 19-én, vasárnap reggel kikísértek az állomásra.

Ahogy Budapesten leszálltam a vonatról a Déli pályaudvaron, hemzsegtek a szürke egyenruhás katonák, az utakon pedig sok tankot láttam. Bejöttek a németek. Sem a család, akiknél laktam, sem édesapám pesti húga és családja nem tudott tanácsot adni, mit is csináljak. Következő nap visszafordultam Nagykanizsára. A pályaudvart rendőrkordon vette körül, csak igazolvánnyal engedtek át. Nálam nem volt más, mint a vásárlási könyvecske, amivel élelmiszert lehetett venni. Egy pillanatra felmutattam és igyekeztem meghatni az engem ellenőrzőt: „Rendőr bácsi, tessék átengedni, sietek haza!" Fölszállhattam.

Egyre több megszorítás jött. Apám már nem dolgozhatott, az üzletét elvették. Csak egy-két órára hagyhattuk el naponta a lakást. Épp ott volt nálunk pár hétre a szombathelyi nagymamám is. Mivel egy fiatal katonatisztet a feleségével együtt beszállásoltak a szobámba, ezért a manzárdszobába költöztem a testvérem mellé. Előrelátó szüleim az értékeket, naplókat, könyveket, kisebb szőnyegeket bőröndökbe rakták, és egy-egy megbízhatónak gondolt szomszédhoz, ismerőshöz vitték megőrzésre.

Április 27-én korán reggel arra ébredtünk, hogy dörömbölnek a csendőrök. A háztartási alkalmazottunk szaladt föl, hogy „Kisasszony, Fiatalúr, tessék gyorsan lejönni, itt vannak magukért!" Mire leértünk, a nappaliban ott állt a hetvenhárom éves nagymama meg a szülők. A csendőr puskát szegezett apámra, miközben közölte: „A magyar állam nevében letartóztatom magukat. A lakást el kell hagyni, fél órán belül álljanak itt útra készen a legszükségesebbekkel!"

Gondolkodni se nagyon volt időnk. Anyám adta a vezényszavakat, ki mit szedjen össze, mi meg szaladgáltunk és csomagoltunk. Mikor a kis csomagjainkkal kiléptünk a házból és végighaladtunk a kövezett kerti úton a kapu felé, az üde tavaszban lehajoltam egy virágos részen, felmarkoltam egy csokornyi gyöngyvirágot és a zsebembe gyömöszöltem.

Csendőri kísérettel vonultunk a zsinagóga felé: anyám, apám, a bátyám, a nagymama és én. A gettóvá lett imaházban sem maradtunk sokáig. Pár nap múlva marhavagonba zsúfoltak minket, és elindítottak ismeretlen úti célunk felé. A nagymamánkat akkor még ott hagyták, de később megtudtam, hogy egy másik vonattal ugyanoda jutott, ahova mi.

Hoffmann Judit testvérével, Sándorral
az 1940-es évek elején

Az összenyomódott gyöngyvirágcsokortól csak Auschwitzban „szabadultam meg". Amikor két vagy három, a vagonban étlen-szomjan, bezárva töltött nap után megállt velünk a szerelvény, és föltépték az ajtókat, német katonákat láttunk kutyákkal, botokkal, akik azt ordították, hogy minden csomagot dobjunk le, még a kabátot is, majd visszakapjuk. A férfiakat és a nőket jó messzire elválasztották egymástól. Mi anyámmal magasra emelt kézzel integettünk Sanyinak és édesapámnak. Aztán egy magas termetű, sok rangjelzést viselő katonatiszt – talán maga Josef Mengele – elé tereltek minket. Fogtuk egymás kezét az édesanyámmal, aki csinos, fiatalos, 43 éves nő volt, így mindketten az „élők" sorába jutottunk.

Az első auschwitzi napon virradt rám a tizenhetedik születésnapom. A kabát – benne a virággal – persze eltűnt, bár ez a legkevésbé sem számított. Az annál inkább, hogy sajnos az édesapámat és a testvéremet sem láttam viszont soha többé!

#beszállásol #csendőr #élők sora #kosztos diák #marhavagon #Mengele #rendőrök #Zsidó Gimnázium #zsinagóga

21 Egy pénzérme

Dr. Varga (született Hoffmann) Judit (1927)

A tizenhetedik születésnapom 1944. május 5-én már Auschwitzban ért, ahol édesanyámmal az „élők" sorába válogattak minket (*lásd* a 20. *Gyöngyvirág* című történetet). Pár nap múlva újabb válogatás, szelekció következett: anyám Auschwitzban maradt, engem pedig a legfiatalabb és legmunkabíróbb társaimmal együtt teherautóra raktak. Gleiwitzbe kerültünk, egy hadiüzembe. A gázkoromgyárban (Gasrusswerke) gáz égetésével gázkormot, abból pedig a hadijárművekhez szükséges gumitermékeket állítottak elő. Itt egy kicsivel jobb elhelyezést kaptunk, mindenkinek külön ágy járt. Szerencsére többen is voltunk a csapatban nagykanizsaiak, akikkel mindvégig összetartottunk, támogattuk egymást. Erre szükség is volt, mert három műszakban nehéz munkát végeztünk a kibírhatatlanul meleg üzemben. Szabályoznunk kellett az égősorok hőmérsékletét, és a forró melléktermékeket vödrökkel elhordani, majd beleönteni a padlóban futó csatornába. A kemény munka ellenére csak kevés, silány ennivalót kaptunk. Borzasztóan lesoványodtunk.

A gyárat erősen bombázni kezdték a szövetségesek, ezért a németek 1945 januárjában kiürítették. Minket pár napi céltalan,

hóban való gyaloglás után nyitott vagonokba tuszkoltak, és így utaztunk tíz napig. Nem tudtuk, hova megyünk. Olyan szorosan álltunk, mint a heringek, és egymáshoz nyomódva utaztunk, még a kezünket sem tudtuk fölemelni. Ez a közelség minden kellemetlensége ellenére életmentő volt az iszonyatos hidegben. Esett ránk a hó, és mi egymás hátáról ettük le a pelyheket, így oltottuk a szomjunkat, ugyanis se enni, se inni nem kaptunk a tíz nap alatt.

A társaink egy része megzavarodott. Néhányan kiugrottak a mozgó vagonból. Az SS-őrök utánuk lőttek, s volt, akit el is találtak. Csak remélni tudtuk, hogy aki megúszta a lövéseket, menedékre lelt valahol.

Egyik nap lassított a vonat, mert a szemben lévő sínpáron egy másik vagonsor haladt el csíkos ruhás férfiakkal, akiket Auschwitzból evakuáltak. A társaim felismertek pár kanizsai embert, köztük a bátyámat, Hoffmann Sanyit is. Én sajnos nem láttam őt. Utóbb megtudtuk a két kanizsai túlélő egyikétől, hogy leszállították őket és a közeli erdőben mindenkit legéppuskáztak, mert szükség volt a vagonra.

A mi vagonunkban az egyik lánnyal, aki hozzám hasonlóan még nem vesztette el az ítélőképességét és tudott gondolkodni, kitaláltuk, hogy kérünk egy kis vizet a szomjúságtól eszét vesztett csapatnak. Éppen megállt a vonat. Leszóltunk a vagon előtt posztoló két SS-katonának. Semmi mást nem kértünk, csak egy kis vizet. „Fej vagy írás?" – kérdezték, és előre megmondták, hogy mindenkit kivégeznek, ha nem jól választunk. Nem emlékszem, mit választottunk. Feldobtak egy pénzérmét. Az eredményt nem közölték, de a kivégzés elmaradt. Vizet azonban továbbra sem kaptunk!

Aki túlélte ezt az utat, azzal a vonat begördült Ravensbrückbe, egy hatalmas táborba. Kaptunk végre vizet és némi ennivalót: egy kevéske kenyeret, meg hideg blutwurstot, ami a mi véres

hurkánkra hasonlított. Ravensbrück gyűjtőláger volt, itt nem dolgoztunk, csak vegetáltunk a zsúfolt barakkokban, szörnyű állapotban. Az vigasztalt minket, hogy többen közülünk megtaláltuk az édesanyánkat. Én is! (*Lásd* a 22. *Notesz* című történetet.)

#barakk #csíkos ruha #evakuál #gyűjtőláger #hadiüzem #kiürítés #Ravensbrück #szelekció #szövetségesek

22 Notesz

Dr. Varga (született Hoffmann) Judit (1927)

1944 májusának legelején Nagykanizsáról deportáltak a családommal együtt Auschwitzba. Több társnőmmel egy hadiüzembe kerültem, majd onnan nyolc hónap múltán, 1945 elején Ravensbrückbe (*lásd* a 21. *Egy pénzérme* című történetet). A gyűjtőtáborban egyszer csak kiabáltak nekem a kanizsai ismerőseim, hogy itt a Schütz Helén, az édesanyád! Így csodálatos módon újra találkozhattam az Auschwitzból szintén Ravensbrückbe hurcolt anyámmal. Szegény nagyon rossz bőrben volt, de még talpon.

Kis idő múlva újabb parancs érkezett, és pár óra vonatozás után egy másik lágerben, Rechlinben kötöttünk ki. A munkatábort a településen működő repülőgép-tesztelő központ közelében, barakkokban állították föl. A lágerből nap mint nap kigyalogoltunk a „munkahelyünkre", ahol február-márciusban nagy ágakkal kellett álcáznunk a bombatámadások ellen védő légelhárító ágyúkat. Nagyon-nagyon hideg volt, szerszámot nem kaptunk, úgyhogy a fagyott kezünkkel szedtük a gallyakat, lazítottuk a földet. Kaptunk ugyan enni, de rettenetesen keveset, úgyhogy már az erőnk legeslegvégén jártunk.

Édesanyám annyira legyengült, hogy már mozogni sem tudott, nemhogy dolgozni. A betegek közé küldték, a revierbe. Szerettem

volna a közelében lenni, ezért vettem a bátorságot, odamentem a lengyel származású lágerparancsnokhoz és betegápolói munkát kértem. Ezt a legnagyobb meglepetésemre engedélyezték. Bár másik kórterembe osztottak be, mégis rendszeresen láthattam anyámat, aki még magánál volt, de egyre rosszabb állapotban.

Az egyik utolsó kívánságát, hogy vízben főtt, sós grízt ehessen, sajnos nem tudtam teljesíteni. Hiába próbáltam meg mindent, nem tudtam semmilyen élelmet szerezni, még grízt sem. Amikor ezt kénytelen voltam bevallani neki, csak legyintett egyet, mint aki azt mondja: „Mindegy, hagyjuk!" Ezután már enni sem tudott, elhagyta minden ereje.

Nem sokkal később szaladt értem valaki, hogy édesanyám hívat. Ezzel fogadott: „Ülj le! Én meg fogok halni, te pedig valószínűleg életben maradsz..." Elbúcsúzott tőlem, és minden gyakorlati tudnivalót elmondott. Kérte, hogy írjam is fel: egy darab papírra följegyeztem mindent. Lediktálta, hogy a deportálás előtt melyik ismerőshöz mit adtak át, milyen tárgyakat hol találok meg, ha egyszer hazajutok (*lásd* a 20. *Gyöngyvirág* című történetet). Édesapámnak is üzent, aztán befordult a fal felé. Fogtam a kezét, hallottam a légzését, éreztem a pulzusát lassulni. Az édesanyám Rechlinben halt meg 1945. április 21-én. Nem tudtuk a napokat, de akkor megkérdeztem, és megmondták a dátumot.

Tíz nappal később az egész lágert kiürítették: fegyveres őrök kíséretében lassú, hosszú menetben elhagytuk a tábort. Bandukoltunk a még havas tájon, ahol egymás után dőltek ki, ültek le a bajtársak, akik már nem tudtak továbbjönni velünk. Valószínűleg később lelőtték őket. Napokig mentünk, amikor egyik este észrevettük, hogy egyre kevesebb fegyveres kísérőt látunk magunk körül, mígnem teljesen eltűntek.

Addig a szabad ég alatt éjszakáztunk, ezért csak arra vágytunk, hogy végre fedett menedéket találjunk. Egy volt kanizsai osztálytársammal vállaltuk, hogy odamerészkedünk és megpróbálunk

bekéredzkedni egy mezőgazdasági épületbe. A parasztgazda megengedte, hogy befeküdjünk a pajtájába, a széna közé. Ott ébredtünk tetvesen, de szabadon 1945. május 5-én, a tizennyolcadik születésnapomon.

Hosszú és nehézkes út után, 1945. június 20-án érkeztem meg Budapestre, a Nyugati pályaudvarra. Később visszamentem Nagykanizsára is, de senkimet sem találtam ott. A szombathelyi, zalaegerszegi és nagykanizsai családomból teljesen egyedül maradtam!

Kicsit később rendszereztem a Rechlinben az édesanyám halálakor, majd az út során ilyen-olyan cetlikre készült jegyzeteimet, és bemásoltam őket egy picike noteszbe. A notesz azóta is megvan.

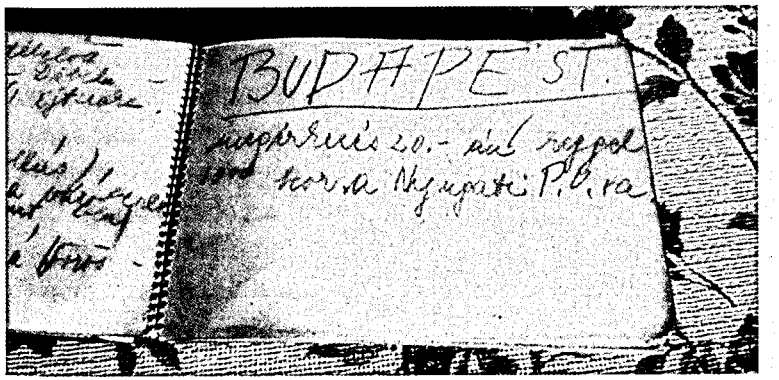

Hoffmann Judit notesze a hazaérkezés időpontjával

#bajtárs #barakk #gyűjtőláger #hadiüzem #kiürítés #láger #légelhárítás #Ravensbrück #revier

23

Futball-labda

Forgács János (1928)

Gödöllőn laktunk. Sajnos az édesanyám fiatal koromban meghalt, ezért apámmal, a nevelőanyámmal, a két bátyámmal és a tizenegy éves öcsémmel éltem együtt. Apámnak egy kicsi hentes-mészáros üzlete volt a Fő utcán, anyám ült a kasszában, és még egy segédet is alkalmaztak. 1942-ben aztán a zsidótörvények miatt apámtól elvették az iparengedélyt, így kényszerűségből a segédjére íratta a boltot, névleg pedig ő maga lett az alkalmazott. Kétszer is behívták munkaszolgálatra, de 1944-ben éppen újra otthon volt.

Az idősebb testvéreimmel a gödöllői ifjúsági csapatban futballoztunk, amíg engedtek részt venni minket, zsidókat. A bátyáimnak nem volt soha saját labdájuk, én viszont kaptam az édesapámtól egy igazi, fűzős bőrlabdát. Nagyon szerettem és büszkén játszottam vele a házunk előtti téren a pajtásaimmal, többnyire keresztény gyerekekkel.

Zsidó elemi iskolába jártam, majd gimnáziumba, de aztán apám tanácsára szakmát kezdtem tanulni, cipőfelsőrész-készítő ipari tanuló lettem. 1944. június elsején lejárt a tanulóévem, és elkezdhettem dolgozni a Fő utcai cipész mellett. Összesen tizenegy napot lehettem a segédje, 12-én cipeltek el minket. Egy napon

bezörgettek a csendőrök és közölték velünk, hogy másnap reggelre szedjünk össze néhány holmit, mert megyünk Németországba dolgozni. Apám az utolsó este a családi fotókat, néhány ékszert és értékesebb tárgyat összecsomagolt és odaadta egy fodrász barátjának.

Gödöllőről június 12-én indultunk el, először Hatvanba. Ott a cukorgyár udvarán, a földön aludtunk pár napig, aztán begördültek a szerelvények értünk. Egy-egy vagonba 50-60 embert zsúfoltak össze. Semmit nem mondtak nekünk arról, hová megyünk. Kassán megálltunk egy időre, s ott még azt is elvették tőlünk, amit addig magunkkal vittünk. Teljesen kifosztottak minket: tőlem elvették a futball-labdámat is. Pedig azt hittem, a munka szüneteiben majd játszhatunk... Erre persze nem nyílt lehetőség a célállomáson – és nem elsősorban a labda hiányzott.

Árammal telített drótkerítések közé vitt a vonat. A „halálgyárba" érkezésünk után Mengele munkaképesnek ítélt engem és az apámat. Megfürödhettünk, fertőtlenítettek minket és kaptunk egy pár fatalpú cipőt meg egy csíkos „egyenruhát", amit aztán nyolc hónapig éjjel-nappal hordtunk. Engem a gyerekek közé soroltak, így elválasztottak apámtól. Köszönni sem tudtam neki, és soha többé nem láttam viszont.

Négy hónapot töltöttem a gyerekbarakkban. Szinte ki se mehettünk, csak közösen kísértek ki néha minket a hosszú vályúhoz, a „mosdóba". Birkenauból ezután átvittek Auschwitzba, ahol tetoválást kaptam. Addig se nevem, se születési helyem, se életkorom nem volt, senki nem voltam, itt meg B14514 lettem. Ha ezt kiabálták, tudtam, hogy az én vagyok, örültem, hogy legalább lett egy „nevem"!

Kőbarakkokban laktunk és dolgozni jártunk, én sokszor krumplit vermeltem. Ez alatt az idő alatt négy alkalommal tartottak további szelekciót. Akiket ott kiválasztottak, azok mentek a gázkamrába. Sosem lehetett tudni, milyen apróságért jár halál.

Engem egyszer majdnem főbe lőttek az ételosztásnál, mert a kezembe vettem egy kis kanálnyi ételt. A felügyelő elővette a pisztolyát, de aztán valamiért meggondolta magát, inkább pofon vágott.

1945. január 18-án evakuálták a lágert. A dátumot nem felejtem el, mert később kiderült, hogy otthon Pesten aznap szabadult fel a gettó. Menetoszlopba állítottak vagy 20 ezer embert, és lassan meneteltünk egész éjjel. Én bírtam, de aki nem, azt ott helyben lelőtték, mert parancs volt, hogy nem hagyhatnak el senkit élve. Egy pályaudvaron vonatra tettek minket és Gross Rosenbe, egy másik koncentrációs táborba vittek, amit már kiürítettek. Onnan aztán napokat utaztunk tovább nyitott tehervagonokban Dachau felé. Hullott ránk a hó. Aztán Dachauból is továbbszállították azt, aki még élt. Mivel az osztrákok nem engedték át a határon a szerelvényt, egy Mittenwald nevű városka mellett szálltunk ki. Itt szabadított föl minket az amerikai hadsereg 1945. május 1-jén. Ez az én második születésnapom.

Forgács János (balra) és testvérei 1935 körül

Végül 1945 szeptemberében értem haza. A hatalmas családból – apámék heten, anyámék hatan voltak testvérek – a két bátyámon és rajtam kívül csak a budapesti rokonok menekültek

meg. A többieket mind elpusztították. Amikor visszatértünk, apám fodrász barátja hiánytalanul visszaadott nekünk mindent. Szépen elosztottuk a két bátyámmal. A fotók és pár irat hozzám mint legfiatalabbhoz került anyám órájával és apám pecsétgyűrűjével együtt. De saját futball-labdám nem lett soha többé, pedig a játék végigkísérte az életemet.

#barakk #behív #Birkenau #csendőr #csíkos ruha #Dachau #elemi iskola #elpusztul #evakuál #gázkamra #gyerekbarakk #halálgyár #iparengedély #Kassa #kiürítés #láger #Mengele #szelekció #tetoválás

24 Szemüveg

Egy túlélő (1929)

Tiszafüreden születtem. A négy polgári osztály elvégzése után, 1943 őszén Pestre kerültem egy neves szűcshöz inasnak. Az ifjúsági szállást azonban, ahol laktam, 1944. március 19-én lefoglalták maguknak a németek. Ma már őrültségnek tűnhet, de akkor úgy döntöttem, hazautazom. Hetekig jártam a rendőrségre, amíg végre engedélyt kaptam erre. Szerencsém volt, hogy hazaértem, mert később megtudtam, hogy sok hasonló esetben az engedély ellenére is leszedtek embereket a vonatról és deportálták őket. Mire megérkeztem, a húszéves bátyámat már elvitték munkaszolgálatra, de apám-anyám még otthon voltak. Ezzel fogadtak a pékségünknél: „Na, fiam, látod, mindent összecsomagoltunk, itt már semmi nem a miénk!"

Szinte azonnal mentünk is a füredi téglagyárba, a gettóba. Április vége felé megjelent ott vitéz Horváth Kálmán magyar királyi százados, és besorozott bennünket, tizenöt éves fiatal gyerekeket is munkaszolgálatra. Önkéntes volt a dolog. Én nem tudom, miért, de mindenáron jelentkezni akartam, és anyám sem tartóztatott. Pár nappal azután, hogy elindultam a századdal, kiürítették a gettót és minden lakóját elvitték, köztük a szüleimet is.

A szülők és kisebbik fiuk a pékségük előtt

Hosszú utat jártam be a századommal. Állomásoztunk a már Szlovákiához tartozó Jolsván, utat építettünk az ukrajnai Vorohta település környékén, majd visszavonultunk Magyarországra. Esténként ott aludtunk, ahol épp tudtunk. Mivel már fiatal gyerekként is szemüveget viseltem, szokásommá vált, hogy este mindig a csizmámba tegyem. Egyik reggel valamiért a szokottnál is sürgősebben keltettek minket. Gyorsan felrántottam a csizmámat, s abban a pillanatban összetört az egész szemüveg. Így nélküle meneteltem, tettem meg sok száz kilométert, dolgoztam, ástam, betegeskedtem és szabadultam föl végül (*lásd* a 25. *Sötétkék pulóver* című történetet).

#besoroz #elvitték #kiürítés #század #téglagyár

25 Sötétkék pulóver

Egy túlélő (1929)

Alig több mint tizenöt évesen, egy munkaszolgálatos század tagjaként (*lásd* a 24. *Szemüveg* című történetet) kivittek a Kárpátokig, aztán gyalog meneteltem Miskolcról Kassára, onnan pedig az osztrák határszélre vezényeltek minket. Hosszas vonatozás végén a Sopronhoz közeli Donnerskirchen (Fertőfehéregyháza) településen kötöttünk ki. Gyilkos egy hely volt!

Az Esterházyak borospincéjébe zsúfoltak minket, de nem sok időt töltöttünk odabent ezen a szálláson. A kemény téli hidegben a Fertő tó mentén építettünk vasúti vonalat vagy épp drótakadályt. Nagyon sok bajtársam fagyott meg, ráadásul kitört a flekktífusz is. Én is megfertőződtem.

Annyi volt a tetű, hogy az egykor nagyon szép, sötétkék pulóverem – amit már hónapok óta, a besorozásom napjától egyfolytában hordtam – hófehér lett a tetűserkéktől! Aki legyengült, azt kivitték a hóra vagy egy távolabbi csűrbe, és hagyták megfagyni. Én egy falumbeli férfinak köszönhetem, hogy megmaradtam. Valószínűleg a betegségtől elvesztettem az eszméletemet és Rubinstein Mihály bácsi letakart valamivel, hogy ne vegyenek észre és ne vigyenek ki a hóra. Amíg magas lázam volt, a borospincében maradtam, ahol nem vettek észre, mert a minket őrző keretlegény nem mászott le a meredek lépcsőkön.

Amikor április vége felé már közeledtek a szovjet csapatok, Donnerskirchent is el kellett hagynunk. Egy szörnyű gyalogmenetben hajtottak tovább minket Mauthausen felé. Én betegen, de valahogy ezt is túléltem, és végül Mauthausenben szabadultam föl, tizenhat évesen.

Tiszafüreden a háború előtt 140 zsidó család élt. A nagy részüket elpusztították. Anyámék tízen, apámék öten voltak testvérek. A nagy rokonságból alig páran maradtunk meg. Az apám valahol munkaszolgálatosként, anyám pedig minden valószínűség szerint Auschwitzban halt meg. A bátyám szerencsére hazatért, s mivel szakképzett pék volt, újranyitotta apám pékségét. Én órásnak tanultam, aztán egy kanyarral a Műegyetemre kerültem, ahol gépészmérnöki diplomát szereztem. Ott is ragadtam az egyetemen: negyven éven át örömmel dolgoztam, és onnan mentem nyugdíjba.

#bajtárs #besoroz #drótakadály #elpusztul #flekktífusz #gyalogmenet #hajt másokat #keretlegény #Mauthausen #század #tetű

26 Lakónyilvántartás

Dr. Abonyi Iván (1929)

A családunk Békéscsabáról származik, de patikus apám úgy döntött az 1940-es években, hogy a jobb iskoláztatás reményében átköltözünk Budapestre. Az Abonyi utca 10.-ben laktunk, a budapesti Zsidó Gimnáziummal szemben. Abba az iskolába járt a húgom, és egy rövid ideig én is, de mivel nem éreztem jól magam, engem átírattak a nem messzi Kölcseybe.

1944-ben tizenöt éves voltam, a húgom tizenhárom. A németek márciusi bejövetele után bezártak az iskolák. Én a Zsidó Hitközségen tettem hasznossá magam, a Síp utcában. Hoztam-vittem papírokat, illetve gyakran kezeltem a kézi sokszorosítógépet is. Én sokszorosítottam például Serédi Jusztinián hercegprímás tiltakozó levelét a zsidókkal való bánásmód ellen. Állandóan hosszú sort láttam kígyózni a rabbinátus előtt: emberek tömegei, idősek is órákat álltak sorba, hogy kitérhessenek a zsidó vallásból, mert azt hitték, ez segít rajtuk. Ott helyben megfogadtam, hogy majd csak akkor térek ki, ha a szűk családommal együtt ezt az egészet élve megúszom.

A hitközségnél minden helyiségbe bejárásom volt. Amikor kijött a rendelet a csillagos házakról, ki is használtam a helyismeretemet. Akkor minősítettek csillagos házzá egy-egy épületet, ha

abban a zsidó lakosok száma meghaladta a keresztények számát. A mi házunk lakónyilvántartásában két nem zsidó családot átírtam zsidónak, hogy meglegyen az ötven százalék. A csillagos házzá való kijelölés előnyösnek látszott, hiszen így a saját otthonunkban maradhattunk – egy darabig.

Abonyi Iván tizenhárom évesen

Fajó Erzsébet 1936 körül

Egyik nap, október vége felé jött a hír, hogy a szomszéd házból viszik a zsidókat. Gyorsan döntöttek a szüleim. Összepakoltunk pár dolgot és kimentünk az utcára. Velünk volt Fajó Erzsébet is, akit a szüleim még a húgom születése után fogadtak fel dajkának, de addigra már családtagnak számított. Erzsi önszántából velünk maradt annak ellenére, hogy a szüleim el akarták küldeni, hiszen számára igen veszélyes volt zsidókkal együtt mutatkozni. Ő vállalta a veszélyt, többszörösen is neki köszönhetjük az életünket.

Erzsi menlevelet szerzett, újabb és újabb helyeket talált, ahol úgy tűnt, egyik vagy másik családtag biztonságban lehet. Amikor minket, gyerekeket a gettóba vittek, a cipőmbe rejtett pénzen vásárolt levelezőlapon sikerült értesítenem a szülőket a hollétünkről, mert a posta kifogástalanul működött! Amint Erzsi megtudta

a lapról a címünket, eljött és segített rajtunk. Akkor még folyamatosan költöztek ki a keresztény lakosok, így a gettó kapuja nyitva volt, és a bejáratnál álló rendőr sem állított meg minket, amikor kifelé igyekeztünk, bár azt hiszem, pontosan tudta, hogy zsidók lehetünk.

Sok hányattatás után végül Erzsinek köszönhetően mind a négyen egy Kisfaludy utcai asztalosműhelyben szabadultunk fel 1945 januárjában. A Síp utcában tett fogadalmamat csak az 1949-ben kezdődő kitelepítések juttatták eszembe, amikor olyanokat is száműztek a Hortobágyra a családjukkal, akik Auschwitzból tértek haza. Ekkor jött el a pillanat, hogy felvegyem a római katolikus vallást.

Erzsit, aki az egész családunkat megmentette, és már amúgy is családtagként tekintettünk rá, a szüleim hivatalosan örökbe fogadták. Az elsők között kapta meg a Világ Igaza kitüntetést.

Hozzá tartozik a történethez, hogy még egy embermentőt ismerek személyesen, ő a feleségem, Farkas Mária. Közös munkahelyünkön ismertem meg 1954-ben, és csak 1955-ben, a házasságkötésünk után szereztem tudomást a Farkas család zsidómentő akciójáról (*lásd* dr. Abonyi Ivánné Farkas Mária történeteit: a 81. *Villamos* és a 82. *Gyerekszoba* címűeket).

#kitelepítés #kitér #rabbinátus #rendőrök #Serédi Jusztinián #Zsidó Gimnázium #zsidó hitközség #zsidórendeletek

27 Öltöny

Sziklai (született Rabinek) Magda (1929)

1944-ben Rákosszentmihályon laktunk egy szoba-konyhás lakásban: a szüleim, a három évvel idősebb bátyám és én. Apám géplakatos volt, Tibor fivérem órássegéd. A németek március 19-én jöttek be, és a bátyámat még aznap letartóztatták. Leszedték a HÉV-ről, és nem jöhetett haza. Zsidóként Kistarcsára internálták. Valahogyan értesített minket, hogy ott van, de nem tudtuk meglátogatni. Később derült ki, hogy az egész kistarcsai tábort kiürítették, és mindenkit elvittek Auschwitzba.

Akkoriban az utolsó évet jártam a polgári iskolában. A németek bejövetele után gyorsabban lezárult a tanév, megkaptuk a bizonyítványt és nem mentünk többet iskolába. Hamarosan úgyis a költözéssel kellett foglalkoznunk. Rákosszentmihályon kevés zsidó élt, ezért csak néhány házból állt a gettó, ahova be kellett költözni. De mi nem oda mentünk.

Budapesten akkor kezdték kijelölni a csillagos házakat, és az egyik nagynénémé is az lett. Tudták, hogy a kétszobás lakásukba további családokat fognak irányítani. Nagynéném arra kért minket, hogy költözzünk hozzájuk mi, így nem idegenekkel kényszerülnek osztozni a saját lakásukon. Utólag kiderült, hogy ezzel nemcsak mi segítettünk rajta, hanem ő is rajtunk, mert

Pest környékéről, s így a szentmihályi gettóból is, már májusban Auschwitzba deportálták a zsidókat.

Amikor összecsomagoltunk, hogy eljöjjünk Szentmihályról, anyám kiterítette a bátyám egyetlen öltönyét az ágyra, hogy magunkkal vigyük. Máig előttem van a kép, ahogyan apám ráborult az akkor már deportált fia ruhájára. Akkor sírt életében talán először. Azt mondogatta, hogy ő már nem fogja megélni, hogy újra lássa a fiát... Ez meggyőződésévé vált, és az a gyanúm, hogy ezzel a tudattal nem is akart tovább élni. Hiába szeretett nagyon engem is, számára a bátyám volt az élet értelme, akivel lehetett szerelni, gépekről beszélni... Apám a fia elhurcolásával elvesztette élete értelmét.

A tizenhárom éves Rabinek Magda az édesanyjával és a fivérével Rákosszentmihályon, a kertben (1942)

Tizenöt éves voltam, amikor a Hernád utca 45.-be, a csillagos házba költöztünk. Nem a körülöttem lévő szörnyűségekkel foglalkoztam, mert fontosabb dolgom is akadt. Összejöttünk a többi gyerekkel, beszélgettünk, kártyáztunk, és engem például ott

csókolt meg először egy fiú! Emellett dolgoztam is abban a pár órában, amikor elhagyhattuk a házat. Az utca másik oldalán, egy nyomdában lettem nyomdai berakónő. A dobozokra nyomtatandó feliratokat kellett betűnként összeállítanom. Szerettem csinálni, büszke voltam a beosztásomra is!

A ház, ahol laktunk, júliusban bombatalálatot kapott, mindenünk odalett. A nagybácsim ekkor már munkaszolgálatban volt, mi, többiek pedig kaptunk egy szobát a Károly körút 29.-ben. Onnan vitték el egy novemberi napon apámat... Egyszer csak jött a plakát, hogy valahány éves korig minden férfi jelenjen meg egy hátizsákkal és némi élelemmel. Apámnak is mennie kellett. Egy kis cédulán később még tudott üzenni nekünk, hogy Németország felé viszik sáncot ásni. Ötvennégy éves volt. Semmi hírt nem kaptunk felőle később sem. Soha többé nem láttuk.

A fivérem viszont hazajött! Annak ellenére, hogy több koncentrációs tábort is megjárt, valahogy életben maradt, és 1945 szeptemberében viszontláthattuk egymást.

#elhagyni a házat – *lásd* kijárási tilalom #internál #Kistarcsa #kiürítés #sáncot ás

28 Életem első pezsgője

Sziklai (született Rabinek) Magda (1929)

Tizenöt éves voltam 1944-ben, amikor bejöttek a németek, és a bátyámat azonnal deportálták Auschwitzba (*lásd* a 27. *Öltöny* című történetet). Novemberben előbb a nagybátyámat, aztán az édesapámat, pár napra rá pedig a nagynénémet is összeszedték a csillagos házból. Így a családból kettesben maradtam az anyukámmal. Őt csak azért nem vitték el, mert már elmúlt negyvenéves.

Hamarosan jött a rendelet, hogy be kell költöznünk a gettóba. Volt egy keresztény barátnőm, aki 1943-ban agyhártyagyulladásban meghalt, és a szülei odaadták az iratait nekem. Úgy éreztem, hogy ezzel védve vagyok, ezért azt mondtam anyukámnak, ne menjünk be a gettóba.

Neki is sikerült valahonnan olyan iratokat szereznie, amelyekkel erdélyi menekültnek adhatta ki magát, ezért a bujkálást választottuk. Ha kérdezték, azt mondtuk, hogy ő a keresztanyám, én az unokahúga vagyok. Romeltakarításon dolgoztunk, amíg lehetett. Ez azért volt jó, mert kaptunk nehézmunkás-pótjegyet, ami azt jelentette, hogy ennek fejében egy kicsivel több élelmiszert vásárolhattunk.

Közben, hogy lakjunk is valahol, kivettünk a megkeresett pénzből egy kicsi albérleti szobát a Péterfy Sándor utcában. Szép lassan kiderült számunkra, hogy a főbérlőnk egy nyilas. Szerencsére nem fogott gyanút a származásunkkal kapcsolatban, ahogyan a házbeli lakók sem, amikor az ostrom miatt a pincébe kényszerültünk velük együtt. A zsúfoltságban kialakult egy nagy társaság, akik állandóan imádkoztak: nem lehetett elkerülni a részvételt.

Rákosszentmihályon falusi iskolába jártam, így megtanultam minden imádságot. Amikor pedig a csillagos házba költöztünk, megkeresztelkedtünk a közeli Regnum Marianum templomban. Előtte el kellett végezni egy rövid tanfolyamot, ahol imádkozni is megtanítottak. Úgyhogy „keresztény" kislányként szépen imádkoztam a többiekkel együtt. Szerencsére nem buktunk le.

Ugyanaznap jöttek be a házba az orosz katonák, amikor felszabadult a gettó is, 1945. január 18-án. Arra emlékszem, hogy addigra már egyáltalán nem maradt ennivalónk, viszont volt egy kis üveg pezsgőnk, amit jobb napokra tartogattunk. Amint kettesben maradtunk anyukámmal, megittuk a pezsgőt a felszabadulásunk örömére. Ez volt életem első pezsgője.

A nagynéném végül hazajutott, a férje viszont meghalt. Ahogyan valószínűleg az én apám is, aki szintén nem jött vissza.

#erdélyi menekült #jegyre ad #megkeresztelkedik #ostrom #összeszedték #zsidórendeletek

29 Iskolai bizonyítvány

Chava Lusztig, született Kandel Éva (1930)

1944 telén az öcsémmel egyedül maradtunk Budapesten, mert az orvos szüleinket a nyilasok elvitték valahová a csillagos házból. Nem sokkal később a többi lakót is összeterelték. Először a Teleki térre vittek minket, ahol már rengeteg ember ácsorgott, mindenki csillaggal. A nyilasok állandóan ordítottak. Például azt, hogy be kell adni a nálunk lévő pénzt, ékszert, különben lelőnek minket. Mi nem adtuk oda a kis pénzünket, hanem lehúztuk a WC-n. Emlékszem, hogy az járt a fejemben, ne legyen az övék! Két napig ácsorogtunk ott, nem aludtunk semmit, és esett ránk a hó.

Aztán az egész tömeget elindították az óbudai téglagyárba. Tisztán emlékszem a házaspárra, akik előttünk mentek. A néni azt mondta, hogy nem bír továbbmenni, és leült a járdára, mire a férje is odaült mellé. A nyilasok meg azonnal lelőtték mindkettejüket, közvetlenül előttünk. Nagyon megijedtünk. Akkor láttunk először halottat – de sajnos nem utoljára.

Amikor odaértünk a téglagyárba, három csoportba rendeztek minket, különválasztva a tizenhat év alattiakat és az időseket a többiektől. Mi mentünk a gyerekekhez, de valahogy engem újra és újra odalöktek a tizenhat éven felüliekhez. Talán azért, mert a rendes télikabátomon felül rajtam volt az anyué is, meg a hó

miatt egy kendő a fejemen. Idősebbnek néztek. Én persze mindig visszaálltam a gyerekekhez, az öcsém pedig hűségesen követett.

Egy fiatal nyilas srác meglátta, hogy mindig visszamegyek a gyerekekhez. Odaordított és rám fogta a fegyverét. Nem derült ki, hogy mit akart – csak megijeszteni vagy le is lőni –, mert Ernő öcsém a maga tizenkét évével azonnal ráugrott és elkezdte rugdosni. Közben pedig azt kiabálta, hogy a testvérem nem hazudik! Be is akarta bizonyítani az igazát, és az iskolatáskámból elővette a bizonyítványomat. A nyilas meg se nézte a papírt, úgy, ahogy volt, kettétépte. Én halálra váltan vártam, hogy lelő, de ekkor odajött egy másik nyilas ruhás ember – aki valószínűleg nem igazi nyilas volt –, és azt mondta a rám fegyvert fogónak: „Hagyd ezt a két szaros gyereket, mindjárt elbőgik magukat!"

Megmenekültünk és a gyerekcsoportban maradtunk. Szerencsére minket nem deportáltak, hanem visszairányítottak Pestre és bevittek a nagy gettóba, ahol kiéhezve bár, de megértük a felszabadulást. (*Lásd* még a 30. *Harmonika* és a 31. *Szardíniakonzerv* című történeteket is.)

#álnyilas #beszolgáltat #elvitték #téglagyár

30

Harmonika

Chava Lusztig, született Kandel Éva (1930)

Az óbudai téglagyárba tett „kirándulás" után (*lásd* a 29. *Iskolai bizonyítvány* című történetet) engem és az öcsémet a tizenhat év alattiakkal és az idősekkel együtt a nyilasok „visszakísértek" Pestre. Azt mondták, hogy visznek a gettóba. Nem tudtuk, hogy mi az.

A Wesselényi utcában láttunk egy nagy fapalánkot egy kapuval a közepén. A bejáratnál volt egy emelvény, rajta állt két nyilas, mellettük egy hatalmas nagy láda. Ordítottak, hogy aki még nem adta be az ékszert és a pénzt, ez az utolsó alkalom, hogy megtegye. Az öcsém jelentkezett, ahogyan az iskolában is szokott, és megszólalt: „Nyilas bácsi, a töltőtollat is be kell adni?" Persze, azt is be kellett adni. Ezután pedig tanúi voltunk egy rettenetes jelenetnek: egy asszony nem tudta levenni a jegygyűrűjét, erre ott helyben levágták az ujját és azzal együtt dobták a ládába az ékszert.

Minket a Kazinczy utca 32.-be küldtek. A lakásba, ahová irányítottak, az öcsémen és rajtam kívül még két gyerek és 86 idős ember került. A lakás üres volt, az ablaka rég betört, a víz és a villany nem működött. Mindenki ott feküdt, ahol tudott. A borzasztó hideg télben az udvarról hozott havat olvasztottuk fel és ittuk. Semmi ennivalót nem kaptunk, a vakolatot kapargattuk. Az öcsém úgy legyengült, hogy majdnem mindennap elájult.

Ilyenkor hóval bekentem a fejét és az arcát, hogy magához térjen…

A szörnyű körülmények miatt sorra haltak éhen és fagytak meg az emberek körülöttünk. A gettórendőrség meghagyta, hogy a holtakat a templomudvarra vagy a Klauzál térre kell szállítani. Mivel rajtunk, gyerekeken kívül más már szinte mozdulni sem bírt, a feladat ránk várt. A szemközti zsinagóga addigra megtelt, ezért a kőkeményre fagyott halottakat a havon húztuk-csúsztattuk a Dohány utcai templom udvarára, a tömegsírokhoz.

Az angolok bombáztak, az oroszok lőttek, állandó zajban és félelemben éltünk, de már annyi erőnk se volt, hogy lemenjünk a pincébe a légiriadók idején. A folyamatos bumm-bumm egyre közelebbről hallatszott, amikor álomba zuhantam. Hajnalban viszont arra riadtam a harmadik emeleti lakásban, hogy csend van, halálos csend. Lebotorkáltam a lépcsőn, ki a kapun.

A hó puha paplanként borított mindent, éppen hogy csak pirkadt, amikor filmbe illő jelenetnek lehettem szemtanúja. Észrevettem, hogy az út közepén, a távolból közeledik egy katona egyedül. Se nem magyar, se nem német, se nem nyilas. Teljes csend honolt, a lépteit nem lehetett hallani. És ekkor az orosz katona, mert orosz volt, elkezdett játszani a gamoskáján, a kis harmonikáján. Idegenül hatott ebben a környezetben a muzsika. Még van zene a világon?

Most is átélem, ahogyan mesélem: az emberek kimásztak a pincékből és körülállták. Nem beszéltünk, csak néztük, ahogyan játszott. Aztán egyszer csak megszólalt jiddisül, amit értettem, mert tudtam németül: „Én is zsidó vagyok!" Hangtalanul megöleltük.

A „lakásunkból" kilencven ember közül harmincan értük meg a felszabadulást.

#beszolgáltat #gettórendőrség #jiddis #Klauzál tér #légiriadó #téglagyár #zsinagóga

31 Szardíniakonzerv

Chava Lusztig, született Kandel Éva (1930)

1944-ben Pesten éltem orvos szüleimmel és a tizenegy és fél éves Ernő öcsémmel. Amikor kijelölték a csillagos házakat, mi egy Teréz körúti, háromszobás lakásba költöztünk három másik családdal. Hirtelen sok gyerek lett körülöttünk. Iskola nem volt, egész nap az udvaron játszottunk. Kevéske ételt tudtunk csak venni, azt is jegyre adták, a sárga színű zsidójegyre feleannyi járt.

A nyilasok ősszel többször is bejöttek a házba. A szüleimet meg egy harmadik orvost külön-külön elvitték valahová. Anyu még biztatott is minket, hogy ha ott, ahová viszik, jobbak a körülmények, visszajön értünk. Azt nem mondta, hogy mikor, de mi teljesen biztosak voltunk benne, hogy ha mondta, akkor jönni fog.

Később megint bejöttek a nyilasok az udvarba, rémesen ordítottak, hogy menjünk a földszintre. Fejenként húsz kilót vihetünk magunkkal, benne kétnapi élelemmel. Az öcsémmel hirtelen nem is tudtuk, mit vigyünk. Felkaptuk az iskolatáskát és összeszedtük azt a kevés ennivalót, amit találtunk: egy szardíniakonzervet, némi kekszet és száraz kenyeret.

Sok viszontagság után a gettóba kerültünk (*lásd* a 29. *Iskolai bizonyítvány* című történetet). Minket a Kazinczy utcai zsinagógával majdnem szemben lévő, 32-es számú házba vittek. Hatalmas

volt a zsúfoltság. Ételfélét egyáltalán nem kaptunk, nem is tudtunk róla, hogy a gettó „szerencsésebbik" felén a hitközség és a cionisták levest is osztottak... A kekszet és a száraz kenyeret beosztottuk, de hetekig persze ez sem tartott ki. Olyan éhesek voltunk, hogy azt el sem lehet mondani. Fájt az éhség. És mit csináltunk? Lekapartuk a falról a vakolatot, összetörtük, összekevertük hóval és azt ettük.

A szardíniakonzerv ott lapult a zsebemben, de fel sem merült bennünk, hogy hozzányúljunk. Tabuként kezeltük, mert természetes volt, hogy abból majd anyuékkal csapunk „nagy lakomát", ha megérkeznek. Biztosak voltunk abban, hogy visszajönnek, és nagyon büszkék lesznek ránk, amiért jó gyerekek voltunk és inkább ettük a vakolatot, de nem nyúltunk a konzervhez.

A felszabadulás után (*lásd* a 30. *Harmonika* c. történetet) továbbra is éheztünk. Egész álló nap mást se csináltunk, mint jártuk a várost és kerestük, hol osztanak valami ennivalót. És rendületlenül vártuk, hogy hazaérjenek a szüleink, és megegyük végre a szardíniát. De teltek a hetek, és ők csak nem jöttek...

Közben újra megnyílt az iskola. A Zsidó Gimnáziumban a mi évfolyamunkon a 110 tanulóból mindössze harmincan tértünk vissza. Nagyon örültem, hogy újra iskolába járhatunk, de a boldogságom nem tartott sokáig. A szünetben ugyanis megláttam, hogy az osztálytársaim előveszik az uzsonnájukat... Én, aki sorban álltam ingyenételért vagy másoktól kértem, elképzelni sem tudtam, honnan lehet nekik szendvicsük. Naivan meg is kérdeztem, hogy hol osztják a tízórait. Mire azt mondták: „Anyu csomagolta."

Azt hittem, hogy hozzánk hasonlóan mindenki várja a szüleit, és nincs mit ennie. Nem is tudtam, hogy van olyan gyerek, akinek megmaradt a családja! Amikor hazaértem, az öcsém már a kapuból kiabált: „Évi, tudod, hogy vannak gyerekek, akiknek van anyukájuk?" Talán mindkettőnk számára ez a nap és ez a rettenetes fölismerés jelentette a mélypontot.

Kandel Ernő és testvére, Éva, mögöttük Éva egyik barátnőjével az 1930-as évek végén

Az osztálytársak persze elmesélték otthon, hogy nekünk még nem jöttek vissza a szüleink, és több család is vendégségbe invitált minket. Mi viszont anélkül, hogy összebeszéltünk volna az öcsémmel, köszönettel visszautasítottuk a meghívást. Egyrészt nem bírtuk volna látni, hogy vannak teljes családok is, másrészt úgy gondoltuk, minket ne sajnáljon senki, hiszen továbbra is biztosak voltunk benne, hogy anyuék megjönnek!

Egyik nap hallottuk, hogy a Délibáb utcában finom bablevest osztanak. Természetesen odamentünk. Becsengettünk a 29-es számú villába. Rengeteg kék inges fiatalt és nyolc–tizenöt éves gyereket láttunk. Nem tudtuk, hova kerültünk, de kaptunk bablevest. Amikor elmondtuk, hogy a szüleink még nem jöttek haza, a csapat vezetője, a tizenkilenc éves Joszef felajánlotta, hogy maradjunk ott. Üzenetet hagytunk a régi lakásban anyuéknak, hogy ha megjönnek, a Délibáb utcában keressenek, majd anélkül, hogy valaha is hallottunk volna Palesztináról, csatlakoztunk a cionista ifjúsági mozgalomhoz.

A testvérem, Ernő tizenhárom éves volt ekkor, én tizenöt. Új „családra" találtunk, miközben semmit sem tudtunk szere-

tett szüleinkről. Az öcsémmel csak majd' két évvel később mertük elfogadni a tényt, hogy nem jönnek vissza. Ekkor letettük a szardíniakonzervet egy asztalra és otthagytuk. A következő évben elindultunk Palesztina felé.*

#cionista #jegyre ad #Palesztina #Zsidó Gimnázium #zsidójegy #zsinagóga

* Éváék 1948. május 14-én, Izrael Állam kikiáltásának napján érkeztek meg Haifára. Éva feleségül ment Joszefhez. Nyugdíjas éveikben létrehozták Cfátban a Magyar Nyelvterületről Származó Zsidóság Emlékmúzeumát (www.hjm.org.il).

32 Varrókészlet

Zwecher (született Lőbl) Judit (1930)

1930 januárjában születtem. Az édesanyám sajnos nagyon beteg lett a szívével a születésemkor, ezért egyke maradtam. Szekszárdon éltünk. Apám, Lőbl Ferenc és nagyapám, Glancz Miksa közös textilüzletet vitt a Garay téren. Elöl volt a bolt, hátul a lakásunk.

Tizennégy éves koromban, 1944. március 19-én megváltozott az életünk. A lakásból ki kellett költöznünk. Közben apámat behívták munkaszolgálatra. Előtte meghagyta nekem, hogy nagyon vigyázzak anyura, hiszen beteg a szíve. A nagynénémékhez mentünk egy rövid időre, de május környékén gettóba kellett vonulnunk. Szekszárdon a polgármester nem akart gettót felállítani, ezért szanaszét vittek minket. Mi az anyai nagyszüleimmel, a nagynénémmel, az unokatestvéreimmel és az anyukámmal Tamásiba kerültünk. Többször is jöttek a csendőrök, átkutattak mindent és mindenkit. Én nagyon féltettem anyukámat, mert egyeseket kihallgatásra is elvittek, sőt meg is kínoztak, de ő megúszta. Aztán Kaposvárra vittek minket, a laktanyába.

Két nap múlva, július 7-én deportáltak marhavagonokban. Három napot utaztunk, olykor beadtak egy kis vizet. Élelmet mindenki a magáéból evett, ha vitt a csomagban. Nem tudtuk,

hogy hova megyünk, ezért mindenre felkészülve állítottuk össze a holminkat. Jellemző történet, hogy anyám, amikor észrevette, hogy a nyakkendőselyemből készült nyári ruhájának az alja felszakadt, megkért rá, hogy varrjam fel, mert nem akar slamposan megérkezni. Ha tudtuk volna... Fel is varrtam szépen, ott a vagonban, mert a csomagunkban még egy kis varrókészlet is volt.

Az öregek közül többen már útközben meghaltak, együtt utaztunk a holttestekkel. Sőt, amikor 9-én éjjel vagy már 10-én hajnalban megérkeztünk Auschwitz-Birkenauba, lépcső helyett a halottakra léptünk, akik szinte kiestek a kocsiból. Mindenfelé fabarakkokat és kopasz embereket láttunk. Még gondolkoztunk is, hova kerültünk, tán egy bolondokházába?

A leszállás után azonnal szétválasztották a férfiakat és a nőket, illetve külön állították az időseket és a gyerekeket. Ötös sorokban álltunk az orvos elé. Mengele megfogta a vállam és megkérdezte, hány éves vagyok. Értettem a kérdést, tudtam annyit németül, de nem jött ki hang a torkomon. A mellettem álló nagynéném mondta helyettem, hogy tizenhat, ezzel megmentve az életemet. Erre az orvos azt felelte, „Menj anyáddal!", és meglökött.

Miközben gyalogoltunk valahová, hatalmas lángokat láttunk és büdöset éreztünk. Mint később kiderült, a krematóriumok már nem bírták az iramot, ezért a holttestek égetését máglyákon folytatták. Beérkeztünk egy nagy terembe, ahol megint kérdezték, ki hány éves. Már tudtam, hogy tizenhatot kell mondani ahhoz, hogy együtt maradhassak az anyukámmal. Hiszen Apuka mondta, hogy vigyázzak rá!

Le kellett vetkőzni, csak a cipő maradt rajtunk. Odalett a gondosan megvarrt selyemruha is. Leborotváltak és tus alá kerültünk. Egy másik teremben adtak valami vacak ruhát. Én egy hosszú, sötét szoknyát és egy blúzt kaptam. A szolgálatban lévő szlovák nőktől, akik magyarul is beszéltek, naivan megkérdeztem, hogy hol kapunk törölközőt és bugyit. Válasz helyett akkorát rúgtak

belém, hogy több métert csúsztam a padlón. És végül mégis elválasztottak anyámtól.

Én Allendorfba, egy bombagyárba kerültem, aztán egy gyalogmenetbe kényszerítettek, végül amerikai katonák szabadítottak föl 1945. április elsején. Anyámról egy ismerősünk hozott hírt Bergen-Belsenből: a felszabadulást még megérte, de utána meghalt tífuszban. Apám orosz fogságból érkezett haza szeptemberben, és együtt költöztünk vissza Szekszárdra. Én csak az ő halála után vándoroltam ki Izraelbe.

#barakk #behív #Birkenau #csendőr #gyalogmenet #Izrael #kopaszra nyír #krematórium #marhavagon #ötös sor #tífusz

33

Körözőkönyv

Judith Yaron, született Steiner Julianna (1930)

Mivel a pesti Zsidó Gimnázium Abonyi utcai épületét 1941-ben katonai célokra lefoglalták, a tanulókat, így engem is, átirányítottak a Wesselényi utcai zsidó iskolába. Kevés volt a hely ennyiünknek, ezért a fiúk és a lányok külön tanultak: az egyik héten a fiúk mentek délelőtt és mi délután, a következő héten fordítva. Mivel zsidó iskola volt, péntek délután, illetve szombaton nem volt tanítás, vasárnap viszont igen.

1944-ben tizennégy éves voltam, negyedikes gimnazista. Március 19-e vasárnapra esett, és éppen mi, lányok voltunk délelőttösök. Már elkezdődött a tanítás, amikor a tantestület számára nyilvánvalóvá vált, hogy sorsdöntő változás van készülőben. Egyszer csak megjelent az osztályban az iskolaszolga, és hozta a körözőkönyvet. Ez egy nagy formátumú kötet, amibe az igazgató kézzel írta bele, amit az egész iskolával közölni akart. A karbantartó – és egyben iskolaszolga is – ilyenkor körbevitte a könyvet az osztályokba, ahol a tanárok felolvasták, kihirdették, amit éppen kellett.

Az aznapi hirdetmény szerint az iskolában beállt változások miatt a tanulóknak negyedórán belül kis csoportokban, csendben el kell hagyniuk az iskolát, és minden kerülő nélkül, egyenesen

haza kell menniük. Az intézkedés okát nem magyarázták. Rettenetesen örültünk, hogy hazamehetünk!

Mi az Alsóerdősor utcában laktunk, ezért a Körút felé indultam néhány barátnőmmel. Nem tudtuk, hogy mi történt, csak a félelmetesen nagy embertömeget láttuk és azt, hogy német katonai járművek árasztották el a Körutat. Még oldalkocsis motorbicikliken is jöttek!

Csak akkor éreztem meg, hogy valami nincs rendben, amikor nagy vidáman betoppantam azzal, hogy hazaküldtek az iskolából, a családom viszont gyászhangulatban fogadott. Édesapám, édesanyám is otthon voltak, és szokatlan módon a rabbiképző alsó tagozatának 3. évfolyamára járó, tizenhét éves testvérem is. Nem tudtam, miért kellene szomorúnak lenni. Végül a nagyi tette föl a kérdést: „Meg vagy bolondulva? Nem tudod, mi történt? Bejöttek a németek!" Másnap már nem is mentünk iskolába.

#szombat #Zsidó Gimnázium

34 Margarin

Judith Yaron, született Steiner Julianna (1930)

Miután 1944. március 19-én bejöttek a németek (*lásd* a 33. *Körözőkönyv* című történetet is), a szüleim felkészítettek minket a bátyámmal, hogy mindenféle megszorítások várnak ránk. Egy kedves barátnőmék, akik Nyíregyháza mellett éltek, telefonáltak, hogy nem akarunk-e elutazni hozzájuk, talán ott könnyebb átvészelni a nehéz időket. Megköszöntük a felajánlást, de nem mentünk.

Anyám, dr. Weisskopf Lenke középiskolai tanár volt, filozófiai doktorátussal. A munkája már márciusban megszűnt, mert a közszolgálatban dolgozó zsidókat azonnal elbocsátották. Aztán el kellett hagynunk a lakásunkat. Amikor a zsidók számára csillagos házakat jelöltek ki, az Alsóerdősor utca 18.-at, ahol laktunk, nem jelölték ki. Ezért az édesapám testvéréékhez költöztünk, az Erzsébet körút 26.-ba. Apám húgának a férje volt a Pesti Chevra Kadisa, azaz magyarul Pesti Izraelita Szentegylet jogtanácsosa. A körúti, szép épület a szervezet székhelyeként működött.

Apámnak, Steiner Ervinnek margarinüzeme volt az Alsóerdősor utcai ház földszintjén és pincéjében, az iroda a földszinten kapott helyet. Az Erika margarinüzem a megszállás alatt is tovább működött. Apámat a költözés után mindennap egy nyilas kísérte

át az üzembe dolgozni. Amint elkészült az aznapi adag, az utolsó grammig azonnal elvitték, sem mi, sem más nem kaphatott belőle. A nyilas esténként visszakísérte az apámat az Erzsébet körútra. Így ment ez egészen december 25-ig vagy 27-ig. Aznap este ugyanis a nyilas, akinek vissza kellett volna hoznia őt, nem találta ott az üzemben. A helyiség le volt zárva. Nem tudtuk, hogy ki és hova vitte az apámat.

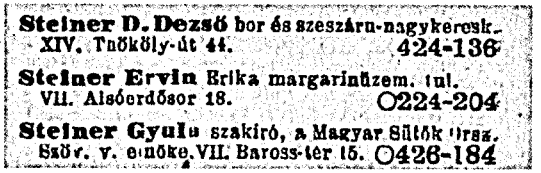
Steiner D. Dezső bor és szeszáru-nagykereskedő
XIV. Thököly-út 44. 424-136
Steiner Ervin Erika margarinüzem. tul.
VII. Alsóerdősor 18. 0224-204
Steiner Gyula szakíró, a Magyar Sütők Orsz. Szöv. v. elnöke. VII. Baross-tér 15. 0426-184

Az Erika margarinüzem és tulajdonosa a korabeli telefonkönyvben*

1945. január 18-án felszabadultunk. Amint hazakerültünk, arrafelé is keresni kezdtük apámat. Sok helyen érdeklődtünk, de semmi használható információt nem kaptunk vele kapcsolatban. Anyám rendkívül optimista volt, ezért sokáig meg volt győződve arról, hogy a papánk egyszer csak hazakerül. Sajnos nem így történt.

Vallásosan éltünk korábban, a Bethlen téri zsinagógába jártunk. A háború után apám, Steiner Ervin emlékére a megmaradt közösség csináltatott egy szép üvegablakot. A zsinagóga emeletén – ha szemben állunk – jobbra fönt van ez az ablak.

#elvitték #megszállás #német megszállás #zsinagóga

* Forrás: Arcanum

35 Papírdobozok

Judith Yaron, született Steiner Julianna (1930)

Miután 1944 márciusában a németek bejöttek az országba, egyre több korlátozó intézkedés született a zsidókkal szemben. Még tavasszal be kellett szolgáltatnunk a rádiókat. Nem hallgathattuk többé, nem juthattunk hírekhez. Még azt is előírták, hogyan kell becsomagolnunk a készüléket, amikor leadjuk.

Az egyik, rádiók gyűjtésére kijelölt hely épp a Pesti Chevra Kadisa (Izraelita Szentegylet) épülete volt, ahová mi is beköltöztünk júniusban (*lásd* még a 34. *Margarin* című történetet). Apám húgánál és családjánál találtunk menedéket a Szentegylet székházában, az Erzsébet körút 26.-ban. Mire mi odaköltöztünk, a rádiókat a németek már régen elvitték, de a sok száz üres kartondoboz ott maradt a pincelejárat előtt.

Szomorú, de én tizennégy évesen tanúja lettem annak, hogy ezeket a dobozokat mire voltak kénytelenek használni a házban decembertől a pesti zsidók, miután bezárultak a gettó kapui. A Chevra Kadisa épülete a gettó szélén állt, mi ott maradhattunk, nem kellett beljebb költöznünk. Az udvaron a kemény hidegben magasra feltornyozva feküdtek az öreg, beteg vagy kiéhezett emberek megfagyott holttestei, egy-egy kartonnal letakarva. Az épület falai között működött egy zsidó gyermekotthon-árvaház is.

Az Erzsébet körút 26-os számú ház egy későbbi fényképen*

Nagyon sok olyan gyerek került be az épületbe, akinek a szüleit elvitték. Közülük többen voltak, akik a nyomorúságos körülmények, a hideg és az éhezés miatt meghaltak. Az ő „koporsójuk" is csak egy-egy rádiódoboz lehetett…

#beszolgáltat #elvitték #gyermekotthon #rádió

* Forrás: Fortepan / Főfotó

36 Szánkó

Egy túlélő (1931)

Pontosan emlékszem 1944. március 19-ére. Tizenhárom éves voltam és a Zsidó Gimnázium egyik fiókintézményébe jártam, a budapesti Személynök (ma Balassi) utcába. Zsidó iskolaként nálunk nem szombaton, hanem vasárnap volt tanítás. Az osztályfőnök egyszer csak bejött és azt mondta, hogy azonnal és egyenesen menjünk haza, a legrövidebb úton. Betartottuk a kérést, pedig a szívünk szakadt meg, mert délutánra mozijegyünk lett volna…

Mivel apukám akkor már jó ideje munkaszolgálatos volt, anyámmal ketten éltünk a lakásban. Aznap nagyon izgult értem, ugyanis a házban lakó rendőrt a mi telefonunkon keresztül rendelték be. Az egész házban egyedül nekünk volt telefonunk, így anyámnak kellett átadnia az üzenetet a rendőrnek, hogy mozgósították. Otthon tudtam meg, hogy a németek bevonultak az országba.

Ugyanabban a házban lakott a nagypapám és a nagynéném, anyu nővére is. Amikor májusban csillagos házba kellett költözni, olyan lakást kerestünk, ahová mind együtt mehettünk. Két lakást adtunk le egy kicsi, egyszobás garzonért, amit anyukám Angyalföldön, a Szegedi úton talált. Azért ezt választotta, mert a hatalmas

háznak három utcára is nyílt kapuja, ami egy esetleges menekülés kor nagyon hasznos.

A ház „vegyes" maradt, azaz a nem zsidó lakók közül is maradhatott, aki akart. Egy alkalommal engem egy ilyen ott maradó keresztény család mentett meg. Egyik nap ugyanis a nyilas házparancsnok kikiabálta, hogy minden zsidó azonnal menjen le az udvarra. A szomszédok behívtak magukhoz, pedig alig ismertek, hiszen csak pár hete laktunk ott. Náluk maradtam, az anyukámat viszont elvitték, méghozzá Óbudára, a téglagyárba. Nem tudom, hogy pontosan hogyan, de szerencsére hamar megszökött és „hazajött" hozzám. Ez az elhurcolás és szökés aztán még egyszer megismétlődött.

Később, amikor a bombázások kezdődtek, a nyilas házparancsnok a zsidókat nem engedte le a pincébe. Anyukám próbált más megoldás után nézni. Elmentünk sorba állni a svájci nagykövetséghez védlevélért. Hosszan ácsorogtunk, méghozzá a tömeget kardlappal „rendszabályozó" rendőrök között. Rengetegen álltak a sorban, de másodszori próbálkozásra sikerült kettőnknek védlevelet szerezni.

Ahogy a védettséget megszereztük, elköltöztünk a Katona József utcába, de sajnos a nagypapáék nem jöhettek velünk, mert nekik nem volt védlevelük. Ott maradtak a Szegedi úton, ahonnan később a gettóba vitték őket. A védlevél a nyilasok szemében ősszel már nem sokat ért. Egyszer a nyilasok pár rendőrrel az egész házat felsorakoztatták, hogy levigyék a Duna-partra. Az anyukám adott a rendőrnek valamit – apukám holmijából lehetett valami értékesebb dolog, talán az órája –, mire az visszazavart minket, a nyilasoknak meg azt mondta: „Á, csak két gyerek..."

Nem tudjuk, mi lett a házbeliekkel, de oda nem mehettünk vissza, sürgős megoldásra volt szükség. Anyukám sárbogárdi születésű volt, a legjobb gyerekkori barátnője a férjével a Vadász utcai Üvegházban húzta meg magát. Ők segítettek korábban védlevelet

szerezni, most pedig abban, hogy mi is bekérhessük magunkat a Weiss Artúr üveggyáros által a svájci követségnek felajánlott, védett házba. Sok zsidó ember zsúfolódott össze az irodahelyiségekben és a pincében, a padláson pedig cionista fiatalok laktak.

Anyukám jól beszélt németül, segített a papírok hamisításában is. Emlékszem, hogy egy íróasztalon aludtunk ketten az anyuval. Érdekes, hogy bár a nyilasok a tetőre fölmászva több kézigránátot is bedobtak a ház udvarára, azok közül, csodálatos módon, egyetlenegy sem robbant föl.

A nyilas razziák nem szűntek meg a környéken. 1944. december 24-én például a kapuőreink engedtek be egy csonttá fagyott ruházatú embert, aki még azelőtt ugrott a Dunába, hogy belelőtték volna. Anyukámmal mi ápolgattuk, és szerencsére megmenekült.

Aztán nem sokkal később, annak ellenére, hogy védett házban voltunk, minket is elindítottak a Duna felé. Szerencsére egy fiatalembernek az utolsó pillanatban sikerült értesítenie valakit, aki időben visszaparancsolt bennünket, a nyilasokat pedig elvezényelte onnan. Ez a valaki, mint később megtudtam, Szalai Pál volt, a sok száz üldözött életét megmentő, magas beosztású nyilas vezető – mert ilyen is volt!

Január 18-án az Üvegházban szabadultunk föl. Azonnal elindultunk a gettóba, megkeresni a nagypapát és a nagynénit. A borzasztó hideg, havas-jeges időben anyukám szerzett valahonnan egy szánkót és azon húztuk őket „haza" a csillagos házba. A nagypapám, aki azelőtt életvidám ember volt, az éhezéstől különösen legyengült. Ráadásul a felszabadulás után valaki megkínálta ennivalóval, amit a leromlott szervezete nem tudott feldolgozni. Hasmenést kapott, és egy héttel később meghalt.

Apukámat is elveszítettük. Az utolsó életjelet 1942–43 fordulóján kaptuk tőle egy tábori levelezőlapon Oroszországból. A háború után azonban hiába vártuk, nem jött haza és hírt se kaptunk

róla. A Vöröskeresztnél érdeklődve azt a választ kaptuk, hogy az egész munkaszolgálatos század eltűnt, nincs nyomuk.

A családtagok közül a nagymamámat, valamint több kispesti és vidéki rokonunkat deportálták. Nem láttuk őket soha többé.

#bevonulás #cionista #Dunába lő #elvitték #halálra eszi magát #hamis iratok #házparancsnok #Nemzetközi Vöröskereszt #papírok hamisítása #rendőrök #Szalai Pál #század #szombat #tábori levelezőlap #téglagyár #Üvegház #Zsidó Gimnázium

37

Teherautó

Vera (1933)

Az édesapámat 1942 októberében behívták munkaszolgálatra. Később megtudtuk, hogy a voronyezsi áttörésnél fogságba került, tífuszt kapott és abban halt meg. 1944-ben tizenegy éves voltam, Budán laktunk anyukámmal és a hétéves húgommal. Augusztusban anyukám megtudta, hogy a Svábhegyen van egy zárda, ahol bújtatnak gyerekeket. Odavitt bennünket. A zárdából arra emlékszem, hogy kaptunk enni és imádkoztunk, az egyik apácát pedig, akit Tarsitia nővérnek hívtak, különösen megszerettem.

A Szálasi-puccs után anyukám úgy gondolta, hogy ilyen időkben a gyereknek inkább a szülő mellett a helye, ezért följött a zárdába, és őt is elbújtatták. Ugyanebből az okból viszont hazaküldte onnan a két unokatestvéremet, akik így végül a gettóba kerültek. Szerencsére megmaradtak, de anyukámra nagyon haragudtak emiatt (*lásd* a 65. *Levelezőlap* című történetet).

December 16-án vagy 17-én két szabadnapos apácát kikérdeztek a nyilasok, és ők elárulták, hogy zsidó gyerekeket bújtatnak. Erre a pasasok még aznap éjjel följöttek a zárdába, és elvitték az összes hat év feletti gyereket és bújtatott felnőttet. Tarsitia nővér könyörgött a nyilasnak, hogy a húgomat hagyja ott. Még az életkoráról is hazudott emiatt:

– Nézze meg, milyen kicsi a keze, hozzám jár óvodába, ne vigye el! – kérlelte.

– Vigyék innen ezt a majmot! – válaszolta neki a nyilas, és a húgomat otthagyták.

Emlékszem, hogy a Svábhegyre vezető lépcsősor alján várt ránk egy teherautó. A platóra szálltunk, és Pestre vittek minket. A cél az újpesti nyilas ház volt, de szerencsére a teherautó a Nyugatinál elromlott. A nyilasok azt találták ki, hogy lefoglalják az épp arra közeledő szolgálati villamost, és azzal visznek minket tovább. Leszállítottak és tereltek a villamos felé, amikor épp beérkezett egy hajnali vonat vidékről, és irtózatos tömeg lett körülöttünk. Anyukám hirtelen lerántott egy fa tövébe, és azt mondta: „Guggolj le, mintha pisilnél!" Aztán arrább mentünk egy fával, és eltávolodtunk a csoporttól.

Anyukám leleményességének hála megmenekültünk. Rajtunk kívül még egy fiatal, tizenhét-tizennyolc éves testvérpárnak is sikerült megszöknie. Később ők is azonosították a bíróságon a két nyilast, akiket anyukám följelentett. A két férfit halálra is ítélték és felakasztották, ugyanis a csoportunk többi tagját azon a hajnalon előbb mégis kivitték a nyilas házba, aztán pedig belelőtték őket a Dunába.

Mi a következő egy hónapot a januári felszabadulásig bujkálva éltük túl (*lásd* a 38. *Vasajtó* című történetet). A zárda csak februárban szabadult föl. Anyukámat már nagyon izgatta, mi van a húgommal, ezért az addigra épp elkészült, de még át sem adott ideiglenes Manci hídon keresztül átmentünk megnézni. Anyu azt mondta, ő megy elöl, én meg haladjak mögötte a pontonhídon, mert szerinte az oroszok gyerekekre nem lőnek. Nem is lőttek, csak kiabáltak utánunk, és mi szerencsésen átjutottunk. A zárdában pedig életben találtuk a húgomat Tarsitia nővérrel.

A háború után óvónő lettem. Miután feloszlatták a szerzetesrendeket, a kedves nővér is kitanulta ezt a szakmát, még segítettem

is neki anyagokkal a vizsgáihoz. Haláláig tartottuk a kapcsolatot, mi voltunk megadva hozzátartozóinak, hiszen nem volt senkije. Látogattuk őt a katolikus öregek otthonában, és anyukám az ő esetében is gondoskodott arról, hogy jótettei ne merüljenek feledésbe. Tarsitia nővér, született Kuntich Etelka 1998-ban megkapta a Jad Vasemtől a Világ Igaza kitüntetést.

#apácákhoz bead #behív #Dunába lő #felrobbantott hidak #Jad Vasem #Manci híd #nyilas ház #Svábhegy #Szálasi-puccs #tífusz #voronyezsi áttörés

38

Vasajtó

Vera (1933)

Anyám leleményességének és a szerencsének köszönhetően sikerült kicsúsznunk a nyilasok markából 1944 decemberében (*lásd* a 37. *Teherautó* című történetet). Ott álltunk halálra váltan a Nyugati pályaudvar környékén ketten: én tizenegy éves fejjel, és az anyukám. De anyu máris kitalálta, hová mehetnénk. A barátnőjééknek fotóműtermük volt a közelben, az Alkotmány utcában. Odalopóztunk és megvártuk, amíg az alkalmazott reggel kinyitotta az üzletet. Ismert minket és befogadott a hátsó részbe, ahol már másokat is bújtattak: egy másik barátnőt a férjével és a ház parancsnokának a vőlegényét.

A többiek előzékenyen átengedték nekünk a folyosóról nyíló sötétlabort, mert úgy gondolták, ez a kis helyiség a legvédettebb, a legbiztonságosabb. Kaptunk plédeket, amire lefekhettünk, meg egy kevéske ennivalót is hozott nekünk a házparancsnoknő. Csak este mehettünk ki óvatosan az udvari WC-re, figyelve, hogy ne jöjjön arra senki más, hiszen a ház lakói nem sejtették, hogy mi ott bujkálunk a közelükben. Emlékszem, rettenetesen furcsállottam, hogy a velünk lévő házaspár két tagja mindig együtt megy WC-re…

Egy idő után anyukám azt mondta, hogy ebből a külön életből elég, mi is odamegyünk, ahol a többiek vannak. Próbálták meggyőzni, de hiába. Kimentünk a többiekhez a műterembe, és ott feküdtünk inkább. A ház még aznap bombatalálatot kapott, bedőlt az a sötétkamra, valószínűleg meghaltunk volna, ha ott maradunk.

Az udvarra vezető kijáratot egy vasajtó fedte. Egy alkalommal bejött az udvarba egy német és ordítva dörömbölt az ajtón, hogy „Kinyitni!" Mi csendben lapultunk. Szerencsére az éktelen üvöltést meghallotta a pincében a házparancsnok, följött és sikerült meggyőznie az embert arról, hogy nincs ott semmi, nem érdemes kinyitni.

Az anyukám jól beszélt németül, és mivel hároméves koromtól németül beszélt hozzánk, én is jól megtanultam. Ettől a dörömbölős jelenettől kezdve azonban olyan félelem és utálat volt bennem ez iránt a nyelv iránt, hogy a háború után nem voltam hajlandó többé németül megszólalni.

A bombázások következtében beomlott a pince is, ahol addig a ház lakói húzták meg magukat. A házparancsnok átköltöztetett mindenkit a szomszéd pincébe, minket meg óvatosan elhelyezett a tönkrement légópince sarkában. Nem tudta meg senki, hogy ott vagyunk. Egy padunk volt, azon feküdtünk felváltva. Egy-másfél hétig bujkáltunk ott, naponta csak egy kanálka lekvárt ettünk, de ott megértük a felszabadulást.

#házparancsnok #légópince

39

Szénakazal

Kati (1933)

Még nem voltam tizenegy éves, amikor 1944. március 19-én bejöttek a németek. Vasárnap volt, éppen a családi ebéden ültünk, amikor megérkezett a hír. Budapesten, a Csángó utca 21.-ben, a fuvaros nagyapám által épített házban laktunk. Én és a szüleim az egyik emeleten, a nagybátyám, a felesége meg a kisfiuk a másikon. A nagyszülők háza is azon a telken állt, meg az istállók a lovaknak.

Ez a ház a rendelet szerint csillagos ház lett, ahová még öt-hat családot akartak beköltöztetni. Azért, hogy ne idegenek jöjjenek hozzánk lakni, rokonokat verbuváltunk. Az egyik szobában maradtunk mi, a másikba beköltözött a szüleivel Marika, a tízéves unokatestvérem. Az volt a szórakozásunk, hogy a két szobát elválasztó ajtó alatt leveleztünk egymással. Más játékokat is kitaláltunk, hogy ne unatkozzunk, mert délután öt óra után zsidóknak már nem lehetett kimenni. Például fölvettük a mamák hálóingjét, és azt játszottuk, hogy bálba megyünk. A játékot „Öt óra után"-nak hívtuk.

A papámat közben behívták munkaszolgálatba, kocsis lett egy laktanyában. Egy darabig még hazajárhatott aludni. Aztán jött a hír, hogy akik a zsidóházakban laknak, azokat nemsokára elviszik

a gettóba. A papámék laktanyájához közel állt a Ferences Mária Misszionárius Nővérek temploma és kolostora, a Hermina úton. A papám és két nagybátyám – az egyik apai, a másik anyai ágon – ugyanannak a munkaszolgálatos századnak a tagjai voltak. Jó viszonyt ápoltak a kedvesnővérekkel és megkérték őket, hogy a gettó helyett fogadjanak be bennünket, adjanak menedéket az anyáknak és a gyerekeknek.

Nem csak mi voltunk zsidók, más anyák is jöttek gyerekestül. Egy hosszú, nagy hálóterembe vezettek minket a nővérek, minden anya kapott egy ágyat, együtt aludtak a gyerekeikkel. Szigorú napirend szerint éltünk, mindennap mentünk misére. Mi a zsidó vallásban nőttünk föl, ezért én a zsidó imakönyvemet vittem a misére, és közben nézegettem, milyen szép rózsafüzérük van a többieknek.

Kati és az egyik unokatestvére, Jancsi

Egyszer csak jött a hír, hogy bejöttek a németek a zárdába! Elkezdték összeszedni a zsidókat. Az unokatestvéreim épp bete-

gek voltak, magas lázzal feküdtek, a betegekre azt mondták, hogy értük majd másnap eljönnek. Mielőtt a mi termünkig értek volna, kiszaladtunk az udvarra a mamámmal, egy másik anyukával és a szamárköhögéses lányával. Belebújtunk a szénakazalba. Kiabálták, hogy ha megtalálunk egy zsidót, azt lelőjük! Ezzel a félelemmel töltöttünk egy egész éjjelt a kazalban, miközben azért is rettegtünk, nehogy a másik kislány elkezdjen köhögni. Reggel aztán kibújtunk.

Azt nem kockáztathattuk, hogy amikor újra visszajönnek a betegekért, minket ott találjanak, ezért összeszedtük a batyunkat, és a hátsó kijáraton távoztunk kettesben a mamámmal. A pap még meg is áldott minket.

A zárdában magukat meghúzó rokonok közül végül mindenkinek sikerült elszöknie, a visszatérő németek nem vitték el őket. Mindannyian találtak búvóhelyet, és a gettón kívül érték meg a felszabadulást. Ahogyan mi is, de ez már egy másik történet. (*Lásd* a 40. *Két fotel* című történetet.)

#apácákhoz bead #behív #összeszedték #század #zsidóház – *lásd* csillagos ház #zsidórendeletek

40 Két fotel

Kati (1933)

Valamivel a tizenegyedik születésnapom előtt, 1944 novemberében a mamámmal kénytelenek voltunk elhagyni az addig számunkra menedéket jelentő Hermina úti zárdát (*lásd* a 39. *Szénakazal* című történetet). Kiléptünk a hátsó kapun, és fogalmunk sem volt, merre menjünk.

Az egyik nagynéném, Jolán néni próbált segíteni rajtunk. Neki katolikus volt a férje, ezért árja-párjaként otthon maradhatott. Tudta, hogy a nővére, Bözsi nagynéném szintén bujkál, de a lakását – hogy az megmaradjon, és ne kerüljön idegenek kezére – felajánlotta a korábbi háztartási alkalmazottjának, Erzsinek. Erzsi a férjével, a Manó nevű villamoskalauzzal be is költözött a Nemzeti Színházzal szemközti szép, körúti lakásba, de annál többet is tett, mint hogy vigyázott az értékekre.

A házaspár utálta a nácikat, és félig politikai okból, félig szívjóságból zsidókat bújtatott. A lakásban több üldözött is menedékre talált, nem nagyon volt már hely. Ezért amikor beállítottunk, engem megsajnáltak és elvállaltak, de a mamát nem. Megtanítottak rá, hogy igazoltatáskor azt kell mondanom, kibombáztak vidéken, a papírjaim odalettek, és a keresztszülőkhöz jöttem.

A mamámnak Jolán néni szerzett ugyan hamis iratokat, de ő az azokon szereplőnél tíz évvel fiatalabb volt, így egy igazoltatáskor valószínű, hogy lebukott volna. Szerencsére erre nem került sor, mégpedig miattam. Amikor elváltam a mamámtól, nagyon sírtam, tulajdonképpen abba sem hagytam a sírást a sok idegen között egy idegen lakásban. Ezért a befogadóim pár nap múlva úgy döntöttek, elvállalják a mamámat is. Visszahívták, s boldogok voltunk, hogy újra együtt lehetünk.

Kati szülei, Juliska és Árpád

Ágy nem állt rendelkezésre, a mamám a földön aludt, nekem meg összetoltak két fotelt, és azt mondták, hogy a királyi díszhintó előállt! Így én „hintóban" aludtam. Erzsi annyira figyelmes volt, hogy a születésnapomról is megemlékezett. Nem is akárhogy! Kézen fogott és elvitt a közeli Corvin Áruházba nézelődni.

Nem volt csillagom, jó volt kimenni az utcára és egy kicsit szabadnak érezni magam.

Karácsony előtt elkezdtek erősödni a légitámadások. A házbeliek berendezték a pincét és leköltöztek. Erzsiék is lementek, csak mi ketten maradtunk fönt a mamámmal az emeleten. Régen sokat jártunk családi összejövetelekre Bözsi néniékhez, és félt a mamám, hogy a lakók közül esetleg felismer minket valaki, ha lemegyünk.

A szomszéd házat hamarosan bombatalálat érte, ennek hatására pedig a miénk is úgy megremegett, hogy elestünk a fürdőszobában, ahol épp voltunk. Ekkor Erzsi, Manó és a mamám úgy határoztak, hogy vállalni kell a kockázatot, nekünk is le kell menni a pincébe. Szerencsére nem ismert ránk senki, és ott szabadultunk föl.

A felszabadulás után a mamám és a nagynéném visszamentek körülnézni a régi lakhelyünkre, de a szép házba, amit a nagypapa építtetett, már betelepedtek a szomszédok, és eszük ágában sem volt elmenni. Úgy gondolták, hogy ők ezt megtehetik! Így aztán az egyik nagynéném papájának az ügyvédi irodájába mentünk lakni, a nagymama, a nagynéni a kisfiával és mi ketten a mamámmal. Szűkösen, de elfértünk. És nagyon vártuk haza a férfiakat.

Az ügyvédi iroda, ahol ideiglenesen laktunk, az Operaházzal majdnem szemben volt. Egyszer épp a ház aljában működő Opera Kávéházban ültünk, amikor megjelent a sarkon a papám, 40 kilósan. Olyan sovány volt, hogy amikor a nyakába ugrottam, majdnem elesett! De hazajött és élt!

#árja #árja-párja #hamis iratok #igazoltat
#kibombázott #légitámadás

41

Paplan

Spieler Marietta (1933)

Tízéves voltam 1944-ben. Budapesten éltünk, a Felka utcában. Amikor csillagos házba kellett menni, a Horn Ede (ma Weiner Leó) utcába költöztünk négyen: a három évvel idősebb nővérem, anyu, a nagynéném és én. Apukám akkor már munkaszolgálatos volt.

A nyilas hatalomátvétel után a házban egyszer csak megjelentek a nyilasok egy rendőrrel, hogy munkára vigyék a felnőtteket, köztük anyut és a húgát is. Egyedül maradtunk a nővéremmel. Én este, amikor lefeküdtünk, a paplan alá bújtam és álomba bőgtem magam. Nem sokkal később, még aznap este egy angol gép ledobott egy bombát, és a szemközti házat találta el. Anyu sezlonja tele lett téglával, törmelékkel. Ha nem viszik őt el, akkor ott hal meg, az biztos!

Az ablakok is betörtek, az én paplanom is tele lett szilánkkal. Mivel a nővérem nem tudott elaludni, hallotta a robajt és áthúzott engem maga mellé, így nem vagdaltak össze a szilánkok. Aztán végül úgy döntött, átmegyünk a szomszédba. Az ott lakó idős hölgy, Szerén néni kedvesen befogadott minket, még egy forró teát is készített. Nála maradtunk reggelig, aztán visszamentünk

a lakásba. Azt nem tudom, mit ettünk, talán hagyott anyu valami ennivalót.

Közben anyut és a húgát a házbeliekkel együtt a Margit hídon át az óbudai téglagyárba hajtották. Napokig ott ültek-álltak a csupasz földön, tető sem volt a fejük felett. Egyszer aztán megjelent pár rendőr azzal, hogy „Asszonyok, magukat itt felejtették!" A Margit híd addigra már felrobbant, ezért csónakkal keltek át Pestre. Amikor hazafelé jöttek, a Szent István körút 2. előtt a nyilasok berángatták őket az épületbe, ami nyilas ház volt. Ott szokás volt félholtra verni az embereket, de anyuék megúszták. Valószínűleg egy álnyilas volt az, aki kiengedte őket.

Nem sokáig lehettünk már ezután a Horn Ede utcában, mert novemberben közölték, hogy bevisznek minket a gettóba. Anyu gyakorlati érzékét dicséri, hogy csomagolás közben gyorsan összecsavarta a paplant is. A nővérem egy mackót, én a babámat szorongattam a szatyrok mellett, anyám és a húga pedig hozták, amit még tudtak, így haladtunk végig a Jókai utcán. A Jókai téren aztán kikérdeztek és csoportosítottak minket. A gyerekteleneket különállították.

Papírt nem kértek, de a nyilas ránk tartotta a fegyverét és megkérdezett minket, ki az anyánk. A nővérem anyámat mondta. Én pedig – s ezt soha nem bocsátom meg magamnak, pedig végül következménye nem lett – szintén rá mutattam. Ha több eszem van, a nagynénémet hazudom anyámnak, és akkor nem vitték volna őt el a gyerektelenekkel a józsefvárosi pályaudvarra, hogy deportálják. Nagy szerencséjére végül mégsem vagonírozták be, mert egy jóakaratú rendőr egy óvatlan pillanatban odaszólt neki: „Asszonyom, bakot tartok magának, lépjen le, ha mer!" Sikerült eltávolodnia a csoportjától és visszatért a gettóba, ahol a pontos nyilvántartás alapján készséggel megmondták neki, merre vagyunk.

Az egyik Klauzál utcai ház harmadik emeletén kötöttünk ki, ahol három családnak utaltak ki egyetlen, teljesen üres szobát. Anyu a paplanját a földre terítve „ágyazott meg" nekünk, de aztán a bombázások miatt hamarosan a pincébe szorultunk. Egyre többen lettünk. Valahonnan előkerült a nagynéném férje, aztán a nagyszüleim is csatlakoztak hozzánk, mert előzőleg azt a házat, ahová őket küldték, lebombázták, a pincét pedig elöntötte a víz. A két ázott és a kemény hidegben teljesen átfagyott öreget anyuék istápolták.

Januárban, egy éjszakán fölmentünk a pincéből a harmadik emeletre a nagynéném férjével. Ő hajnalban odahívott engem az ablakhoz, és mutatta: „Nézd meg, ezek nem németek, más a ruhájuk és a fegyverük is!" És valóban, már az első szovjet katonákat láttuk! Sajnos aznap, január 18-án még nem tudtunk hazamenni, mert kordét kellett szerezni a nagypapának, akinek jártányi ereje sem maradt. Szegény a tüdőgyulladás következményeként egy hét múlva meghalt. A nagymama sem épült már föl a felszabadulás után, pár héttel később követte férjét. Az apukám viszont, aki addig munkaszolgálaton volt, február 7-én megérkezett, mert hihetetlen szerencsesorozat után életben maradt és felszabadult Kápolnásnyék közelében.

A szűk családunk mind a négy tagja megmenekült, ami nagy ritkaság!

#álnyilas #felrobbantott hidak #hajt másokat
#józsefvárosi pályaudvar #nyilas hatalomátvétel #nyilas ház
#rendőrök #szilánk #szovjet katonák #téglagyár

42 Magyar kártya

Márkus Iván (1934)

Amikor már az Elemér utcai védett ház nem nyújtott kellő védelmet, anyám más megoldás után nézett, mert félt, hogy a vidékiek után minket is deportálni fognak Budapestről. Volt pénzünk, és tudtuk, hogy az életünk a legértékesebb, ezért megvett egy kis asztalosműhelyt a lakásunk közelében, a Garay térnél, amelynek a hátsó részében a család el tudott rejtőzni. Én anyámmal költöztem be, apám már régen munkaszolgálatos volt. Jöttek más ismerősök és egy munkaszolgálatból szökött ember is. Összesen tizenhatan voltunk. A magam majdnem tizenegy évével én voltam az egyedüli gyerek.

Minden éppen úgy maradt a műhelyben, ahogyan a vásárlás előtt is. A tulajdonos ugyanaz, a felirat nem változott, a termelés, a munka zavartalanul folyt. De mi ott voltunk a hátsó részben. Csöndben kellett maradni. Az elválasztást úgy oldották meg, hogy kis fürdőszobaszekrényekből állítottak össze egy falat, rajta egy szűk nyílással, ahol közlekedni tudtunk. A nyílást egy furnérlemez fedte éjjelre.

Apám testvérének a felesége katolikus nő volt. Élete kockáztatásával ő gondoskodott az élelmezésünkről. A közelben lakott, és ahányszor csak ment a Garay téri piacra, nekünk is mindig

bevásárolt. A műhelybe hozta be az ennivalót, amiért végtelenül hálásak voltunk neki.

Kockázatot vállalt a műhelytulajdonos meg az alkalmazottja, az asztalos is, akit Andris bácsinak hívtak. Ő ott lakott velünk. Pénz ide, pénz oda, a bátorsága neki is megvolt, s talán sajnált is minket. Úgy dolgozott, mintha mi sem történt volna. Még segítettünk is neki, amiben tudtunk.

Márkus Iván és az édesanyja, Magda 1942-ben

Ott, a búvóhelyen, az asztalos Andris bácsitól tanultam meg kártyázni. Leginkább az alsós nevű játékot játszottuk, magyar kártyával. Amikor „készen volt", mindig megnyalta az ujját és végigsimított vele a szemöldökén. Ilyenkor rögtön tudtam, hogy baj van, ő fog nyerni! Anyám viszont figyelmeztetett, hogy akkor se nyerjek, ha jobb vagyok nála, mert nagyon rendes ember.

#árja-párja

43

Batyu

Steiner Katalin (1933)

1944-ben tizenegy éves voltam. A papámat már régen elvitték munkaszolgálatba. Endrődön, egy kis zsákfaluban éltem Gyoma mellett anyámmal és az ő nyolcvan év feletti apukájával, a nagypapámmal. A faluban laktak anyám testvérei is. Anyuka és a nagypapa kereskedők voltak, kis üzletet működtettek. Apám bádogosként dolgozott, edényeket készített, mielőtt elvitték.

Miután a németek bejöttek, hol kételkedés, hol izgalom uralkodott otthon, mert mindennap újabb pletykák és rendeletek jöttek. Aztán összegyűjtötték a zsidóságot, és a szolnoki cukorgyár területén kötöttünk ki. Onnan zsúfolt marhavagonokban utaztunk, ahol egyszerre csak néhány ember tudott leülni a földre, a többiek körbeállták őket, aztán cseréltünk. Időnként – talán a bombázások miatt – megállt a vonat és kiszállítottak minket, ilyenkor néhány bátrabb ember meg is szökött.

Bécsben egy mellékvágányra terelték a vonatot. Ott kiválasztották az embereket mezőgazdasági munkára. Mi Aichhofba kerültünk, Bécstől 10-15 kilométerre. A kicsi gyerekeket el kellett volna vinni a bécsi gyereklágerbe, de valakinek eszébe jutott, hogy olyan kicsi gyerek nincs, aki ne tudna dolgozni! Hivatalosan mindenki tíz év feletti volt, aki nem, azt szoknya alatt bújtatták, így

együtt maradhattak a családok. Kisöpörtek egy istállót, a marhákat összezsúfolták az egyik oldalra, a mi lakhelyünk a szalmával szórt másik oldalon lett (*lásd* a 77. *Két kerítés* című történetet).

Az én ügyes anyukám egy pillanat alatt barátságot kötött az egyik helyi vezető feleségével, aki nem tudott főzni. Így anyám szakácsnőként dolgozott a földeken való mindennapos munka után. Csoda finomakat főzött, a nagypapának meg nekem mindig jutott élelem. Ha volt gyereknek való munka, akkor segítettünk, ha nem, fogócskáztunk, bár igyekeztek csendre inteni bennünket. Ahogy járkáltunk a környéken, egy konyharuhából készült kis batyuba dobáltuk a földi epret vagy más enni való gyümölcsöt. Este aztán előkerült a batyu, és megosztottuk, amit találtunk.

Amikor az oroszok elérték Bécset, a falubeli ismerősök összefogtak és együtt indultunk el a magyar határ felé. Hol vonattal, hol gyalog, de valahogy hazajutottunk. A házunkban egy kibombázott család lakott, de szerencsére anyukám elintézte, hogy kaphassunk egy másik lakást, ahol meghúzhatjuk magunkat, amíg visszakapjuk az eredetit.

Az egyik inas addigra a műhelyt is úgy-ahogy rendbe hozta. Nem nagyon örült, amikor megtudta, hogy hazajöttünk, de anyám megalkudott vele: ott maradt dolgozni a családunk neve alatt, ugyanis a papám nem tért vissza a munkaszolgálatból. Anyám hozzáment az édesapám testvéréhez, így a nagybácsimmal neveltek fel nagy szeretetben.

Már kisgyerekként elhatároztam, hogy kitörlöm ezt az egészet az agyamból. Túl nehéznek bizonyult a „batyu", csak később tudtam beszélni a történtekről.

#elvitték #gyerekláger #kibombázott
#marhavagon #zsidórendeletek

44

Jegygyűrű

Váll Lászlóné, született Büchler Judit (1934)

1944-ben tízéves kislány voltam. A budapesti, Hollán Ernő utcai házat, ahol laktunk, csillagos háznak jelölték ki. Anyuval ott maradtunk a lakásban, de beköltöztettek hozzánk még 27 embert, többnyire időseket. Szűkösen voltunk nagyon. A nyilasok – jobbára fiatal fiúk – be-betörtek a csillagos házakba, jobb esetben raboltak, rosszabb esetben elvitték a lakókat. Velünk mindkettő megtörtént.

Egyszer egy tizenhatéves-forma nyilas fiú bekopogott a lakásba. Anyu az ajtón lévő ablakot nyitotta ki, hogy megnézze, ki az. A nyilas az anyukám jegygyűrűjét követelte, de anyu nem tudta lehúzni az ujjáról. Erre a fiú kivette a bicskáját, hogy majd ő azzal levágja. Erre anyu berohant a fürdőszobába, beszappanozta a kezét és sikerült lehúznia a gyűrűt. Odaadta, mást nem tehetett.

Egy éjszaka arra ébredtem, hogy édesapám hazaszökött a munkaszolgálatból, és ahogy volt, viharkabátban, szakállasan fölém hajolt, megpuszilt. Akkor láttam őt utoljára. Másnap reggel a nyilasok összeszedték a felnőtteket, köztük anyut és aput. Az óbudai téglagyárba vitték őket, ahonnan aput Mauthausenbe deportálták. Az édesanyám úgy menekült meg, hogy bevett egy kis adag

morfiumot. Ez nem volt halálos, de ahhoz elég, hogy kórházba vigyék, ahonnan aztán hazajött.

Akkor még nem tudta, hogy a jegygyűrűje után a férjét is elveszíti (*lásd* a 45. *Húsleves* című történetet).

Büchler Judit kislánykori képe

#elvitték #Mauthausen #összeszedték #téglagyár

45 Húsleves

Váll Lászlóné, született Büchler Judit (1934)

Amikor 1944 novemberében Budapestről, a csillagos házból elvitték a szüleimet, a közelben – szintén csillagos házban – lakó nagymamám jött át hozzám, hogy vigyázzon rám, a tízéves kislányra. Később anyukámnak sikerült visszatérnie a Hollán Ernő utcai házba (*lásd* a 44. *Jegygyűrű* című történetet), de nem sokáig maradtunk így együtt, mert december elején áttereltek minket a gettóba. A Vilmos császár úton (ma Bajcsy-Zsilinszky út) hajtottak minket épp, amikor bombázás kezdődött. A nyilasok védelmet keresve berohantak egy kapu alá, de nekünk ott kellett maradni az út közepén. Bennünket szerencsére nem talált el semmi, de voltak halottak. Rajtuk átlépve értük el a gettó kapuját.

A Kazinczy utca 7.-be kerültünk anyukámmal egy szobakonyhás lakásba, huszadmagunkkal. A nagymamámat máshová vitték. A házban a WC a folyosón volt. Amikor pisilnem kellett, nem akartam kimenni a gangra, féltem. Anyukám vitatkozni kezdett velem, hogy márpedig ki kell menni, nincs más megoldás. Amint épp vitáztunk az ajtóban, mindketten láttuk, ahogyan beüt egy akna az udvarba és leviszi a háznak azt a részét, ahol a WC volt. Ha kimegyünk, mindketten odaveszünk…

Annyira éhesek voltunk, hogy több, étellel kapcsolatos emlékem is élénken megmaradt. Anyukám valahogy elhozott magával egy pici fazék libazsírt a csillagos házból. A gettóban egyszer-egyszer osztottak nekünk egy kevéske kenyeret. Amíg anyukámmal kimentünk sorban állni a kenyérért, addig azok, akik a szobában maradtak és talán már mozdulni sem tudtak, kilopták, kiették a kis zsírt a láboskából. Annyira éhes voltam, hogy többször is elájultam.

Csodás érzés volt felszabadulni! Ahogy bejöttek az oroszok, kaptam tőlük egy nagy darab kenyeret! Azonnal megettem, és már indultunk is. Megkerestük a nagyanyámat, akit egy másik házba zsúfoltak be, s még aznap, 1945. január 18-án elindultunk hazafelé. A Vilmos császár úton megláttunk egy döglött lovat. A nagymama, másokhoz hasonlóan, kimart egy darabot az állat húsából. Az utcán összeszedett néhány fadarabot is, amivel hazatérve tüzet gyújtott egy konzervdobozban és csodálatos „húslevest" főzött a felszabadulásunk tiszteletére.

Szerencsénkre a Hollán Ernő utcában ugyanabba a lakásba tudtunk visszatérni, ahonnét elindultunk a gettóba. A spejzban még találtunk pár befőttet és eltett savanyúságot, lassanként elfogyasztottuk, mert nagyon nehéz volt élelemhez jutni. Nem tudom az okát, de annak ellenére, hogy sokszor éhesek voltunk, egy üveget mégsem nyitottunk ki soha. Az anyukám, a pedáns háziasszony által még a háború előtt eltett, szálanként a patentzáras üvegbe rendezett zöldbab a mai napig megvan!

Nagyon vártuk haza az édesapámat. Anyu olyannyira, hogy elment vidékre és szerzett egy tömött libát, hogy ha hazajön a férje, levághassa neki. Igen ám, de nem tudtuk, hogy az a jószág éhen fog halni az udvaron! Csak fogyott és fogyott, apukám pedig csak nem jött... Később apu egy szerencsésebb bajtársa mesélte el, hogy ugyanabban a lágerben voltak, és együtt élték meg

a felszabadulást, de az apukám annyira sietni akart haza, hogy nem törődött a tífusszal, amibe útközben belehalt...

Édesanyám a tragédiák után nem találta a helyét. Pár év múlva súlyosan megbetegedett, és fiatalon, 1959-ben meghalt. Én tizenhat évesen kénytelen voltam otthagyni a Zsidó Gimnáziumot, szakmát tanultam és családfenntartó lettem.

A háború előtti, üvegben eltett zöldbab nyolcvan évvel később

#akna #bajtárs #bejöttek az oroszok #elvitték #hajt másokat #láger #tífusz #Zsidó Gimnázium

46

Krumpli

Dr. Sólyom (született Schvarcz) Olga (1934)

Tízéves koromban kerültem a budapesti gettóba anyámmal és az egyik apai nagynénémmel meg az ő fiával együtt. Anyám és a nagynéném attól féltek, hogy a gettóban meghalunk, ezért még a kapuk lezárása előtt „kilógtunk" onnan. Ez úgy volt lehetséges, hogy beálltunk egy kiskocsit húzó, éppen kiköltözködő keresztény család mögé, mintha csak segítenénk nekik a holmijukat tolni.

Innentől kezdve bujkáltunk. A háború után összeszámoltam, hogy a gettóból való szökés utáni öt hétben, a felszabadulásig nem kevesebb mint 27 helyen aludtunk, közte bútorgyárban és nyilvános WC-ben is! Egyszer a nagynénémnek az a vakmerő ötlete támadt, hogy ki kéne igényelni egy zsidó lakást. A két felnőtt nagy kockázatot vállalt: az elöljáróságon azt a „mesét" adták elő, hogy az oroszok elől menekültek el egy éppen csak felszabadult Pest környéki településről, és nincs hová menniük a két gyerekkel. Az unokabátyám sapkáját elővigyázatosan az orráig behúzták, hogy a vörös haja és a szeplői el ne áruljanak bennünket.

Anyámék maguk is meglepődtek, hogy az akció sikerrel járt: kiutaltak nekünk egy lakást az Eötvös utcában. Borzasztó lelkiismeret-furdalásuk volt, hogy egy elüldözött zsidó család lakásába léptünk be, de legalább fedél került a fejünk fölé. Bementünk

a lakásba, ami hideg volt, és sötét, mert félelmünkben villanyt se kapcsoltunk, nehogy bárki észrevegyen bennünket. Végül két okból mégis muszáj volt lemennünk a pincébe a többi lakó közé: egyrészt rettenetesen féltünk a bombáktól, másrészt irtó éhesek voltunk.

„Ez a kép a háború előtt, 1940-ben készült, az apukámmal vagyok a Palatinus strandon. Apukám munkaszolgálatos lett. 1944. október 15-én hazaengedték pár órára, de visszament a századához. Akkor láttam őt utoljára."*

A nagynéném két bombázás között kimerészkedett az utcára, és lopott valahonnan öt szem krumplit. Éppen elkezdte főzni a pince közepén álló kis csikókályhán, amikor megjelent a nyilas házparancsnok. A házparancsnokok akkoriban élet-halál urai voltak, amit mondtak, azt meg kellett tenni. Ő közölte velünk,

* Sólyom Olga fotóját a The United States Holocaust Memorial Museum Centropa Gyűjteményének szíves engedélyével közöljük. (Forrás: www.centropa.org/hu/photo/solyom-olga-edesapjaval)

hogy hozzunk egy órán belül igazolást arról, hogy nem vagyunk zsidók, különben elvitet bennünket. A fenyegetésre kénytelenek voltunk mindent hátrahagyva elmenekülni a pincéből.

Sok-sok évvel a háború után, amikor az unokabátyám már a svéd atomreaktor-felügyelet igazgatóhelyettese volt, én meg a külkereskedelemben dolgoztam és sokat utaztam a nagyvilágban, néhányszor sikerült találkoznunk. Ahányszor csak együtt ettünk, mindig eszünkbe jutott a traumatikus élmény, amikor ott kellett hagynunk a krumplit. Belénk égett az éhség, a félelem és a menekülés. Szörnyűséges emlék. A gyerekemnek sem engedtem soha, hogy akár egy falat ételt is otthagyjon. Ha nem kérte, én ettem meg. Az unokáimnak is elmeséltem aztán a történetet, és őket is megkértem, hogy inkább szedjenek kevesebbet, de ne hagyjanak ételt a tányérjukon.

#elsötétítés #házparancsnok #kiigényel #lezárják a gettót #vörös haj és szeplők

47 Káposztaleves

Dr. Sólyom (született Schvarcz) Olga (1934)

1944–45 fordulóján, miután anyámmal, a nagynénémmel és az unokabátyámmal megszöktünk a budapesti gettóból, bujkálni kényszerültünk (*lásd* a 46. *Krumpli* című történetet). Egy idő után a felnőttek belátták, hogy ketten-ketten több esélyünk van elbújni, ezért különváltunk. Mi anyukámmal mindig szorosan összebújva jártunk az utcán, egyrészt, mert rettentően féltünk a bombáktól, másrészt, hogy ha találat érne minket, együtt haljunk meg.

Visszamentünk az Ó utca 40.-be, ahol a rokonaink lakása volt, és ahol egy darabig mi is éltünk, amikor csillagos házba kellett mennünk. A házmester – kivételesen! – jóindulatú, rendes ember volt, aki igyekezett segíteni rajtunk. A lakásba már nem tudott fölengedni bennünket, mert elfoglalták a németek, de azt az éjszakát a fáspincében tölthettük. Veszélyes lett volna továbbra is ott maradnunk, ezért a házmester más lehetőség után nézett.

Az Ó utcát sokan az utcalányok utcájaként ismerték. A házmester tudott kettőről, akiknek kisgyerekük volt. A nőknek pénzre volt szükségük, cserébe hajlandók voltak befogadni minket a Rózsa utcai lakásukba, illetve a pincébe, ahová az ostrom alatt mindannyian lementünk. Emlékszem, hogy a kezembe nyomott az egyik nő egy mákfőzettel átitatott rongyot, azzal cumiztattam

a kisbabát és ringattam, hogy ne sírjon annyit. Éhes volt szegény, ahogyan mi is, mert január közepére se nekik, se nekünk nem volt már semmilyen ennivalónk. Egy falat sem.

Sólyom (Schvarcz) Olga a szüleivel másfél évesen, 1935-ben*

Pár nappal később megérkezett az első orosz katona. Lejött a pincébe és rögtön észrevett engem, ahogy ott feküdtem szinte mozdulatlanul. Megkérdezte, hogy mi történt velem. Anyám elmondta, hogy napok óta egy falatot sem ettem, és olyan gyenge vagyok, hogy nem tudok felkelni. Erre a fiatal katona kiment, és nem sokkal később hozott egy csajkányi levest. Anyu áttöltötte valamibe, a csajkát visszaadta, aztán kávéskanalanként adta a számba a levest. Később megtudtam, hogy scsí volt az, a híres orosz káposztaleves. Később, a munkám révén többször jártam a Szovjetunióban. Sokáig kerestem azt a bizonyos ízt, de olyan scsít azóta sem kóstoltam!

#házmester #ostrom

* Sólyom Olga fotóját a The United States Holocaust Memorial Museum Centropa Gyűjteményének szíves engedélyével közöljük. (Forrás: https://www.centropa.org/hu/photo/solyom-olga-szuleivel)

48 Fotónegatívok

Kinszki Judit (1934)

Budapesten születtem, 1934-ben. A szüleimmel és a hat évvel idősebb bátyámmal Zuglóban laktunk, szerény körülmények között. Apukánk, Kinszki Imre orvos akart lenni, de zsidó származása miatt nem folytathatta az egyetemet. Anyutól kapott egy fényképezőgépet, amit annyira ügyesen kezelt, hogy szakma vált belőle. Amihez apu nyúlt, az sikerült. Jó nevű fotós lett, sőt, Kinsecta néven föltalált egy olyan fényképezőgépet, amellyel mikroszkopikus felvételeket lehetett készíteni!

Apámnak természetesen be kellett volna szolgáltatnia a fényképezőgépét, ő azonban más utat választott. Inkább visszavitte a boltba, ahol vette, és kérte, hogy őrizzék meg neki. A legfontosabb dagerrotípiáit és negatívjait pedig az iratokkal és a családi képekkel együtt összecsomagolta egy kis táskába, mert behívták munkaszolgálatra. Azt mondta, ha ezt megőrizzük, a háború után újra tudja kezdeni a munkát. Az anyukám rám bízta ezt a kis táskát. Meg is őriztem, én vittem, amikor a nyilasok a gettóba hajtottak minket.

A rádióra is vigyáztunk. A különleges darabot apám sógora hozta, aki fejlesztőmérnökként dolgozott a Tungsramnál. Amikor le kellett adni a rádiókat, apám elrejtette a készüléket a hálószobába,

a szekrény mögé, és esténként titokban hallgatta. Érdekelte a politika, és meggyőződése volt, hogy ebből az országból nekünk el kellene menni. De akkor már nem lehetett.

Kinszki Judit testvére, Gábor az édesapjukkal,
Kinszki Imrével (1930)*

A háború kitörése után az egyik rokonunk szerzett apámnak egy állást Új-Zélandon. Készültünk, csomagoltunk, amikor anyámban tudatosult, hogy ha emigrálunk, soha nem térhetünk vissza. És akkor elsírta magát. Sose láttam őt azelőtt sírni. Azt mondta, nem hagyhatja itt a beteg édesanyját, ráadásul a nyelvet sem érti, mit fog ő csinálni a világ végén. Apukám belátta, hogy így nem mehetünk el, mert mit csinálna ő Új-Zélandon egy síró asszonnyal.

Szegény anyukám, szomorkodhatott itthon is eleget! Az édesapámat, aki 1944-ben hónapokig vidéken, majd visszatérve

* A fotót a The United States Holocaust Memorial Museum Centropa Gyűjteményének szíves engedélyével közöljük. (Forrás: www.centropa.org/hu/photo/judit-testvere-apjaval)

Pesten, a ferencvárosi pályaudvaron volt munkaszolgálatos, november végén hirtelen hazaküldték tiszta ruháért. Beállított abba a pápai védettség alatt álló házba, ahol anyukámmal laktunk. Csak én voltam a szobában, anyukám valahol takarított a házban, hogy jövedelmünk legyen.

Kinszki Gábor utolsó fényképe (1942)*

Apu ezt mondta: „Rendes volt a parancsnokunk, de csak egy rövid időre engedett haza. Nincs idő, hogy megkeresd anyukát, inkább varrd fel gyorsan az ingemet, hogy ne lógjon az ujja." Pár perc alatt zajlott minden. Felvarrtam az inget, és már búcsúztunk is. Akkor láttam utoljára az apukámat.

Mint később kiderült, az övék volt az utolsó, deportáltakkal teli szerelvény, ami még elhagyta Pestet, mielőtt az ostromgyűrű 1944 karácsonyán végleg bezárult. S bár nem tudtak egymásról, apun kívül ezen a vonaton utazott összezsúfolva a két nagynéném (*lásd* a 50. *Karácsonyfa* című történetet) és a bátyám is, akit tizenhat

* A fotót a The United States Holocaust Memorial Museum Centropa Gyűjteményének szíves engedélyével közöljük. (Forrás: www.centropa.org/hu/photo/kinszki-gabor-utolso-fenykepe)

évesen betegszállítóként dolgoztattak a Rókus kórházban, s az utolsó pillanatban onnan hurcoltak el.

A meghiúsult új-zélandi utazás lett anyu tragédiája, mert az apukámat és a bátyámat is megölték. Anyu nem volt hajlandó elhinni, elfogadni, hogy meghaltak, szerintem élete végéig magát hibáztatta ezért. Soha nem engedte, hogy aput halottá, őt meg özveggyé nyilvánítsák.

#behív #beszolgáltat #emigrál #hajt másokat #ostromgyűrű #összezsúfolva #pápai védettség

49 Csokoládés parány

Kinszki Judit (1934)

A zsidók összeköltöztetése idején, 1944 nyarán már nem volt velünk sem apu, sem a bátyám (*lásd* a 48. *Fotónegatívok* című történetet). Ketten hurcolkodtunk anyámmal egy húzós kocsival. Zuglóból mi nem csillagos házba, hanem a belvárosba, a Liszt Ferenc tér 2. szám alatti házba mentünk, ami pápai védettség alatt állt. Máig őrzöm a nevünkre kiállított pápai védlevél másolatát, Angelo Rotta nuncius aláírásával.

Egyik nap nyilasok törtek be a Liszt Ferenc téri házba. Többekkel együtt anyukámat is el akarták vinni. Mutatta szegény a pápai menlevelet, de a nyilas összetépte az iratot, és azt mondta: „A pápa Rómában parancsoljon!" Amikor a nagy ordítozást hallva kiértem az udvarra, már csak azt láttam, hogy anyukám fekszik a földön csukott szemmel, a fiatal nyilasok meg agyba-főbe rugdossák a bakancsukkal. Nem tudom, hogyan volt ehhez lélekjelenlétem, de elkezdtem kiabálni, hogy hagyják abba, mert az anyu szívbeteg, pedig nem is volt az. Közben a házparancsnokunk, Gobbi bácsi – a színész Gobbi Hilda édesapja – is odaért. Úgy segített rajtunk, hogy megígérte a nyilasoknak: viszünk orvosi igazolást a betegségről.

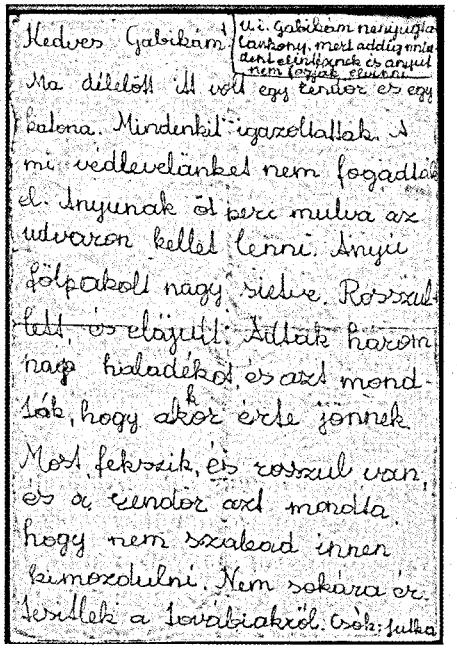
Kedves Gabikám
U.i. Gabikám nagyanyuska lakhony, mert addig nincs ... nem fogjak elvinni.
Ma délelőtt itt volt egy tiszt és egy katona. Mindenkit igazoltattak. A mi védleveleinket nem fogadták el. Anyunak öt perc multva az udvaron kellet lenni. Anyu sírpakolt nagy szeretve. Rosszul lett és elájult. Tartják három nap haladékot és azt mondják, hogy akkor értük jönnek. Most fekszik, és rosszul van, és a tiszt azt mondta, hogy nem szabad innen kimozdulni. Nem sokára értesítlek a továbbiakról. Csók: Julka

Kinszki Judit levele bátyjának, amelyben beszámol az édesanyjukat ért atrocitásról. Később így beszélt róla: „Akkor még nem ismertem a nyilas kifejezést, azért írhattam rendőrt. A rugdosásról meg biztos azért nem írtam, hogy a testvérem ne ijedjen meg."

Gobbi bácsi nemcsak a mi házunk parancsnoka volt, hanem egyben az egész Liszt Ferenc tér főparancsnoka is. Tényleg szerzett orvosi papírt, amit nekem, a tízéves kislánynak kellett elvinnem a nyilas központba, az Andrássy út 60.-ba. A kapuban megkérdezték, mit akarok. Annyira féltem, hogy úgy éreztem, nem jutok ki élve. Odaadtam a papírt, kipipálták, és már siettem is vissza. Anyukám nagyon aggódott értem, és Gobbi bácsival együtt borzasztóan örült, amikor megérkeztem.

Gobbi bácsi rajtam is próbált segíteni. Látta, hogy nagyon megvisel a bezártság, hiszen csak délelőtt 10 és délután 2 között

lehetett a zsidóknak – csillaggal! – az utcán tartózkodni. Mint a tér főparancsnoka, megtett engem futárnak. A sárga csillag helyett fehér karszalagot kaptam, rajta egy kicsi, bádogból készült zöld kereszttel, ami feljogosított, hogy a kijárási tilalom idején is kint lehessek, mozoghassak. Az volt a dolgom, hogy a környező házakba üzeneteket vigyek. Gobbi bácsi még arra is kioktatott, mit tegyek, ha lőnek vagy bombáznak.

Az egyik üzenet átadása után úgy gondoltam, nincs messze az Oktogon, bementem hát a Stühmer cukorkaüzletbe. Az volt a tervem, hogy veszek valamit, amit elvihetünk apámnak, aki munkaszolgálatosként a ferencvárosi pályaudvaron rakodómunkás volt. Amikor azonban ki akartam fizetni a csokoládés parányt, az eladó megkérdezte: „Kislány, nem vagy te zsidó?" Na, erre azonnal otthagytam a parányt meg a pénzt is, és villámgyorsan elfutottam.

#Andrássy út 60. #házparancsnok #kijárási tilalom #nyilas központ #összeköltöztetés #pápai menlevél #pápai védettség

50 Karácsonyfa

Kinszki Judit (1934)

Anyukámmal 1944 nyarától a budapesti Liszt Ferenc téren, egy pápai védettség alatt álló házban laktunk (*lásd* a 49. *Csokoládés parány* című történetet). Valamikor novemberben a nyilasok közölték velünk, hogy ez többé nem védett ház, el kell hagynunk. Ideiglenesen a Király utcába mentünk, abba a cselédszobába, ahol három nagynéném és az egyikük két gyereke lakott. Hamarosan innen is kiparancsoltak minket a nyilasok. A Klauzál térre vonultunk hatos sorokban. Ott a két gyermektelen nagynénit más irányba terelték, minket pedig, a két anyát három gyerekkel „elkísértek" az Akácfa utca 50.-be.

Harmincunkat zsúfoltak be egy fűtetlen szobába, ahol összesen két ágy állt. A „lakók" megszavazták az egyiket hármunknak, gyerekeknek. Irtózatosan éhesek voltunk. A hitközségi ételből nem jutott el hozzánk semmi, pedig valamiféle levest állítólag osztottak néha. Néha kaptunk egy-egy kenyeret, a cionisták hozhatták, de mi volt az harminc embernek! Egy darab dróttal vágták a lakók kis kockákra, hogy mindenkinek jusson belőle.

Egyvalami foglalta még a helyet a szobában, ami abban a helyzetben nem sokat ért, de nekem hasznos időtöltést jelentett: egy csodás, üveges szekrénysor rengeteg könyvvel! Az ablakon lévő

kartonpapír alatt beszivárgó fényben olvastam egész nap. És milyen jó, hogy elkezdtem olvasni! A könyvek mögött ugyanis találtam egy kis zsákocska szárított zsömlét. Ezt rágcsáltam morzsánként, olyan lassan, ahogy csak tudtam, hogy minél tovább tartson. A kőkemény zsömlétől le is koptak a fogaim! Egy másik napon pedig egy zacskó szárított hagymára bukkantam! Ezt különös módon használtam föl.

A szüleim már jóval a háború előtt megkeresztelkedtek, és úgy döntöttek, legyek én is görögkatolikus. Ötéves koromban, 1939-ben kereszteltek. Emlékszem, hogy előtte a pap a térdére ültetett és megtanította nekem a Miatyánkot. Amióta az eszemet tudom, tartottuk otthon a keresztény ünnepeket. Mindig szép karácsonyfát állítottunk, együtt díszítettük.

Kinszki Judit a lakásuk előtt 1940 körül*

A gettóban, amikor közeledett december 24-e, elhatároztam, hogy megtartom a karácsonyt! Velem voltak a színes ceruzáim,

* Kinszki Judit fotóját a The United States Holocaust Memorial Museum Centropa Gyűjteményének szíves engedélyével közöljük. (Forrás: www.centropa.org/hu/photo/kinszki-judit-0)

találtam valami kartont, anyu varrókészletében akadt egy kisolló is. A szintén a szobában lakó, vallásos zsidó család legnagyobb megrökönyödésére egymásba csúsztatható darabokból egy kis karácsonyfát készítettem, amire cérnával rákötöttem a papírba csavart hagymadarabokat. Élveztem, hogy csinálhattam!

Ebben az Akácfa utcai házban szabadultunk aztán föl 1945. január 18-án, édesanyám születésnapján. Azóta se tudtam bemenni még egyszer abba a házba!

#cionista #elsötétítés #kartonpapír az ablakon #Klauzál tér #megkeresztelkedik #pápai védettség

51 Templomlátogatási igazolvány

Kinszki Judit (1934)

Édesanyámmal 1944-ben Budapesten belül Zuglóból a Liszt Ferenc térre költöztünk egy pápai védettség alatt álló házba (*lásd* a 49. *Csokoládés parány* című történetet). Az apukámat addigra már elvitték munkaszolgálatra, a tizenhat éves bátyámat pedig a Rókus kórházban dolgoztatták betegszállítóként. Nem volt megélhetésünk, ezért anyukám takarítani járt a házon belül a gazdagabb lakásokba, ennivalóért cserébe. A ház minden szobájában egy-egy zsidó család lakott. Egy tizenhat éves bakfis lány, Magdi barátkozni kezdett velem. Örültem a társaságának, hiszen amíg anyukám dolgozott, én egyedül voltam.

Jó hírek érkeztek október 15-én a rádióból. Nekünk már tavaszszal be kellett szolgáltatnunk a rádiót, de rendes volt a házfelügyelőnk és kitette a készüléket az udvarra. Jól fölhangosította, hogy hallhassuk Horthy bejelentését: Magyarország kilép a háborúból. Nagy örömünkben Magdi azzal az ötlettel állt elő, hogy menjünk el a népfürdőbe. Vágytunk egy jó meleg fürdőre, a házban ugyanis nagyon sokan zsúfolódtunk össze, mosakodni is alig tudtunk. A Royal Szálló aljában viszont üzemelt egy nyilvános népfürdő, oda igyekeztünk.

Jólesett belemerülni a nagy kád vízbe, hajat mosni. Ám lubickolás közben egyszer csak kopogást hallottunk. A kabinos hölgy szólt be nekünk: „Kislányok, nem tudom, érinti-e magukat, de itt vannak a nyilasok!" Hálásak voltunk, hogy figyelmeztetett minket, így még föl tudtuk kapkodni a ruháinkat és kitaláltuk, hogy hagyjuk el a fürdőt.

Kinszki Judit az elsőáldozása napján*

Szerencsére nálam volt a templomlátogatási igazolványom, amit még az iskolában kaptam, ugyanis a bizonyítványt csak akkor állították ki, ha az ember minden vasárnap lepecsételtette, hogy elment templomba. Én görögkatolikus voltam (*lásd* a 50. *Karácsonyfa* című történetet), megvoltak a pecsétjeim, keresztény lánynak látszottam a papírok alapján.

Szegény Magdinak viszont, aki kalaposinas volt, az inasigazolványa közepén a „vallása" rubrikában ott virított az „izr.", azaz izraelita felirat. Úgy hajtogatta a papírt, hogy ez a rész ne látszódjon, aztán gyorsan elbűvölőre rúzsozta a száját, kipirosította az arcát, megcsinálta a haját, majd sietve elindultunk. Én, a kis tízéves mentem elöl az igazolványommal, a nagyon szép vonású, csinos Magdi meg jött utánam és éppen csak fölmutatta a papírját. Szerencsére nem kérték el tőle, mert egészen más izgatta őket: belecsippentettek Magdi arcába és évődve kérték, maradjon velük. Magdi eljátszotta a sírós lánykát, hogy őt várja otthon a mama, és kiléptünk a népfürdőből. Minden baj nélkül visszaértünk, miközben az anyukák agyonizgulták magukat, mert ők már tudták az újabb – és ezúttal rossz – hírt, hogy Szálasi és a nyilasok átvették a hatalmat.

#beszolgáltat #elvitték #házfelügyelő #Horthy Miklós #Horthy-proklamáció #izraelita #pápai védettség #Szálasi-puccs

* Kinszki Judit fotóját a The United States Holocaust Memorial Museum Centropa Gyűjteményének szíves engedélyével közöljük. (Forrás: www.centropa.org/hu/photo/judit-elsoaldozasa)

52

Mumpsz

Nádas Marietta (1934)

1934-ben születtem, tízéves voltam, amikor ezek a „felejthetetlen élmények" megtörténtek velem. Egyke vagyok, a szüleim gyümölcs-nagykereskedők voltak, a fővárosban éltünk. Ahogy bejöttek a németek, anyukám és apukám úgy gondolta, talán nagyobb biztonságban leszünk Ercsiben, anyukám testvéréékénél. El is indultunk, hogy a Kelenföldi pályaudvaron vonatra szálljunk, ám ez már nem sikerült, mert az állomáson rögtön elfogtak minket. Ha eljutottunk volna Ercsibe, akkor ma nem ülnék itt, mert a rokonainkat elvitték Auschwitzba.

A Keleti pályaudvar mellé, a Mosonyi utcai toloncházba kerültünk. Elválasztottak minket édesapámtól. Őt szinte azonnal Kistarcsára vitték. Onnan Fülekre került munkaszolgálatosként, és ott, hála Istennek, életben maradt.

A toloncházban a rendőrök minden egyes nap elvittek kihallgatni minket anyukámmal. Kérdezgették, kik vagyunk, hova indultunk, mit akartunk vinni. Egyik alkalommal, amikor a kihallgatásra vártunk, a folyosón nekitámaszkodtam egy ruháskosárnak, amiben kenyerek voltak. Nem nyúltam a kenyérhez, csak megpihentem, amikor az egyik őr megkérdezte a másikat: „Miért nem vágod szájon?" Szerencsére egyik sem bántott.

A kihallgatáson én is ott voltam az anyukámmal. Egyszer, amikor a kihallgató tiszt újra azt kérdezte anyukámtól, hogy hova akartunk menni, én válaszoltam helyette:

– Kikísértük a nagynénémet az állomásra.

Erre a tiszt pofon vágta anyámat, ezekkel a szavakkal kísérve:

– Ne pofáztasd a gyerekedet!

Már több hete a toloncházban voltunk, amikor május elején megbetegedtem. A börtönorvos azt mondta, kétoldali mumpszot kaptam, s ha ott maradok, megfertőzöm az egész házat. Erre a mamával együtt kiengedtek. Utólag megtudtuk, hogy a többieket egy hét múlva bevagonírozták, és ki tudja, melyik lágerbe szállították.

Nádas Marietta az édesanyjával még jóval a háború előtt, a Balatonnál

Mi édesanyámmal több viszontagság után (*lásd* az 53. *Egy zacskó kockacukor* című történetet) a pesti gettóban megértük a felszabadulást, és édesapám is hazajött a munkaszolgálatból. Hálát adhattam a jó Istennek, hogy élnek a szüleim. Hatalmas rokonságunk volt, egy nagy, szerető családban nőttem fel, amiből alig

maradtunk. A közel harminc főből, akik között sok volt a gyerek, a háború után mindössze kilencen éltünk. A jó Isten vezetett bennünket, mindig egy hajszálon múlt, hogy megmeneküljünk. Ha nem kapok mumpszot, nem ülök itt. Ezt nem lehet megemészteni. A csodálatos gyerekkorom adott erőt a szörnyűségek elviseléséhez.

#elvitték #Kistarcsa #láger #pesti gettó #rendőrök #toloncház

53 Egy zacskó kockacukor

Nádas Marietta (1934)

Mivel 1944 májusában mumpszot kaptam, édesanyámmal kiengedtek minket a budapesti, Mosonyi utcai toloncházból, ahol hetekig tartottak fogva (*lásd* erről az 52. *Mumpsz* című történetet). Hazamentünk a Lónyay utca 34.-be, de hamarosan a Nefelejcs utca 55.-be, onnan meg a Damjanich utcába kerültünk, csillagos házba.

Novemberben el kellett hagynunk a csillagos házat is: a nyilasok a gettóba, a Klauzál térre vittek minket. Mindenkinek egy csomagja lehetett. Mielőtt kijelölték, hogy ki melyik házba menjen, föl kellett sorakozni úgy, hogy kinyitva magunk elé tettük a földre a hátizsákot. Vártuk, hogy átvizsgálják a holminkat és a kabátunkat. Bárkitől bármit elvehettek, mi csak ott álltunk. Egyszer csak az a nyilas, aki a mi holminkat vizsgálta át, beletett egy nagy zacskó kockacukrot az én hátizsákomba. Valaki máséból vehette ki. Amíg élek, nem értem meg, miért tette.

Amikor szétosztottak bennünket, édesanyámmal a Kazinczy utca 52–54.-be kerültünk, annak is a pincéjébe, ahol szinte semmi bútor nem volt, mert előtte egy gombraktár működött ott. Ha nem lett volna a kockacukor, lehet, hogy éhen is halok, mert ennivalót nagyon keveset kaptunk, és azt is csak egy darabig.

Rengeteg halottunk volt az éhezés miatt, főleg idősek és kisebb gyerekek. Mi, nagyobbak segítettünk elvinni a halottakat a Klauzál térre, nagy gödrökbe. Tudom, hogy a háború után exhumálták az áldozatokat, én mégsem merek ma sem odamenni a játszótérre, mert félek, hogy valami ott maradt csontra lépek.

Kislánykori fotó Nádas Mariettáról

Egyik reggel nagy ordítozást hallottunk, az ablakon kiabáltak be nekünk a pincébe, de nem értettük a nyelvet, amin szóltak. És akkor anyám mondta, hogy ezek oroszok, nyugodtan kimehetünk. Kaptam tőlük egy fekete kenyeret. Most azt mondanám, ehetetlen, de akkor gyönyörűségesen finomnak éreztem!

Amikor a felszabadulás után elindultunk a gettóból, rengeteg halottat láttunk az utcán. Anyukám megjegyezte:

– Jaj, kislányom, most szomorú vagyok.

– Miért? – kérdeztem.

– Mert olyan könnyedén lépkedsz át a halottakon!

Felnőttem az alatt a pár hónap alatt. Ha fáradt vagyok, gyakran előfordul a mai napig is, hogy arról álmodom, ahogy megyek a halottak között…

#bejöttek az oroszok #Klauzál tér #toloncház

54

Útvonalak

Salgó Vera (1935)

Az apukám jó nevű szabómester volt Budapesten. Soha nem nyitott üzletet, jobbára otthon dolgozott. Aztán 1941-ben vagy '42-ben elvitték munkaszolgálatra.

Anyu fel akart készíteni engem minden eshetőségre. Így kezdte: „Te már nem vagy kislány. Nem tudom, mi lesz, de neked sok mindent meg kell tanulni!" Onnantól kezdve belém sulykolt egy csomó mindent. Nem írhattam fel semmit, mindent meg kellett jegyeznem, a saját új nevemmel kezdve. Voltak ugyanis hamis papírjaink, hogy szükség esetén erdélyi menekülteknek adhassuk ki magunkat. Anyu úgy gyakorolt velem, hogy az éjszaka közepén fölrázott és megkérdezte, hogy hívnak, nekem meg azonnal felelni kellett, hogy Kovács Vera.

A felkészülés része volt az is, hogy anyu levágta a szép hosszú, loknis frizurámat, mondván, úgysem fogom tudni magamnak egyedül bodorítani. Aztán neveket és címeket tanultam, hogy ha baj van, tudjak kihez fordulni. De nemcsak az adatokat kellett tudnom, hanem azt is, hogy a városban hogyan jutok el a megadott címekre. Anyu elmagyarázta az utat, aztán úgy trenírozott, hogy ki kellett lépnem a kapun és menni egyedül, nyolcévesen a fővárosi forgalomban, miközben ő mögöttem jött pár lépéssel, és

egy árva szót sem szólhattam hozzá, nem segített, ha elbizonytalanodtam.

A németek 1944. március 19-ei bevonulására csak azért emlékszem pontosan, mert az apukám aznap épp hazajöhetett egy rövid látogatásra a munkaszolgálatból. A Nagykörúton hazafelé sétálva ért bennünket a felismerés, hogy mi történt, amikor a Royal Szállónál megpillantottuk a német tankokat és teherautókat...

Júniusban a házunk a Király utcában csillagos ház lett. A szélesebb rokonság hozzánk költözött, iszonyatosan sokan voltunk. Végül a nagymamámmal és az anyukámmal hármasban mi továbbköltöztünk, mert adódott más lehetőség. Apukámat munkaszolgálatosként az Orczy úti Országos Ruhaipari Intézetbe vitték át dolgozni, és az anyukám is oda jutott be katonaruhát varrni. Ez a hadiüzem le volt zárva, nem lehetett hazamenni. A nagymamámat takarítónak vették föl, engem meg becsempésztek, hogy együtt lehessünk.

Egy késő őszi napon aztán összecsomagolták az ORI gépeit, befejeződött a munka. A férfiakat a józsefvárosi pályaudvarra vitték és bevagonírozták. Teljes kétségbeesés uralkodott a női körletben. Szerencsére az anyukám józan gondolkodású ember volt, soha nem esett pánikba. Mindig tudta, mikor mit kell csinálni. Elhatározta, hogy odaadja az őrnek a gyűrűjét, hogy engedjen el minket. Ám a nagyi azt mondta, hogy ő nem megy sehova. Anyu erre közölte, hogy akkor ő se megy. Veszekedtek, majd végül elváltunk egymástól, mi anyuval kiléptünk a kapun. De alig mentünk pár utcát, anyu máris megbánta, hogy otthagytuk a nagyit, és visszaakart menni érte. Ahogy vacillált, egyszer csak láttuk, hogy jön egy gyalogos csoport. Berohantunk egy mellékutcába és ott „vége volt a világnak", mert láttuk, hogy a bent maradt társaságot a nagyival együtt a pályaudvar felé terelik. Mit érezhetett az anyu!

Először a Nagyfuvaros utcába, egy gyerekmenhelyre mentünk, de borzalmasak voltak a körülmények, ezért anyu elvitt az egyik

címre, amit korábban betanultam. Apukám öreg tanítómesteréhez csengettünk be, aki az Andrássy úton lakott. Az anyukám azt kérte tőle és a feleségétől, hogy hadd maradjak náluk estig. Ő elmegy munkát keresni, aztán értem jön. Hiába vártuk. Az idős házaspár nem tudott volna mit mondani, ha megkérdezik tőlük, ki ez az idegen kislány, ezért nem maradhattam náluk. Megkérdezték, van-e hova mennem. Mondtam, hogy tudok egy címet. Adtak egy kis pénzt, becsomagoltak valami ennivalót és egy „Vigyázz magadra!" kíséretében szélnek eresztettek.

Elindultam a Baross utcába, a Vöröskereszthez, ahol anyukám leánykori ismerőse dolgozott. A hölgy kétségbeesve kérdezte, amikor meglátott: „Veruska, hogy kerültél ide?" Annyit tudott tenni, hogy elvitt a Sas utcába, a Vöröskereszt egyik gyerekmenhelyére. Mondta ugyan, hogy majd jön, de nem jött. A menhely még a Nagyfuvaros utcainál is borzalmasabb volt. Az utcáról nyílt egy helyiség, ami régen üzlet lehetett. Volt ott összevissza mindenki, az egyévestől a tizenöt évesig, öt-hat gyerek ágyanként.

Decemberben jártunk, már több napja a menhelyen voltam, amikor egy nagy légitámadás során az összes ablak kirepült az óriási durranásban. Egyszer csak azt vettem észre, hogy pár nagyobb fiú és lány átléptek a kidőlt ajtón, és már az utcán is voltak. Na, mondom, megyek én is! Nem volt több címem, ezért amikor megláttam, hogy rengeteg ember megy egy nagy úton ugyanabban az irányban, csatlakoztam hozzájuk. Így sétáltam be tudtomon kívül a gettóba!

Mentünk egy darabig, aztán egyszer csak ránéztem egy házra a Klauzál utcában, és ráismertem. Tudtam, hogy abban laknak az anyu barátnőjéék. Fölmentem a lakáshoz, bekopogtam, és az én anyukám nyitott ajtót! Azon nyomban elájult, úgy kellett összeszedni.

Kiderült, hogy miközben állást keresett, egy légiriadó miatt beterelték egy nyilvános óvóhelyre, ahol épp razzia volt. A papírjai

láttán a nyilasok azt kérték tőle, hogy mondja el a Miatyánkot. Anyunak egy hang se jött ki a torkán, ezért elindították egy menettel a józsefvárosi pályaudvar felé, de végül nem rakták vonatra, hanem az egész társulatot bevitték a gettóba. Ő érkezett a családból elsőként oda.

Közben a nagymamámékat bevagonírozták, de a vonatuk nem indult, napokig vesztegelt Józsefvárosban. Aztán más, fontosabb fuvar jöhetett, a németek őrjöngtek, hogy foglalja a helyet a szerelvény, ezért a magyarok letereltek mindenkit és behajtották a csapatot a gettóba. Anyu barátnőjének a címét a nagyi is tudta. Ő érkezett másodikként, pár nappal később pedig megjelentem én is.

Az egyre sűrűbb légitámadások miatt a ház eredeti lakói a pincébe mentek, mi pedig a bejárat mellett nyíló óriási bútorraktárban szorongtunk, dideregtünk. Kivéve a nagyit, aki semmiképp nem akart lemenni a pincébe. Azt mondta, hogy ő nem patkány, és ha meg kell dögleni, ő a harmadikon is meg tud dögleni. Ő így beszélt, nem volt úrinő. Mivel az emeleten maradt, nagyi volt az első, aki meglátta a felszabadítókat. Lerohant hozzánk, és izgatottan mondta: „Itt vannak az oroszok!"

#bejöttek az oroszok #bevonulás #elvitték #erdélyi menekült #gyerekmenhely #hadiüzem #hajt másokat #hamis iratok #józsefvárosi pályaudvar #körlet #légiriadó #légitámadás #Nemzetközi Vöröskereszt #ORI #óvóhely #razzia #új név

55

Gyerekkabát

Salgó Vera (1935)

Budapesten, a Király utcában laktunk, majdnem a Lövölde térnél, és a lakásunk egyik szobája volt apukám szabóműhelye, a másikba pedig jöttek a vevők. Egymásnak adták a kilincset az édesanyák és gyermekeik, ugyanis az apukám gyerekruhákat, leginkább kabátokat készített.

Velünk élt az anyai nagymamám is. Ő alföldi asszony volt, de a válása után Budapestre költözött, és nyitott a Csányi utcában egy kóser baromfiüzletet. Amíg az apukámat be nem hívták munkaszolgálatra, négyesben éltünk.

Úgy alakult, hogy anyukám, a nagymamám és én elszakadtunk egymástól 1944 késő őszén. Külön-külön útvonalon, de végül mind a hárman megérkeztünk a gettóba, anyukám barátnőjének a lakásába (*lásd* az 54. *Útvonalak* című történetet). December végétől pedig már a pincében, egy bútorraktárban vártuk, hogy az oroszok megérkezzenek.

A borzalmasan hideg télben nekem csak egy rövid kabátkám volt, hiszen nyáron hagytuk el a csillagos házat és azóta nem jártunk otthon. Nagyon fáztam, és súlyosan megbetegedtem, pedig anyukám igyekezett bebugyolálni: egy pokrócot terített rám és kivágott rajta két lyukat, hogy a kezemet ki tudjam nyújtani. Az lett

a télikabátom. Emlékszem, hogy a nagyi többször megjegyezte a szabó apukámra célozva: „Ha ezt a Laci látná!"

Miután januárban végre fölszabadultunk, elindultunk hazafelé, a Király utcába. Először a házmesternővel találkoztunk. A házmesterlakás az udvarra nyílt, de volt egy ajtaja a lépcsőház felé is. Amikor az asszony kinézett ezen az ajtón, csak annyit mondott:

– Hát maguk?

Mielőtt anyu bármit is válaszolhatott volna, megpillantottam a nő unokáját a saját télikabátomban, és elkezdtem ordítani, mint a sakál:

– Az az én kabátom! Az az én kabátom!

Anyukám huzigált:

– Maradj csöndben, maradj csöndben!

De nem hallgattam rá és ordítottam tovább, hogy az a kabát az enyém, az apukám varrta nekem! Erre a házmesterné belökte a lakásba a gyereket, majd résnyire kinyílt az ajtó, és kidobta rajta a kabátot.

Az anyukám egy jó darabig mindentől félt. Nem merte elhinni, hogy végleg fölszabadultunk. Állandó rettegésben élt: „Mi lesz, ha...?", „Mit fogunk csinálni, ha...?" – kérdezgette. Egy darabig az ablakokat se engedte visszaakasztani, mert azt gondolta, még lőni fognak! A lakásunk üresen fogadott, csak apám dög nehéz ipari varrógépe és két szekrény maradt benne, a szomszédok minden mást elhordtak vagy kidobtak az udvarra.

Nem repesett senki, de sokan békében tudomásul vették, hogy hazatértünk. Volt olyan lakó, aki megkérdezte, hogy van a Laci bácsi, de apukámról akkor még semmit sem tudtunk. A másik véglet az volt, aki csak annyit kérdezett: „Te jó Isten! Maguk itthon vannak?" Biztosan megijedt, hogy vissza kell adnia a dolgokat, amiket a lakásból vitt el.

Az anyukám visszahúzódó maradt, nem igyekezett visszaszerezni a holminkat. Amikor például az egyik szomszéd a hogy-

létünk felől érdeklődött, neki is csak annyit mondott, megvagyunk, de ez sincs, az sincs, amaz sincs, mindent elvittek. Erre a szomszéd elárulta, melyik családnál vannak a székeink meg az ebédlőasztal. Én azonnal vissza akartam kérni, de anyu azt mondta, maradjak csöndben, majd csak lesz valahogy. Nem hagytam annyiban. Amikor találkoztam a megnevezett nénivel, megkérdeztem tőle, hogy a székeket mikor adja vissza. Nagyon kikaptam ezért az anyukámtól, viszont volt eredménye: a néni letette a folyosóra a székeket, és beszólt, hogy a konyhabútor egyébként itt és itt van. Elindult a lavina. A szomszédok „bemószerolták" egymást, és miután megtudtuk, ki mit vitt el, maguktól visszahozták a dolgainkat.

A legnagyobb boldogság akkor ért minket, amikor augusztusban az apukám hazatért. A deportálás után nagy betegen szabadult fel, kórházban ápolták, de szerencsére felépült és hazajutott.

#házmester #kóser #oroszok

56

Palánk

Szász (született Sussmann) Pál (1935)

Anyám Nagyszombatról, apám Mosonmagyaróvárról származott, én Pozsonyban születtem. Apám terménykereskedőként egy nagy szállítmányozási vállalatnál dolgozott, de 1938-ban a magyar állampolgársága vagy a zsidósága miatt kiutasították Csehszlovákiából. A kiutasítás után Budapestre, a Rózsa utcába költöztünk. Ez egy prolinegyed volt. Apám a szakmájában nem helyezkedhetett el, ezért alkalmi munkákat vállalt. Szegényesen éltünk, de nem rosszul. Én zsidó óvodába jártam és zsidó iskolában kezdtem az elemit.

1944. március 19-én, vasárnap délelőtt véletlenül épp a Rózsa utca és az Andrássy út sarkán jártam, így végignézhettem a német hadsereg „díszes" bevonulását. Nem tudtam, mi következik ezután. Áprilistól sárga csillagot kellett viselnünk, júniusban pedig a ház, amiben laktunk, csillagos ház lett, amit naponta csak pár órára hagyhattunk el. Veszélyes is volt kimenni, mert a házunk közel esett a Nyugati pályaudvarhoz, amit gyakran bombáztak, így a nap nagy részét a légópincében töltöttük. A keresztények elköltöztek és a megüresedett lakásokba zsidó családok érkeztek. Még új barátokra is szert tettem, az egyikükkel haláláig barátok maradtunk. Az ő szülei nem voltak zsidó kinézetűek, ezért

bátran kijártak a tiltott időben is. Egy alkalommal kimentek, és valószínűleg lebuktak, mert soha többé nem láttuk őket.

December elején be kellett vonulnunk a gettóba. Nekünk a Nyár utca 4.-ben jelöltek ki helyet. Egy kétszobás lakásban szorongtunk harmincan. Világítás és víz szerencsére volt, de fűtés nem, pedig kemény tél volt! Élelemként naponta egyszer valami híg levest osztottak, de voltak, akik a Vöröskereszten keresztül máshoz is hozzá tudtak jutni. Ezért az ennivalóért azonban elég messzire kellett menni, ami veszélyes volt. Az egyik család nem vállalta az utat, és a várható élelem feléért megbízták apámat, hogy hozza el nekik. Így a levesünk mellé néha jutott valami más ennivaló, de az is lehet, hogy a szüleimnek nem, csak nekem.

Szász Pál családja szerencsés volt, hogy mind a hárman életben maradtak. A lakásuk előtti gangon készült róluk ez a fotó az 1960-as években

Itt is a pincében töltöttük a legtöbb időt. Egyszer csak, egy januári napon, a szomszéd ház légópincéjéhez vezető átjárón keresztül megérkeztek a Vörös Hadsereg katonái. Ukránok voltak, de többen beszéltek jiddisül, sőt páran magyarul is. Mi, gyerekek,

cukrot és csokoládét kaptunk tőlük, de nekem mégsem ez a legmeghatározóbb emlékem azokból a napokból.

A legélénkebb felszabadulási élményem egy filmbe illő jelenet. A ház, ahová bezsúfoltak minket, a gettó szélén állt, az oldalánál húzódott a területet lezáró fapalánk. A felszabadulás másnapján, amikor kimentünk az utcára, már a kapuban földbe gyökerezett a lábam, ugyanis a fapalánk szép lassan kezdett bedőlni, aztán megjelent az azt eltipró szovjet harckocsi is. Gyönyörű látvány volt.

#2. Ukrán Hadsereg #bevonulás #elemi iskola #jiddis #kijárási tilalom #kiutasít #légópince #lezárják a gettót #nem helyezkedhet el #Nemzetközi Vöröskereszt #Vörös Hadsereg

57

Kisolló

Herskovits Imre (1936)

Szálasi Ferenc 1944. október 15-én puccsal vette át a hatalmat Horthytól. Természetesen ezt akkor, nyolcéves kisfiúként még nem tudtam. Csak arra emlékszem, hogy Budapesten, a Baross utca sarkánál tankokat láttunk közeledni a körúton. Az édesanyámmal és a nagynéném mel látogatóban voltunk valakinél és éppen hazafelé tartottunk a csillagos házba. Villamossal mentünk volna, de leállt a közlekedés.

Emlékszem, milyen páni félelmet láttam a felnőttek arcán: mi lesz, ha nem jutunk vissza a kijárási tilalom kezdetéig? Sárga csillaggal megjelölt zsidóként ugyanis sötétedés után már nem volt szabad az utcán tartózkodni. A nagynéném oldották meg a helyzetet. Mindnyájan körbeálltunk, szembefordultunk egymással, ők pedig egy kisollóval gyorsan levagdosták a csillagokat a kabátokról. Végül gyalog, de épségben hazaértünk.

Nem sokkal később nyilasok – ordítozó, karszalagos férfiak – jöttek be a házunk udvarára és mindenkit letereltek, aki nem volt kifejezetten idős és mozgásképtelen vagy gyerek. Az édesanyámat és a nagynéném is elvitték. Akkor láttam anyámat életemben utoljára.

Herskovits Imre kisgyerekként

#elvitték #kijárási tilalom # nyilas karszalag #Szálasi Ferenc #Szálasi-puccs

58

Lavór

Herskovits Imre (1936)

1944 késő őszén a nyilasok minden felnőttet – köztük az édesanyámat és a nagynénéimet is – elvittek abból a budapesti csillagos házból, ahol éppen laktunk (*lásd* az 58. *Kisolló* című történetet). A családból a nálam három évvel idősebb, tizenegy éves unokanővéremmel ketten maradtunk, gondozó nélkül. Egy másik nagynénénk a keresztény férjére tekintettel szabadon élt, ő próbált segíteni és biztonságos helyet találni nekünk.

Először egy diplomáciai védettség alatt álló házba menekített minket, talán a Szív utcába. Ott rengetegen voltunk összezsúfolva gyerekek. Én például egy felfordított asztalban aludtam. Kaptunk egy keveset enni is, főztek ott nekünk valamit. Egy darabig úgy tűnt, hogy biztonságban vagyunk, de pár nap múlva megjelentek a nyilasok terepszemlére, ami nem jelentett sok jót.

A nagynénénk újra kimenekített minket. Ezúttal egy nénihez kerültünk a Damjanich utcába, aki a lányával élt ott. „Hivatalosan" erdélyi menekültek lettünk, Havas Imike és Ilonka. Pontosan betanították nekünk, hogy mit kell mondani, és szereztek valamiféle papírokat is. Nem tudom, hogy a hölgy csupán emberbaráti szeretetből bújtatott-e minket vagy pénzért, mindenesetre tisztelet és becsület illeti!

A hölgy – talán Annus néni? – nem adott ki minket. Még egy német katona látogatását is megúsztuk nála! A katona épp akkor lépett be, amikor a néni engem fürdetett. Egy lavórban álltam meztelenül és nem is tudtam, miért kellett olyan hirtelen hátat fordítanom, amíg ők beszélgettek. Ma már tudom, hogy egy körülmetélt kisfiú erdélyi menekültként feltűnést keltett volna…

Herskovits Imre a II. világháború után

#diplomáciai védettség #erdélyi menekült #körülmetélt #összezsúfolva

59

Rádió

Herskovits Imre (1936)

Apámnak, Herskovits József fűszer- és gyarmatáru-kereskedőnek a budapesti Bajza utcában volt üzlete egy pincehelyiségben. Csak utólag tudtam meg, hogy bár apám volt a cégtulajdonos, mégis az üzlettársa nevére kellett íratnia a boltot.

Miközben dúlt a háború, engem nagyon szelíd, kedves légkörben neveltek, nem beszéltek előttem sem politikáról, sem az eseményekről. Nagy rokonság vett körül. Édesanyámék kilencen voltak testvérek, hat lány és három fiú. Közülük édesanyám, Etus ment férjhez elsőként, ezért rendszeresen nálunk gyűlt össze a család a Dózsa György út 140.-ben. Ugyanebben a házban lakott másik két lánytestvér is a családjával.

A rádió igazán nagy értéknek számított a lakásban. Kisgyerekként engem is vonzott, de keményen rám szóltak, ha a közelébe mentem és csavargatni próbáltam a gombjait. Emlékszem rá, amikor egy nap ezt a rádiót elvitték. Hihetetlenül rossz érzés volt számomra, hogy az én szüleim, akik a világ urai voltak a szememben, a legerősebbek, a legokosabbak, még ők sem tudtak ellenállni, és rossz emberek valamiért elvitték a készüléket.

Aztán persze eltünedeztek a családtagok is szépen sorban. Édesapám munkaszolgálatosként eleinte még néha-néha hazajöhetett

rövid időre. Utoljára akkor láttam, amikor már csillagos házban éltünk a Bulcsú utcában, sok családtaggal összezsúfolva.

Egyszer kinéztem a csillagos ház ablakán, és láttam egy púposan megrakott teherautót, amelyik rengeteg rádiót vitt valahova. Akkor megint belém hasított, hogy az emberi méltóságunkban sértettek meg minket azzal, hogy elvették tőlünk is.

Ha csak azt vették volna el! A kilenc testvérből hárman maradtak életben. Édesanyámat, Herskovits Józsefné Perlusz Etelt nem találták soha, a vöröskeresztes keresések sem vezettek eredményre. Füstté válhatott. Apámat pedig, mint megtudtuk, Balfon végezték ki, pár órával azelőtt, hogy odaért volna a front.

#beszolgáltat #front #füstté vált #kerestet
#Nemzetközi Vöröskereszt #összezsúfolva

60

Töltőtoll

Egy túlélő (1937)

Egyedüli gyerekként neveltek a szüleim, Pesten éltünk. Anyukám német–francia levelezőként dolgozott egy cégnél, apukám gyári munkásként. Nem voltunk szegények, de nem mondhattuk magunkat jómódúnak sem. Amikor 1943 őszén szüleim beírattak a zsidó elemi iskolába, anyukám nővére meg az órás és aranyműves férje Mosonmagyaróvárról küldtek nekem egy töltőtollat ajándékba. Nem tudom az értékét, de kuriózumnak számított az osztályban, hiszen nem minden gyereknek volt töltőtolla!

Egyik pénteken sajnos bent felejtettem a padban a gyönyörű tollamat. Borzasztó nagy érték volt számomra és odavoltam amiatt, hogy nem vittem haza. Amikor elmeséltem a bánatomat, apukám így nyugtatgatott: „Semmi gond, kislányom! Majd vasárnap, ha megyünk iskolába, elhozod!"

A zsidó iskolában nekünk ugyanis nem szombaton volt tanítás, ahogyan más gyerekeknek akkoriban, hanem helyette vasárnap jártunk. Kis hatévesként engem még kísértek, nem mehettem egyedül az iskolába, pedig a Gutenberg tér nem esett messze tőlünk. Vasárnap reggel el is indultunk apukámmal. A Népszínház utcában laktunk, hamar elértük a Nagykörutat, de tovább már

nem tudtunk menni. A sarkon legnagyobb megdöbbenésünkre német tankok álltak.

Ez 1944. március 19-én történt. Attól fogva nem mentem iskolába, a töltőtollam pedig örökre ott maradt a padban. Talán valamelyik német tiszt használta, az épület ugyanis – amelyben a rabbiképző is működött – azonnal a Gestapo irodája lett.

Hála a jóistennek, a szűk családból mindenki megmaradt, édesapám is hazajött Türkheimből, a dachaui koncentrációs tábor melléktáborából. A mosonmagyaróvári rokonok azonban, akiktől a tollat kaptam, mindannyian Auschwitzban haltak meg.

#elemi iskola #Gestapo #melléktábor #szombat

61 Kis bőrönd és uzsonna

Egy túlélő (1937)

Hatévesen nem sok mindent értettem a Pesten körülöttem zajló eseményekből. Az agyam csupán két epizódot rögzített élesen, mindkettőt egy-egy „masírozásunk" alkalmából.

Egy napon – mint később kiderült, egy zendülés utáni megtorlásképp – a Népszínház utca lakóit gyalogmenetben vitték a Tattersallba, a Kerepesi úti lóverseny- és lóvásártérre. Mielőtt elindultunk, az anyukám összeszedett pár holmit egy pici bőröndbe, hiszen nem tudtuk, hová megyünk. Gyerekfejjel arra emlékszem, hogy amint a Rákóczi úton hajtottak minket, egy platinaszőke, festett hajú nő egyszer csak kilépett a járdán nézelődők közül, és kitépte anyukám kezéből a kis bőröndöt. Az anyukám szólt neki, hogy ne vegye el, nincs benne érték, csak gyerekruhák, ám a nő az éppen megkaparintott bőrönddel a szemem láttára fejbe verte anyukámat, és elment a zsákmánnyal. Akkor megfogadtam, hogy ha felnövök, megkeresem a nőt és megbosszulom az anyukámat ért sérelmet. A gyermeki fogadalom teljesítése később persze lehetetlennek bizonyult.

A másik menetelős alkalom, amire emlékszem, a gettóba vonulásunk volt. Akkorra már a Tátra utcában éltünk egy védett házban, és decemberben onnan hajtottak minket a gettóba. Mindenki

kitódult az utcára, látványosság voltunk, ahogyan feltartott kézzel vonultunk az úttesten. Az Andrássy úton, a Nagymező utca sarkánál elhaladtunk anyukám munkahelye előtt. A kollégái is ott álltak a bámészkodó tömegben. Amikor felismerték anyukámat, odafurakodtak hozzánk, amiből kisebb balhé kerekedett, mert a nyilasok be akarták lökni őket is közénk. Végül csak annyi történt, hogy sikerült nekem odaadniuk az uzsonnájukat!

A gettóban az Akácfa utca 36. szám alá költöztettek minket, a második emeletre. Még a névre is emlékszem: a Ney család lakásába irányítottak bennünket. Az átélt borzalmakat többségében törölte az emlékezetem, a tárgyak közül viszont máig megvan a sárga csillagom és egy darab léc a gettó palánkjából.

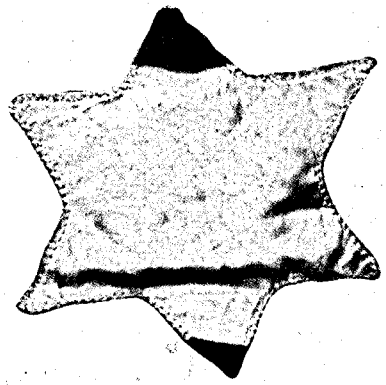

Az egykori sárga csillag

#gyalogmenet #hajt másokat #Tattersall #zendülés

62

Fillérek

Szöllős Vera (1937)

Szegedről származik a családom. 1944-ben hétéves voltam, éppen első osztályos, amikor hirtelen vége szakadt mindennek, mert március 19-én bejöttek a németek. Bezárt az iskola. Április 5-től a zsidóknak sárga csillagot kellett hordaniuk. Engem a szüleim meg akartak kímélni az atrocitásoktól, attól, hogy esetleg a csillag miatt csúfoljanak, ezért nem engedtek ki az utcára.

Később újabb és újabb rendeleteket adtak ki. Júniusban ott kellett hagynunk a lakásunkat, az ingóságainkat, és fejenként legfeljebb 50 kilónyi csomaggal be kellett költöznünk a szegedi gettóba. Sokadmagunkkal osztoztunk egy lakáson, mi egy szobába kerültünk öten, édesanyám, édesapám, az anyai nagyszüleim és én. A gettót deszkakerítéssel zárták körbe, és csendőrök őrizték: senki nem mehetett se ki, se be. Be voltunk zárva. Csak azt ettük, amit magunkkal vittünk.

Pár nappal később megkezdődött a deportálás. Kitereltek minket a gettóból a kevéske holminkkal együtt, és elindultunk az ismeretlenbe. Először a zsidó hitközség épületébe kellett mennünk, ahol azt az utasítást kaptuk, hogy adjunk le minden értéket, pénzt, ékszert.

Amikor beléptünk a díszterembe, csendőröket láttunk. Sorban ültek egy hatalmas asztalnál. Mindenkinek szépen, egyesével oda kellett lépnie az asztalhoz és odaadnia minden értékét. Már nekem is volt spórolt pénzem, tíz- és húszfilléresek, összesen két pengő negyven fillér. Amikor rám került a sor, kikotortam az érméket a pénztárcámból, a tenyeremre tettem, odamutattam a csendőrnek, és megkérdeztem:

– Ezeket is oda kell adni?

– Igen – érkezett a válasz, mire beleöntöttem a tenyerébe a fillérjeimet.

Szöllős Vera édesanyjával, Hoffmann Klárával
a lakásuk ajtaja előtt 1943-ban*

#beszolgáltat #csendőr #zsidó hitközség #zsidórendeletek

* Szöllős Vera fotóját a The United States Holocaust Memorial Museum Centropa Gyűjteményének szíves engedélyével közöljük. (Forrás: www.centropa.org/hu/photo/szollos-laszlone-kislanyaval-lakasuk-ajtaja-elott)

63

Bőrkabát

Szöllős Vera (1937)

Mielőtt deportáltak minket 1944 júniusában, megfosztottak minden értéktárgyunktól (*lásd* a 62. *Fillérek* című történetet). Amikor édesapámmal, édesanyámmal és a nagyszüleimmel kiléptünk a szegedi zsidó hitközség épületéből, a csomagjainkban már csak némi élelem és pár ruha maradt. Édesapám előrelátóan nem adta le, hanem magára vette az értékes, bárányprémmel bélelt, hosszú bőrkabátját.

Nem gondoltuk, hogy a bundikóra – mert a családban így hívtuk azt a kabátot – hamarosan, már a nyári melegben is szükség lesz. A hitközség épületétől egyenesen, hosszú tömött sorban vonultunk ki a téglagyárba. Hétéves voltam, részletekre nem is emlékszem, de arra igen, hogy megszégyenülve éreztem magam, ahogy a bámészkodók pillantásaitól és a csendőröktől kísérve haladtunk. Olyan ember is akadt, aki elfordította a fejét. A téglagyár nem volt más, mint egy nagy darab, csupasz föld. Semmi nem volt ott, még tető sem, vagy egy fa, hogy árnyékot adjon. A környező települések gettólakóit is ideterelték, és még a kórházakból is idehozták a zsidókat, ők sem lehettek kivételek a deportálás alól.

Annyit tudtunk csak, hogy elutazunk. A nagymamámékat a téglagyárban el akarták szakítani tőlünk. Élénken emlékszem

a jelenetre, ahogy anyám odarohant, sírt és könyörgött, míg végül együtt maradhatott a család. Napokig vártunk a semmi közepén. Milyen jól jött akkor a bundikó, amit le lehetett teríteni, hogy ne a csupasz földön kuporogjunk! Semmit nem kaptunk, ki-ki azt ette, amit magával tudott vinni. Aztán vagonokba tereltek minket.

Szöllős Vera édesanyjával a háború után, 1945-ben*

Szerencsénk volt, mert a mi vonatunkat nem Auschwitz felé, hanem Ausztriába, Strasshofba irányították. Ebből az elosztólágerből két hét veszteglés után mi végül cseh területre kerültünk. A németek az Unterthemenau nevet adták annak a kis településnek, ahová vittek minket; Poštorná az eredeti neve. Egy kerámiagyár területén belül kaptunk szállást. A felnőttek a gyárban

* Szöllős Vera fotóját a The United States Holocaust Memorial Museum Centropa Gyűjteményének szíves engedélyével közöljük. (Forrás: www.centropa.org/hu/photo/szollos-laszlone-kislanyaval)

dolgoztak, téglát és cserépedényeket készítettek. Együtt lakhatott a családunk. A lakóbarakkok a gyár területén belül voltak, a német őrség viszont a kerítésen kívül!

Óriási szerencse, hogy a csehek, akik irányítottak minket, rendes emberek voltak. Az igazgatónak még a gyerekekre is volt gondja. Az érkezésünk után odajött, köszönt és megkérdezte: „Van önök között pedagógus?" A nagymamám, aki a szegedi hitközségi óvoda alapítója volt, és akinek az óvodájába én is jártam kétéves koromtól, azonnal jelentkezett. „Ön fog vigyázni a gyerekekre" – mondta az igazgató, és így is lett. Nyolcan-tízen lehettünk a csoportban, akikre a nagymamám vigyázott.

Négy felnőtt óvott engem, az egy szem gyereket a családban. Nem hagyták, hogy elkerüljek tőlük, és gondoskodtak rólam. Sok viszontagságon mentünk még keresztül, a front közeledtével ugyanis el kellett hagynunk a kerámiagyárat. Még két másik helyen is megálltunk, a felnőtteket dolgozni vitték. A hideg télben, a fűtetlen faházban nagyon jó szolgálatot tett a bundikó, jól belecsavartak, hogy ne fázzak.

Aztán, ahogy a harcok hevesebbé váltak körülöttünk, egyre kevesebb német őrzött minket. Végül elfogytak. Mi meg vagy százan, nagy, összetartó csoportként céltalanul bandukoltunk az utakon. A felnőttek bekopogtattak a házakba és élelmet koldultak. A háborús viszonyok között a lakosságnak sem volt sok ennivalója, de a kevésből is adtak valamennyit. Egyszer, amint baktattunk az úton, egy szembejövő férfi egy konzervet nyomott a kezembe. A hűvös, esős áprilisban is a bundikó melegített és nyugtatott meg. Szüleim gondoskodásán kívül ez tartott életben. Haza is hoztuk a felszabadulás után.

#barakk #csendőr #elosztóláger #front #Strasshof #téglagyár #zsidó hitközség

64 Rendőrségi igazolvány

Dr. Erdős György (1937)

Abban az időben, 1944-ben hétéves kisfiúként átéltem, ahogyan egy bátor ember megmentett minket. Csillagos házban éltünk összezsúfolva Budapesten, de még nem költöztettek minket a gettóba. Egyik nap egy nyilas csoport berontott a házba. Arra pontosan emlékszem, hogy ki volt a vezetőjük, Patakfalvinak hívták. Az összes lakót levezényelték az udvarra, a lakásokat pedig elkezdték kirabolni.

Ekkor érkezett a házban lakó menyasszonyához látogatóba Karczag Pál. A zsidó származású fiatalember a rendőrségnél dolgozott sofőrként. Amint meglátta, hogy ezek a nyilasok ott garázdálkodnak, fosztogatnak és az udvarra lekergetett zsidókat fegyverrel fenyegetik, akcióba lépett.

Igazolta magát, hogy ő a rendőrségnél dolgozik – azt nem mondta, hogy sofőrként –, és megkérdezte a nyilasokat, van-e engedélyük, házkutatási parancsuk. Persze kiderült, hogy nincs. Erre ő elment és kihozott egy rendőrosztagot, akik elzavarták a nyilasokat. Az egész ház megmenekült, természetesen mi is.

Palival később rendkívül jóban lettünk, tartottuk a kapcsolatot vele és az akkori menyasszonyából lett feleségével. Megpróbáltam

neki meghálálni azt, hogy megmentette az életünket. Nagyon sok, számára fontos ügyben ügyvédként én képviseltem.

#összezsúfolva #rendőrök #zsidó származású személy

65

Levelezőlap

Simon (született Lax) Ágnes (1937)

Budapesten születtem, 1937-ben. A Csanády utcában nőttem föl a szüleimmel és a négy évvel idősebb nővéremmel. Nagyon sok szeretetet kaptunk. 1944-ben, amikor bejöttek a németek, első osztályos voltam a Hollán Ernő utcai zsidó iskolában, ami ma zeneiskola.

Júniusban a mi házunkat is csillagos háznak jelölték ki. A két nagymamával és anyánk gyermektelen nővéreivel, a két „tündér-nagynénivel" laktunk együtt. Nyár végén édesapám testvérének a felesége megtudta, hogy a Svábhegyen, egy zárdában befogadnak zsidó gyerekeket is. Oda kerültünk a két unokatestvérünkkel együtt.

A nyilas hatalomátvétel után senki nem tudta, mit hoz a holnap, és hol a legbiztonságosabb a gyerekeknek. Az unokatestvéreim édesanyja eljött a zárdába, mert úgy gondolta, hogy ekkora veszélyben a gyerekeknek a szüleik mellett van a helyük. Ugyanebből a megfontolásból minket viszont egy keresztény nő kíséretében hazaküldött a Csanády utcába. Anyám élete végéig haragudott a sógornőjére ezért, pedig utólag kiderült, hogy épp így menekültünk meg attól, hogy a nyilasok minket is elhurcoljanak (*lásd* erről a 37. *Teherautó* című történetet).

Mire visszaértünk a Csanády utcába, apukámat már elvitték munkaszolgálatra, és fiatal asszonyként hamarosan anyukámnak is jelentkeznie kellett. A nővérem és én a csillagos házban maradtunk egy darabig a két nagymamánkkal és a két nagynénink-kel, akik elmúltak negyvenévesek, így őket nem gyűjtötték ösz-sze. Nem tudom, hogy miképpen, de végül egy gyermekotthonba vagy intézetbe kerültünk, valahol Zuglóban. A nevelők többsége maga is anya volt, ami számunkra nemcsak azért jelentett nehéz-séget, mert hiányzott az anyukánk, hanem azért is, mert ezek az anyák természetesen a saját gyermekeiknek igyekeztek kedvezni.

Az egyik tündérnagynéni egyszer meglátogatott minket. Utóbb mesélte, hogy még azelőtt eljött a kijárási tilalom kezdete, hogy ő hazaért volna. Tudta jól, hogy nagyon kockázatos ilyenkor sár-ga csillaggal mutatkozni az utcán. Amikor jött a razzia, ő mégis megúszta: a táskájával eltakarta a kabátjára varrt csillagot, és egy-szerűen továbbsétált.

December vége felé megjelentek a gyermekotthonban a nyila-sok. Azt mondták, hogy a gettóba visznek minket. Indulás előtt a nevelőink kinyitották a raktárat, és mindenki kapott egy vekni kenyeret. Fogtam a hónom alatt, és menet közben azt csipeget-tem. Hétéves voltam, s ha nincs ott a testvérem, valószínű, hogy gondolkodás nélkül megyek, amerre a nyilasok visznek. Ám a nővérem okosabb volt. Az ő leleményessége – és egy levelező-lap – megmentett minket a nyilasok karmai közül.

Még a gyerekotthonban kaptunk a nagynéniktől egy levelező-lapot, amelyben megírták, hogy a gettóban vannak, a Nyár utca 7.-ben. Bár nem ismertük a várost, tudtuk a címet, és a nővérem elhatározta, hogy odamegyünk. Valahogy sikerült lemaradnunk a csoporttól, és velük ellentétben, mi valóban bejutottunk a gettó-ba. Nagy nehezen megtaláltuk a házat. Fölmentünk a lépcsőn és megláttunk egy lakásajtót, amire az volt kiírva, hogy Klein. Az egyik nagynénénknek ez volt a neve, ezért bekopogtunk. Óriási

csoda, hogy bár a lakás természetesen nem a mi rokonunké volt, a nagynénénk és az egyik nagymamánk valóban ott tartózkodott. Mivel a drága nagynéni a szobába bezsúfolt mind a 16 ember-nek megmutatta a fényképeinket, a nekünk ajtót nyitó idegen föl-ismert és beengedett minket.

Simon Ágnes az édesanyjával, a nagymamájával és a nagynénikkel a háború után

Ha a nagynénik nem írnak lapot, ha a posta nem jut el a gyerek-otthonba, ha nekünk nem sikerül lemaradnunk, ha nem találjuk meg a házat és benne éppen azt a lakást, akkor 1944 végén befeje-ződött volna az életünk. A többi gyereket ugyanis – mint később kiderült – a Dunához vitték a nyilasok…

#Dunába lő #elvitték #gyermekotthon #kijárási tilalom #nyilas hatalomátvétel #razzia #Svábhegy

66

Bableves

Simon (született Lax) Ágnes (1937)

Hétéves voltam, amikor a négy évvel idősebb nővéremmel nagy nehézségek árán bejutottunk a gettóba, és hatalmas szerencsével megtaláltuk a rokonainkat (*lásd* a 65. *Levelezőlap* című történetet). A nagynéném nagyszerű asszony és háziasszony volt. A gettóba költözéskor becsomagolta a megmaradt élelmiszert, amit a gettóbeli, idegen lakás ágyneműtartójában tárolt. Neki köszönhető, hogy nem éheztünk.

Én leginkább a bombázástól féltem, a nagy hangtól, de lassan megszoktam, ahogy a sok idegent is, akikkel a szobán osztoztunk. Állítólag még karácsonykor, a legnagyobb bombázás idején is átaludtam az éjszakát! Nem tudom, hogy miért, de a pincébe csak egyetlenegyszer mentünk le, és nem töltöttünk ott túl sok időt, mert szerencsénkre következő reggel megjelentek az oroszok. Saját emlékem erről nincs, a nővérem viszont elmondta, hogy amikor ő először kilépett az utcára, egy orosz katona letépte a csillagot a kabátjáról.

Örültünk, hogy élünk, hogy fölszabadultunk, de sajnos a szüleinkről semmit nem tudtunk. Előkerült viszont az egyik nagynéni férje, akinek sikerült szereznie egy kézikocsit, így azzal

mentünk hazafelé a gettóból. Nem volt vidám az út, akkor láttam először holttestet és lótetemet.

Időközben megtudtuk, hogy az egyik nagymamánk a szükségkórházban elhunyt. A régi lakásunkba, a Csanády utcába így hatan költöztünk vissza: az életben maradt nagymamánk, a két nagynéni, az egyikük férje és mi ketten a nővéremmel. A ház egy kicsit megsérült. A negyedik emelet, ahol mi laktunk, belövést kapott, de szerencsére csak egy szekreter ment tönkre a bútoraink közül, minden mást épségben találtunk.

Simon Ágnes családja 1942-ben

A visszatéréskor a legnagyobb meglepetést nem is a bútorok, hanem a házmester néni okozta nekünk. A testes hölgyet azelőtt mi, gyerekek nem kedveltük annyira, mert állandóan kiabált velünk, ha futkároztunk az udvaron vagy a gangon. Ám amikor megérkeztünk a gettóból, kiderült, hogy aranyból van a szíve!

Azonnal főzött egy nagy adag bablevest és megetetett minket. És nemcsak minket, hanem mindenki mást is, aki szép lassan visszatért a házba. A néninek nemcsak a szíve volt arany, hanem a nevében is szerepelt ez a szó: Tonigoldnének hívták, mi meg Tonigold néninek.

A családunk óriási szerencsénkre lassacskán újra kiegészült. Februárban megérkezett apám, aki megszökött a munkaszolgálatból. Annyira sietett haza, hogy a Duna jegén kelt át Pestre, és amikor megérkezett, még szabadkozott is, hogy ne haragudjunk, hogy csak lóhúst tudott szerezni... Nem sokkal később hírt kaptunk anyánkról is. Kiderült, hogy Lichtenwörthbe deportálták, és ott szabadult föl, de tífuszt kapott és útközben, egy zárdában gyógyult fel. Áprilisban pedig határtalan örömünkre haza is érkezett.

#bejöttek az oroszok #belövés #házmester #szükségkórház #tífusz

67

Levélke

Dr. Kenedi (született Klein) Péter (1938)

Apám munkaszolgálatos volt, de 1944 novemberében éppen visszajött Jászberényből és velünk maradt, így együtt vészeltük át a legrosszabb időket. Abból az évből az első emlékem, ahogy anyám és nagyanyám fölvarrják a ruhánkra a sárga csillagot. Hat és fél éves voltam.

Budapesten, a Szent István körút 29.-ben laktunk, az akkori Berlini – később Marx, ma Nyugati – tér sarkán, de hamarosan át kellett költözni a Pozsonyi út 14.-be, a nagynénémékhez. A négyszobás lakásban 40 fő szorongott, mi tízen családtagok laktunk együtt. Azért ide költöztünk, mert ez a ház svéd védettséget élvezett. Édesanyámnak volt igazolása arról, hogy a Svéd Vöröskeresztnél dolgozik, a közös fényképünk is szerepelt a dokumentumon.

Jól emlékszem az elsötétítésre: este semmilyen világosságot nem lehetett gyújtani. Éjszaka többször hallottunk lövöldözést és még én, az alig hétéves is pontosan tudtam, hogy ez mit jelent. Az embereket a Dunához vitték...

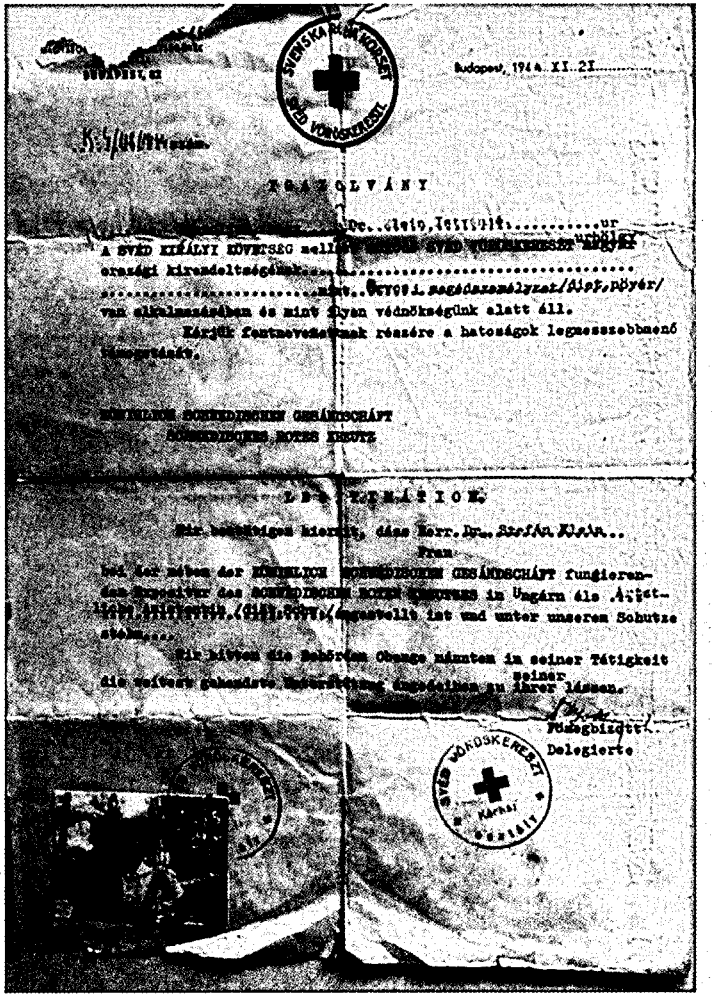

Budapest, 1944. XI. 21.

IGAZOLVÁNY

A SVÉD KIRÁLYI KÖVETSÉG mellett működő SVÉD VÖRÖSKERESZT MEGBÍZOTTJA

Kérjük feltartóztatásának részére a hatóságok legmesszebbmenő támogatását.

SCHWEDISCHE GESANDTSCHAFT
SCHWEDISCHES ROTES KREUZ

SVÉD VÖRÖSKERESZT

Kenedi Péter édesanyjának igazolványa közös fényképükkel

Január 5-én aztán minket is letereltek a nyilasok az utcára és végigvezettek a városon. A Wesselényi utcán át jutottunk a gettóba. A Klauzál téren a nyilasok próbáltak elvenni mindent, amit még az emberek magukkal hoztak. Az utca másik része teljesen

üres volt. Mivel a nagymama egyik testvére a Wesselényi utca 24.-ben lakott, mi elkezdtünk szaladni az üres utcán a házig. Csöngettünk, de nem nyitották ki a kaput, ezért az ikerház másik felén, a 26.-ban próbálkoztunk, ahol végül beengedtek.

A két ház szenespincéje egymásba nyílt. Ebben a pincében 700 ember zsúfolódott össze. A hideg télben egymást melegítettük. Enni csak a nagymamám testvérének régen eltett lekvárjait tudtuk. Valahonnan szereztek egy száraz kenyeret, késélnyi szeletekre vágták és azt ettük vastagon kenve lekvárral. Nem unatkoztam a pincében, mert az orvos apám adott valakinek gyomorfertőzésre gyógyszert, és cserébe kapott ajándékba egy sakktáblát. Azon tanított sakkozni.

Éppen 1944 szeptemberében lettem volna első osztályos, de az iskola el sem kezdődött, ezért az apám és az anyám tanítottak írni-olvasni. Ákombákom betűkkel 1945. január 13-án levelet írtam, amelyben békét és a háború végét kívántam. Már csak pár napot kellett várni.

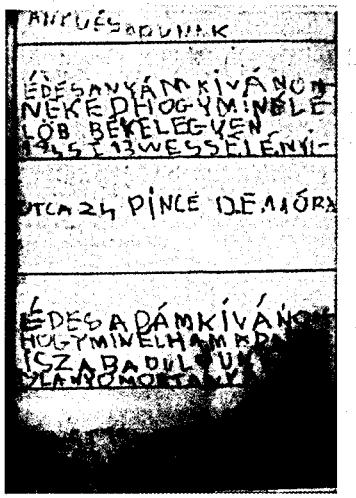

Kenedi Péter gettóban írt sorai

Borzasztó lövöldözések után január 17-én éjjel megjelentek az oroszok a pincénkben. Szögletes kenyeret hoztak enni. Másnap reggel pedig elindultunk hazafelé, a Szent István körútra. Útközben, a Berlini téren láttam egy döglött lovat, aminek a húsát darabonként vágták ki és vitték el az éhes emberek…

A meggyűrődött képen Kenedi Péter az édesanyjával 1942-ben

#bejöttek az oroszok #Dunába lő #elsötétítés #Klauzál tér #Nemzetközi Vöröskereszt

68 Porcelántál

Egy túlélő (1938)

Ötéves voltam, amikor 1943-ban behívták az édesapámat munkaszolgálatra. Borba került, ahová Radnóti Miklós is. Mi az édesanyámmal és az anyai nagyszülőkkel egy darabig még a zuglói lakásunkban éltünk, de 1944-ben egyszer csak kitelepítettek minket a kőbányai Auguszta-telepre. A nyomortelep lakói közül néhánynak felajánlották a mi lakásunkat, mi meg mehettünk az ő helyükre.

Anyukám nem tudta, hová visznek minket, de elkezdett csomagolni. Amikor a családi porcelánkészlet került sorra, anyura rájött egy idegroham, és a legnagyobb tálat földhöz vágta. Örökké emlékezni fogok a csörömpölésre. A csomagolás persze hiábavaló volt, hiszen mindent ott kellett hagyni. Egy bőröndnyi ruhát vihettünk csupán magunkkal.

Hamarosan édesanyám is elszakadt tőlünk, mert a nőket behívták a KISOK pályára, hogy dolgozni vigyék őket. Később is csak nagyon keveset mesélt erről az időszakról. Annyit tudok, hogy sorba állították őket, ő pedig apránként arrébb húzódott, végül megszökött. Jóindulatú emberek segítségével bujkált hónapokon át. Több helyen is megfordult, például a kőbányai vasúti híd

oldalában épült kis házban, meg a sörgyár bombabiztos pincerendszerében.

Sok viszontagság után (*lásd* a 69. *Kétkilós kenyér* című történetet) a felszabadulás napján találkoztunk újra anyukámmal. A gettóból együtt indultunk hazafelé Zuglóba. Amikor odaértünk a házhoz, láttuk, hogy a lakásunkat bombatalálat érte. Végül ugyanannak a háznak egy másik lakását utalták ki nekünk, egy olyan családét, akik közül senki nem jött vissza.

Semmink nem volt, de én nemcsak azért nem mehettem iskolába, mert időközben kinőttem a cipőmet, hanem azért sem, mert annyira vártam haza az apámat, hogy legyengült a szívem, és sokáig föl se tudtam kelni az ágyból.

Anyukám kerestette az apukámat a hivatalos szerveken keresztül és érdeklődött is, ahol csak lehetett. Annyit megtudott, hogy a Pápán maradt hatalmas rokonság – édesapám szülei és kilenc testvére családostul –, valamint a tizedik testvére Pestről mind Auschwitzba kerültek, és senki nem tért vissza.

Végül egy véletlennek köszönhetően kaptunk hírt az apámról. A hatos villamoson utaztunk anyukámmal, aki hirtelen meglátott és felismert valakit. Ez a távoli ismerős aztán ott, a zsúfolt villamoson mondta el, hogy együtt volt apámmal, akit a Borból visszafelé tartó erőltetett menetben Cservenkánál kivégeztek. Ott álltam anyám mellett, de ezt nem tudtam felfogni, elhinni. Évtizedekig nem voltam hajlandó elfogadni, hogy meghalt az apám.

A családunk darabokra tört, mint a porcelántál.

#behív #Bor #Cservenka #erőltetett menet #kerestet #KISOK #kitelepítés #Radnóti Miklós

69

Kétkilós kenyér

Egy túlélő (1938)

Hatéves kislányként 1944-ben nagyjából fél évig a nagyszüleimmel hármasban éltem a kőbányai Auguszta-telepen, ahová kitelepítettek minket mint zsidókat. Fabarakkokban laktunk összezsúfolva. Víz is csak az udvaron volt. Decemberben aztán úgy döntöttek a hatóságok, hogy onnan is el kell mennünk. Becsörtettek és sorba állítottak minket. Nagyon sürgős volt nekik. Olyan gyorsan történt minden, hogy nem is tudom, a nagymamának sikerült-e pár ruhát összekapkodnia, amit magunkkal vihettünk. A nyilasok kíséretében, hosszú sorban, gyalog meneteltünk a budapesti nagy gettó felé.

Minket a Kazinczy utca 47. szám alatti házba tereltek be. Velünk jött még két árva gyerek a mi házunkból, akiknek a szüleit szintén elvitték már korábban. A kapualjtól jobbra, egy nagyon sötét kis lakásba kerültünk. Arra emlékszem, hogy csöndben kellett lenni. Senki sem beszélt, legfeljebb a nagymama dúdolt néha valamit. Mindannyian éheztünk. Csak azt ettük, amit kaptunk, ha kaptunk. Mindig éhes voltam, még azután is, ha hoztak egy kis híg levest vagy száraz kenyérdarabot egyszer-egyszer.

Egyik éjjel az én faesztergályos nagypapám az éhségtől önkívületben így szólt: „Mama, adj tiszta ruhát, mert megyek dolgozni!"

Ezután újra csönd lett, és a nagypapa 1945. január 18-ára virradóra éhen halt.

Pár órával később, reggel valahonnan megérkezett az addig bujkáló anyukám, hóna alatt egy kétkilós kenyérrel. Ebből tudtuk, hogy vége a háborúnak, amit a nagypapám már nem érhetett meg. A Dohány utcai zsinagóga kertjében ásott tömegsírba temették.

#barakk #elvitték #kitelepítés #összezsúfolva #zsinagóga

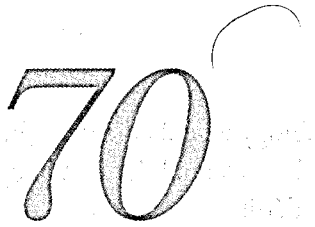

Gyerekszék

Judit (1938)

Hatéves voltam 1944-ben. Egyke gyerek vagyok, Budapesten éltünk édesanyámmal, a nagyszüleimmel és a dédnagymamámmal. Édesapám már nem volt velünk, korábban behívták munkaszolgálatra. Nyár elején csillagos házba kellett költözködni. Mi a Csáky, ma Hegedűs Gyula utca 8. szám alá kerültünk, egy házba az unokatestvéreimmel. Néhány kisebb bútort is át tudtunk vinni az új helyre.

Az egyik ottani lakónak ősszel sikerült elintéznie, hogy az unokatestvéreim és én védett épületbe, a Vöröskereszt által egy Wesselényi utcai iskolában fenntartott otthonba kerüljünk. Ebben az otthonban aztán valakik ellopták az összes ruhámat. A körülmények is elég rosszak voltak. Sokan zsúfolódtunk össze, nem volt elég ágy, a fertőzésveszély elkerülésére pedig kopaszra nyírtak minket.

Időközben az anyai nagyapámat a csillagos házból bevagonírozták. A további sorsáról azóta sem tudunk semmit. Szegény dédnagymamám akkor már elég öreg volt, az átéltek miatt pedig kissé megzavarodhatott, mert mások állítása szerint a csillagos házból kalapban és csipkekesztyűben kisétálva elindult valahová.

Sajnos a család nem vette időben észre, hogy a dédi elhagyta a házat, és mire észbe kaptak, a kaput már bezárták a kijárási tilalom miatt. Soha többé nem láttuk viszont a dédit.

Judit az édesanyjával 1943-ban. A képet az édesapának küldték a munkaszolgálatba

Judit anyai nagyapja csillaggal. Bevagonírozták és a család nem látta többé

Az apai nagyszüleim sem maradtak a csillagos házban, mert decemberben bevitték őket a gettóba. Anyám nem volt velük, bujkált valamerre. A nagyszüleim maguk mellett szerettek volna tudni, ezért kérésükre egy régi, keresztény barátjuk kimenekített a vöröskeresztes menhelyről. Emlékszem, hogy a néni, aki értem jött, a saját ruháiból hozott egy bundabugyit, ami nekem bokáig ért, és abban vitt el a gettóba. A Nyár utcai házban nagyon zsúfoltan voltunk, én a nagymamámmal összebújva aludtam egy ágybetéten. Sokan voltunk gyerekek, rajcsúroztunk, rohangáltunk, a felnőttek pedig örökké ránk szóltak, hogy maradjunk csendben. A bombázások idején a pincébe vonultunk le. Kicsi voltam, nincsenek rossz emlékeim, de egy jellegzetes szagélményem

megmaradt. Ha a Klauzál tér felé járok, és megcsap valahonnan egy dohos pince szaga, visszajönnek az emlékek.

A gettóban ért a felszabadulás. Nem sokkal utána visszatért a munkaszolgálatból az édesapám, hátizsákkal a hátán, benne egy nagy tömbnyi csokoládéval! Együtt mentünk vissza a Csáky utcába, a csillagos házbéli lakásunkba. Meglepetésünkre megvoltak még az annak idején oda átmentett bútoraink, köztük az én szívemnek kedves Thonet stílusú kis gyerekszék, amit apám, az asztalos készített nekem. A székecske azóta is megvan, csak a színe változott.

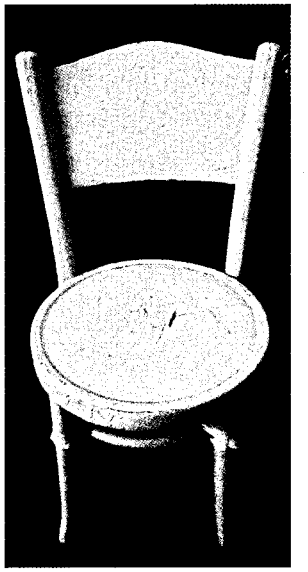

Az azóta átfestett gyerekszék már több mint nyolcvanéves

Napról napra egyre türelmetlenebbül vártuk anyámat. Szerencsénkre pár hét múlva ő is visszajött. Kiderült, hogy a Pasaréti

úton egy műhelyben a Gestapónak varrt ruhákat, majd onnan megszökve keresztény ismerősöknél bujkált. Végül a felrobbantott hidak helyett az egyetlen átkelési lehetőséget biztosító kompal tért vissza hozzánk Pestre.

#behív #felrobbantott hidak #Gestapo
#gyermekotthon #kijárási tilalom #Klauzál tér #kopaszra nyír
#Nemzetközi Vöröskereszt

71 Kaleidoszkóp

András Gábor (1939)

Két nappal az ötödik születésnapom után szállták meg a német csapatok Magyarországot. A gettósításkor Budapesten mi egy Klauzál utcai csillagos házba költöztünk, egy viszonylag tágas lakásba, amelyen rokonokkal osztoztunk. Innen anyám varrótudása révén a katonaruhákat gyártó Országos Ruhaipari Intézetbe kerültünk. Az ellátásunk nem volt se jó, se bőséges, de legalább nem éheztünk.

András Gábor a Teréz körúti házuk folyosóján,
a szomszédék szemétládáján ülve 1943 körül

Amikor a hadiüzemet felszámolták, vissza kellett térnünk a gettóba, de nem maradtunk sokáig. December eleje táján, egy hideg estén édesanyámmal, egy nagynénémmel meg az egyéves kisfiával valamilyen okból továbbindultunk a nemzetközi gettóba. Az első helyen, ahová talán a magukat ott meghúzó rokonaink hívtak, a zsúfoltság miatt nem maradhattunk. A nagybátyám végül egy rendőrt fizetett meg és kért arra, hogy kísérjen át minket a svájci védelem alatt álló Vadász utcai Üvegházba. Én a babakocsi szélén ülve tettem meg az utat.

Sorban állók a Vadász utcai Üvegház előtt*

Az utolsó heteket az Üvegházban éltük túl édesanyámmal és több rokonnal. Az idő nagy részét a homályosan megvilágított pincében töltöttük, iszonyatos zsúfoltságban és az ebből adódó állandó marakodás közepette. Meghatározó emlékem az éhezés. Nem emlékszem rá, hogy bárki ennivalóval segítette volna a másikat, mindenkinek a saját túlélése lebegett a szeme előtt. Máig

* Forrás: Fortepan / Archiv für Zeitgeschichte ETH Zürich / Agnes Hirschi, szerző: Carl Lutz.

magam előtt látom egy polcon azt a fél üveg sötét színű lekvárt és a meghámozott fél fej hagymát, ami két hétig édesanyám és az én egyetlen élelmünk volt. A nagyja, gondolom, nekem jutott.

Az éhezés nyomai András Gáboron még évekkel később is látszottak, ez a kép 1947 júliusában készült

Az éhezés miatti fásultságot egy játék törte meg. Amikor nem volt légiriadó, mászkáltunk a korábban üvegraktárként használt épületben, ami tele volt üvegcserepekkel, mert a légnyomás hatására a mindenféle színű és fajtájú táblaüvegek összetörtek. Emlékszem, hogy egy fiatal férfi játszott velünk, gyerekekkel. A színes üvegcserepekből kaleidoszkópokat készített nekünk. A mardosó éhséget persze ez a szórakozás sem űzte el.

Biztos vagyok benne, hogy ebből az időből ered a rossz érzésem, ha a tányéron marad valami, vagy ételt kell kidobni. Az ilyen eseteken a mai napig nehezen tudom magam túltenni, miközben

örülök, hogy gyerekeimmel, unokáimmal képtelen vagyok megértetni, mit jelent az, hogy éhezni. Nem egyszerűen csak éhesnek lenni, hanem éhezni.

#gettósítás #hadiüzem #légiriadó #légnyomás #ORI #rendőrök #svájci védelem #Üvegház

Plüssmajom

András Gábor (1939)

Budapesten születtem, 1939-ben. A Teréz körút 15. szám alatti ház negyedik emeletén laktunk a szüleimmel. Édesapám a Wesselényi utcai zsidó iskolában tanított magyar és német nyelvet, így napközben édesanyámmal kettesben maradtunk a lakásban. Később, amikor apámat behívták munkaszolgálatra, édesanyám varrási munkákat vállalt, abból éltünk. Reggeltől estig zakatolt az öreg Singer varrógép, én pedig a szabási hulladék révén egész kincsesbányához jutottam.

Ha kellemes, napos idő volt, édesanyám kinyitotta a kétszárnyú bejárati ajtót és leterített a padlóra egy kiszolgált plédet, amely betakarta az előszoba nagy részét és a folyosóból is egy darabot. Kihordtam oda minden kacatomat, és eljátszottam magamban. Boltban vett játékokban – gondolom, anyagi helyzetünk miatt – nem bővelkedtem.

Ebből a korból egyetlen igazi játékra emlékszem, egy plüssmajomra, amit mindenhová magammal vittem. Kicsi koromban kaptam, még egy fotón is megörökítettek vele.

A kedvenc játékom 1944-ben is velem volt. Nagyon vigyáztam rá. Akármikor hurcolkodnunk kellett – a gettóba, az óvóhelyre vagy a védett házba –, cipeltem magammal a majmot. Együtt

értük meg a felszabadulást a svájci védettséget élvező Üvegházban (*lásd* a 71. *Kaleidoszkóp* című történetet), de a játék mégsem került haza soha többé, ugyanis elveszítettem szegényt. Erről pontos és világos emlékem van.

András Gábor kisgyermekként,
kezében kedvenc játékával, a plüssmajommal

A Vadász utcából tartottunk édesanyámmal egykori otthonunk, a Teréz körút 15. felé. Mindenütt romok. Egyetlen halottat láttam: hason feküdt, rajta nyilas karszalag. Budán még folytak a harcok, a Dunára merőleges utcákon fütyültek a golyók! Amikor kereszteződéshez értünk, mindig rohanni kellett, hogy mihamarabb biztonságosabb helyre jussunk. Az egyik átkelésnél elejtettem a majmot. Fel akartam venni, de édesanyám nem engedte. Futottunk tovább, miközben keserves sírásban törtem ki.

Évtizedekig nem is gondoltam a majomra, de most jólesne, ha kedves emlékként megint velem lehetne.

#behív #nyilas karszalag #óvóhely #svájci védelem #Üvegház

73 Szilvalekvár

Sas (született Pollatschek) József (1939)*

Színész édesapámat már 1942-ben elvitték munkaszolgálatra. Egyetlen emlékem maradt csak róla, egy évvel későbbről, amikor hazajöhetett Budapestre látogatóba. Bejött a Klauzál utca 35. alatti házba, ahol laktunk, a fején egy ki tudja, honnan szerzett görögdinnyével. Soha többet nem láttam őt. Akkor voltam négy és fél éves.

Édesanyám ingvarrásból tartott el minket az öcsémmel. Éjjel-nappal ment a Singer varrógép. 1944-ben a házunk csillagos ház lett. Anyánk a Vöröskeresztnél dolgozott, és ahogyan romlott a helyzet, úgy vélte, hogy talán jobb lesz bekerülnünk a mai Ilka, akkori Nürnberg utcában az apácákhoz, hátha ott nagyobb biztonságban leszünk. Még nem voltam hatéves, az öcsém pedig csak három és fél, amikor a nyilasok felszámolták azt az intézetet. Sorba állítottak minket és tereltek kifelé. Olyan nagy volt a sietség, hogy az öcsém lábáról lemaradt a fél cipője. Az apácáktól az utolsó pillanatban még egy marék Ovomaltine-t, malátából

* Sas József fiataloknak tartott sétát a Klauzál téren és környékén, érdemes megnézni a Heti TV videóját *Séta a zsidónegyedben, kísérő: Sas József* címmel (www.youtube.com/watch?v=Eypj4fKopao).

készült tápszert és egy darab kenyeret kaptunk. Menet közben aztán egy bámészkodó ember még azt a kis kenyeret is kivette az öcsém kezéből!

Sas Imre és felesége kisfiukkal,
Józseffel 1940-ben

A Klauzál tér felé mentünk. Amikor az utcánkba értünk, elkezdtünk kiabálni, hogy „Anyu, anyu!" Az egyik szomszédasszony, Spitz néni, aki félig vak volt, meghallotta az ablakból a hangunkat. Kiabált anyámnak, hogy „Sasné, Sasné, viszik a gyerekeit!" Anyám a vöröskeresztes fityulájában rohant is azonnal, de addigra már betereltek minket a csarnok épületébe. Láttuk, ahogy fut, üvöltöztünk, hogy „Anyu, anyu!", ő meg kiabált, hogy „Jóska, Öcsi!"

Egy rendőr és egy nyilas őriztek minket. A nyilas nem engedte a közelünkbe anyámat. A rendőrnek viszont megesett a szíve rajtunk. Kihasználta az időt, amikor a nyilas elment a sarki kocsmába, és odaszólt anyámnak: „Vigye a gyerekeit!" Anyám később úgy mondta, hogy ott „szült meg" minket másodszor. Újra együtt

voltunk. Szinte a pincében éltünk, anyámmal énekeltünk és szavaltunk, például Heltai Jenő *Ballada a három patkányról* című versét.

Naponta 15 deka kenyeret kaptunk, amiért sorba kellett állnunk. Más ennivalónk nemigen akadt, állandóan éhesek voltunk. A házunkban lakó Klein bácsi üzletében, amit rég kifosztottak, maradt még egy üveg szilvalekvár, amit az öreg nekünk adott. Nekiestünk, kézzel szedtük és ettük a sűrű masszát a lépcsőházban. De abban a pillanatban két nyilas suhanc betört a ház udvarára és lövöldözni kezdett. Mi földbe gyökerezett lábbal lestük, mit csinálnak. Én a lekváros kezemmel kapaszkodtam a lépcsőház tartóoszlopába. Most is ott van a tenyérlenyomatom!

A tenyér alakú folt még ma is látszik

A gettóban szabadultunk föl. Az öcsémmel hosszú időre intézetbe kerültünk, megviselte az idegrendszerünket, ami történt. Anyánk naponta járt ki a pályaudvarra és várta haza édesapánkat és a rokonokat. Senki sem jött, viszont ő megismerkedett egy

asztalossal, aki a feleségét és a kislányát várta – szintén hiába. Évekkel később értesültünk róla, hogy apánk tífuszban meghalt még a háború alatt. Anyánk ekkor hozzáment az asztaloshoz. Én anyám kérésére, az apám „helyett" lettem színész.

#apácákhoz bead #elvitték #Klauzál tér #Nemzetközi Vöröskereszt #rendőrök #tífusz

74

Alvóbaba

Dénes Veronika (1939)

Még hatéves sem voltam 1944-ben, így azok az emlékek, amelyek megmaradtak bennem, nagyon homályosak, inkább csak villanások, állóképek. A hitelességüket pedig sajnos nem tudom ellenőrizni, mert sem az édesanyámmal, sem a nagynénémmel, akikkel mindezt átéltem, nem tudtam beszélgetni ezekről az „élményekről".

Viszont tőlük tudom a születésem évére eső korábbi történetet, aminek hatása megmaradt a későbbiekre is. A nagymamámék 1939 márciusában kiköltöztek Brazíliába. Úgy volt, hogy a szüleim is velük tartanak, de én közben „jeleztem érkezésem", ők pedig ennek tudatában nem merték vállalni a hosszú hajóutat. Itthon maradtak, és májusban megszülettem. Később, velem együtt szívesen mentek volna, de addigra már nem lehetett utazni. 1942-ben az édesapámat munkaszolgálatosként elvitték a Donkanyarhoz. Akkor láttam őt utoljára, nem jött vissza.

A negyedik vagy az ötödik születésnapomra kaptam egy szép alvóbabát. Nevet ugyan nem adtam neki, de ragaszkodtam hozzá, mindig nálam volt. Cipeltem magammal, amikor el kellett hagynunk Pesten a Bulcsú utcai lakásunkat, és egy zsúfolt csillagos házba költöztünk. Aztán vittem tovább a babát a védett házba is.

Az Újpesti rakpart 5. portugál védettség alatt állt. Mi a Brazíliában letelepedett rokonok közbenjárására jutottunk hozzá a portugál védlevélhez, amivel beköltözhettünk oda. A nagynéném már ott volt. Ők ketten az édesanyámmal nagyon vigyáztak rám, igyekeztek burokban tartani a szörnyűségek közepette is. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a nagynéném vállalta a babadoktor szerepét. Mindig meggyógyította a babám szemét, amikor az fennakadt. Még arra is ügyelt, hogy elforduljon, és ne előttem tegye helyre a kis súlyt, ami a babaszemet mozgatta.

A kis Dénes Veronika szüleivel

Aztán végül a védett házból is tovább kellett mennünk. Hosszú sorokban vonultunk a nagy gettó felé. Bennem van a kép, ahogyan a rakparton haladunk a téli hidegben, és tartani kell a lépést. Nagyon sok ember vett körül, szinte sodródtam velük. Emlékszem rá, milyen rossz bezártságérzés tört rám. Az édesanyám és a nagynéném között mentem. A kezemet nem fogták meg, mert

volt némi kis csomagjuk, az enyém meg a nyakamba akasztott muffban melegedett. A biztonságot a két felnőttön kívül a babám jelentette. A babám, „akit" a muff tetejére ültettem, és úgy utazott velem a gettó felé.

Fogalmam sincs, mi lett végül a babával, de tudom, hogy még sokáig megvolt a háború után is.

#Don-kanyar #elvitték #gyalogmenet #összezsúfolva

75

Angyalka

Dénes Veronika (1939)

Én voltam 1944 karácsonyán az angyalka! A körülmények furcsán alakultak... Budapesten, az Újpesti rakpart 5.-ben, egy portugál védett házban, sok idegennel összezsúfolva töltöttük a decemberi napokat (*lásd* a 74. *Alvóbaba* című történetet). Az anyukám és a nagynéném igyekezett kímélni engem, az alig hatévest. Anyukám derűsen viselkedett. Olyannyira, hogy – bár mi nem tartottunk soha karácsonyt – egyik nap rám adott egy felnőtt viharkabátot, ami nekem a földig ért, és ki tudja, honnan, de rám került két igazi angyalszárny is. Lakásról lakásra kísért engem mint angyalkát. Vörös, loknis göndör hajam volt, elhihették, hogy angyalka vagyok, mert örültek nekem és mosolyogtak rám az emberek, amikor megjelentem egy-egy ajtó előtt.

Karácsony másnapján az „angyalkát", és mindenki mást is a házból, áttereltek a gettóba. Mi a Dob utcába kerültünk, a 41-es vagy a 43-as számú házba, ami a Klauzál térre néző sarokház volt. Bár hivatalosan megadták, hogy ki melyik lakásba menjen, a heves harcok és a bombázás miatt rögtön a sötét és büdös pincében helyezkedtünk el, és el sem mozdultunk onnan. Szinte elviselhetetlen volt a tömeg, borzasztó a zsúfoltság. Az ablaknyílástól viszonylag távol, egy padon kaptunk kevés helyet. Csak azért

tudtam lefeküdni, mert kicsi voltam és elfértem az anyukám és a nagynéném ölében...

Nagy szerencsénk volt, mert abban a lakásban, ahová beosztottak minket, a felnőttek – akik időnként a bombaveszély ellenére felmerészkedtek – találtak egy nagyobbacska zsákot, tele mákkal. Egy bögrényit kaptunk, és azt eszegettük a tenyerünkből. Néha mogyoró is került mellé, gondolom, ugyanabból a lakásból. Érdekes, élesen emlékszem, mennyire vágytam arra, hogy mákos tésztát ehessek – azóta is nagyon szeretem.

Pár hét múlva, egyszer csak azt láttam, hogy a pince utcafronti nyílásának fémből készült, nagy kilinccsel záródó ajtaja kinyílik, és feltűnik egy nagyon alacsony, mongol szemű katona. Ahogyan ott megjelent, lehetett volna angyal is. De nem szárnya volt, hanem géptáras fegyvere, és azt kiabálta, hogy „Hleb, hleb!", mert hozott nekünk kenyeret. Ő volt a mi felszabadítónk.

Dénes Veronika szüleivel 1943 körül

#bejöttek az oroszok #Klauzál tér #óvóhely #összezsúfolva

76

Dunyha

Sommer Katalin (1939)

Az aput, aki textil-nagykereskedő volt, már 1940-ben elvitték munkaszolgálatra. Néha hazajött, így én is láthattam, az első szabadságos levelei is megvannak. Időközben született egy öcsém is. Budapesten a Nagymező utca 25.-öt, ahol az anyu és mi, gyerekek – az akkor hároméves öcsém és én, a magam öt évével – laktunk, 1944 júniusában csillagos házzá minősítették. Ott maradtunk még egy darabig. Aztán a nagybátyám, a Vadász utcai Üvegházban dolgozó Klein Vili bácsi szerzett nekünk védlevelet. Ezzel a schutzpass-szal bekerültünk a nemzetközi gettóba, a Návay Lajos (ma Budai Nagy Antal) utca 3. szám alá, amely svájci védett ház volt.

Októberben fiatal nyilas kölykök betörtek a házba, és szétték-pték a védleveleinket, de ekkor más nem történt. Aztán az egyik novemberi napon az egész házat felsorakoztatták és kihajtották a Margit híd melletti kis parkba. Rengeteg gyerek volt, a kisebbek éktelenül sírtak, főleg, amikor elkezdtek lőni. A sor elejét belelőtték a Dunába.

Nekünk az volt a szerencsénk, hogy eléggé hátul álltunk, és nem került ránk a sor, ugyanis egyszer csak megjelent a helyszínen egy magas férfi – mint kiderült, Raoul Wallenberg –, és leállította

a gyilkosságokat. Soha nem derült ki, hogy ki értesítette, állítólag valaki betelefonált a svéd követségre, és úgy menekültünk meg. Nem tudjuk, mi történt pontosan, mivel vette rá Wallenberg a nyilasokat, hogy befejezzék az öldöklést. Talán pénzt adhatott nekik. Mindenesetre visszakísértek minket a házba, de nem sokáig maradtunk: még aznap késő délután, már koromsötétben újra sorba állítottak minket és behajtottak a nagy gettóba.

Sommer Kati és az öccse, Gyuri 1942 körül

Fél éjszaka kint álldogáltunk a Klauzál téren, ahol asztaloknál osztották ki a címeket, hogy ki hova menjen. Minket az Akácfa utcába küldtek, de olyan tömeg volt abban a földszinti lakásban, hogy az anyu szerzett egy másik címet, a Holló utca 7.-ben. Az apai nagymamám ott maradt az Akácfa utcában, egy repeszszilánk miatt ott is halt meg. Ahová mi mentünk, a Holló utcában, az udvaron állt egy szoba-konyhás házmesterlakás, oda húzódtunk be.

Karácsony este, december 24-én Pestet szőnyegbombázás érte. Arra emlékszem, hogy a házmesterlakásban az egyetlen, nagy ágyon feküdtünk az öcsémmel, és az anyu – hogy ne féljünk – ránk borította a dunyhát. Amikor csönd lett és levette rólunk

a takarót, fölnéztem, és a csillagos eget láttam, ugyanis a légnyomás elvitte a földszintes ház tetejét a fejünk fölül. A polcról is ledőlt minden, egyedül az a kockacukros zacskó maradt ott sértetlenül, amelyet a védett házba való költözésünkkor szerzett az anyu. A kockacukrot végig cipeltük magunkkal, és mindennap kaptunk belőle az öcsémmel egy-egy szemet.

Sommer Kati édesapja munkaszolgálatosként

A bombázás után a fáspincébe menekültünk, arra emlékszem, hogy fahasábokon ültünk. Aztán az anyu másnap új helyet talált a Dob utca 6. egyik lakásában. Oda egyik nap bejöttek a nyilasok, hogy a nőket gettón kívüli munkára vigyék. Anyu akkor harminckét éves volt. Ha elviszik, mi egyedül maradunk, ő pedig soha nem jött volna vissza. Ezért amíg a nyilasok a lépcsőházban voltak, mi leszaladtunk a cselédlépcsőn. Anyu fogott minket, és bevitt a Klauzál utca 23. szám alatt működő kórházba. Szerencsére befogadtak minket. Annyira emlékszem, hogy a lépcsőházban jártunk föl-alá reggeltől estig. Ebben a kórházban szabadultunk fel.

Amint lehetett, visszamentünk a Nagymező utcai lakásba, ami belövést kapott ugyan, de a cselédszoba lakható maradt. Hamarosan kiderült, hogy tüdőfertőzést kaptam, ezért egy teljes évig különböző tüdőszanatóriumokban gyógyultam, köztük három hónapig Svájcban is.

Sommer Kati, az öccse és édesanyjuk a háború után, 1950 körül

Édesapám nem jött haza a munkaszolgálatból. Csak később tudtuk meg, hogy amikor lefagyott a keze, és nem tudott tovább dolgozni, egy német táborban agyonverték.

#belövés #Dunába lő #elvitték #hajt másokat #házmester #Klauzál tér #légnyomás #repesz #schutzpass #svájci védelem #szőnyegbombázás #szükségkórház #Wallenberg, Raoul #Üvegház

77

Két kerítés

Walfisch Erzsébet (1940)

Endrődről származom, Békés megyéből. Édesapámról kevés emlékem maradt, két és fél éves voltam, amikor utoljára láttam. Azelőtt is újra és újra meg kellett ismerkednem vele, mert amikor ritkán hazaengedték a munkaszolgálatból, mindig idegenként néztem rá. Talán az első emlékem róla, ahogyan felültet a konyhaasztalra, hogy feladja rám a cipőmet, s közben kis kolbászkatonákat ad a számba.

Apukám már nem volt otthon, amikor minket a szolnoki cukorgyárba gyűjtöttek. Beállt oda két szerelvény. Mint később kiderült, az egyik Németországba ment, a másik Ausztriába. A nagynéném összegyűjtötte az endrődieket, és az unokatestvéreimmel együtt az utóbbi vonaton utaztunk Strasshofig. Anyu mesélte, hogy én az ölében, a nővérem pedig a hátán feküdt. A megérkezésünk után egy intéző mezőgazdasági munkára választott ki nőket, akiket aztán nagyszülőstül, gyerekestül egy uradalomba vitt.

Így kerültünk Bécs mellé, Aichhofba, ahol a kastély körül pávák sétáltak! Az istállóban aludtunk, még emlékszem a vályúkra is! (*Lásd* még a 43. *Batyu* című történetet.) A felnőttek a földeken dolgoztak, például krumplit szedtek. Rólunk, gyerekekről a dán vagy holland származású intéző rendesen gondoskodott, mert

tudta, hogy az asszonyok csak addig dolgoznak jól, ameddig biztonságban vannak a gyermekeik. Nekünk nem kellett dolgozni, nagyon kicsik voltunk, én három és fél éves csupán. Azt viszont a lelkünkre kötötték, hogy a kovácsoltvas kerítésen belülre ne menjünk. Be is zárták.

Voltak a táborban hadifoglyok is. Az egyikükre, egy franciára jól emlékszem. A nevét nem tudom, én csak Mukinak hívtam. Nagyon kedves volt velem, egyszer még csokit is hozott nekem valahonnan, és elmesélte, hogy emlékeztetem őt a saját kislányára.

A kastély közel esett a schwechati repülőtérhez, amelyet gyakran bombáztak a szövetségesek. Ilyenkor egy hosszú, földbe ásott bunkerbe kellett menekülnünk. Itt sem voltunk teljesen védve, emlékszem egy esetre, amikor egy bomba a lábak között befúródott a bunker földjébe – szerencsére nem robbant föl.

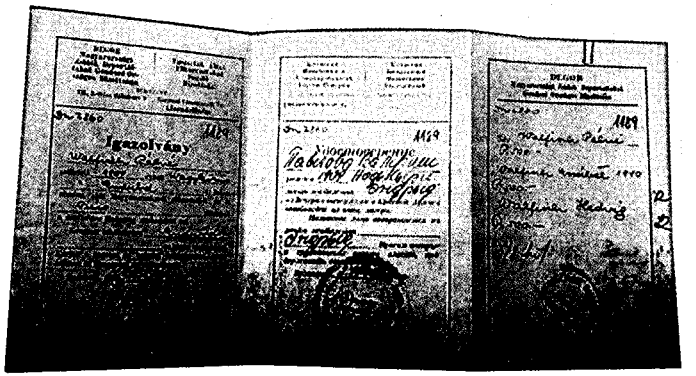

A Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság által
Walfisch Erzsébet édesanyjának kiállított igazolvány másolata,
benne Erzsébet és a testvére nevével

A felszabadulás annyi volt, hogy a németek eltűntek, az oroszok pedig megjelentek. Mindenki mehetett, amerre látott. Anyukám talált egy szekeret, az ágyúdörgéstől megriadva pedig valahogy

odakerült egy ló. Anyu felültette az öregeket meg engem a szekérre, és mivel hajtani nem tudott, gyalog jött a ló mellett és fogta a zablát egészen Győrig. Ott odaadta a szekeret lovastul egy szlovák embernek, mi pedig vonattal utaztunk tovább Budapestre.

A Margit híd korábban felrobbant, a mellette épített pontonhídon lehetett átkelni. Annyira féltem, hogy az orosz katonák kézről kézre adtak át. Végül a Rózsák terén tudtam egy kicsit megnyugodni. Ott, amíg arra vártunk, hogy kiállítsák nekünk a papírokat, megfigyeltem a templom körüli egyszerű, kovácsoltvas kerítést. Megállapítottam, hogy az aichhofi sokkal szebb és díszesebb volt.

Érdekes, hogy anyukám később, a háború után összetalálkozott egy velünk deportált fiúval Budapesten, a Szent István körúton. Kaptunk tőle egy kis fényképet, amit valószínűleg Muki készített rólunk, gyerekekről a deportáláskor, az istálló előtt. Én vagyok a legkisebb a képen.

Walfisch Erzsébet három és fél évesen a deportáláskor

#bejöttek az oroszok #felrobbantott hidak #Manci híd #Strasshof #szövetségesek

78

Demizson

S. Vera (1940)

Az Alföldön, Jánoshalmán éltünk. Apámat többszöri behívás után, 1941-ben végleg elvitték munkaszolgálatra. Sokáig vártuk vissza a háború után. Sajnos nem emlékszem rá. Én 1944-ben a nagyszüleimmel és édesanyámmal a bácsalmási gettóba kerültem.

Júniusban vonatra tettek minket. A bevagonírozásnál anyám jó helyet akart, lehetőleg a falnál, hogy odadőlve, az ölében tudjon tartani. Fel is szállt már, amikor megjelent nagyapám testvére, Józsi bácsi, és tőle teljesen szokatlan módon, kiabálva közölte anyámmal, hogy kifelé a vagonból! Hozzátette: „Vagy jössz velem, vagy egyedül maradsz." Anyám ment Józsi bácsi után. Átszálltunk egy másik vagonba, a család kiskunhalasi részéhez. Ott volt már több rokon, köztük két unokatestvérem is.

A vonatunk minden valószínűség szerint Auschwitzba indult, ám Kassán lekapcsoltak minket, visszafordítottak pár vagont, és Pesten keresztül Ausztriában kötöttünk ki. Hogy melyik vagont fordították vissza, az teljesen véletlen volt, ahogyan az is a véletlenek véletlene, ahogyan mi épp abba kerültünk.

Napokig utaztunk, és csak nagyanyám élelmességének köszönhetően nem haltunk éhen. Ortodoxok voltunk, úgy is éltünk, kóser háztartást vittünk, ám a nagyanyám a rendkívüli helyzetre

való tekintettel egy nagy befőttesüvegbe tápláló rántást csinált, és azt ettük kenyérrel.

Anyám nagymamája nagyon idős lehetett már akkor. Együtt élt a halasi rokonokkal, de valahogy másik kocsiba került. Amikor megállt a vonat, a nagypapám vagonról vagonra járva kereste az anyját. Szegény anyám meg idegeskedett, hogy legalább a papa visszajöjjön. Vissza is jött – egyedül. Megtalálta ugyan a dédit, de már csak a vasúti töltésen, ahová az útközben meghaltakat fektették. Bécsben, a schwechati temetőben nyugszik, egy tömegsírban.

Szerencsések voltunk, mert Strasshofba érkeztünk, amely átmenőtábor is volt. A bécsi polgármester ugyanis munkaszolgálatosokat kért és vásárolt, hogy pótolhassa a hiányzó munkaerőt. Strasshofból anyámmal, a nagyszüleimmel és több rokonommal együtt egy Mistelbach nevű településre kerültünk. Még négyéves sem voltam, de rengeteg mindenre emlékszem, persze kislányszemmel. Például a híg zöldséges levesre, amit kaptunk. Meg a férfibarakkra, ahol péntek esténként imádkoztak is!

A felnőttek dolgoztak, és ha éheztünk is, mind életben maradtunk. Ám 1945 tavaszán, ahogyan közeledett a front, elindítottak bennünket Mistelbachból. Fölrakták az öregeket és a gyerekeket egy lovas kocsira, a felnőttek jöttek mellettünk.

Jól emlékszem azokra a helyzetekre, amikor bombaveszély miatt az árokba kellett húzódni. A családi koreográfia szerint én feküdtem alul, aztán anyám, a nagyanyám, a stósz tetején pedig a nagyapám. Rémlik, hogy demizsonban vittünk magunkkal vizet. Az én egyetlen csomagom egy kis félliteres demizson volt. Gondolom, hogy még otthonról hozhattuk el. Aztán az egyik megállás alkalmával letettem valahol és ottfelejtettem. Elveszett.

Egyszer csak azok, akik szembe jöttek velünk, mondták, hogy vége a háborúnak. De hazatérni még sokáig nem tudtunk, mert

nem voltak sínek. Mindig csak annyit haladt a vonat, amennyi sínt helyre tudtak állítani…

S hogy mégis mi volt a jó nekem, kis négyévesnek ebben az egy évben? Mistelbachban a jó levegőnek köszönhetően meggyógyult a korábbi tüdőbeszűrődésem.

#átmenőtábor #barakk #behív #elvitték #front #Kassa #kóser #ortodox #Strasshof #tartja a kóserságot

79

Fülbevaló

Gellei Ágnes (1941)

Az édesapámat sajnos nem ismerhettem, mert négy hónapos voltam, amikor munkaszolgálatra vitték, és tíz hónapos koromban már meghalt. Mivel kórházban hunyt el, értesítést kaptunk a haláláról. Ezután anyu vitte tovább a kis családi festéküzletet Budapesten, a Visegrádi utcában.

1944 tavaszán ketten voltunk a huszonöt évesen már özvegy anyukámmal, amikor a németek bevonultak. A zsidókat sújtó rendelkezéseket látva a szüleim egyik kedves vevője, Cseri Zoltán kérés nélkül felajánlotta, hogy a testvérének, valamint a testvére kislányának az irataival elvisz minket tanyára. Nem azért segített, mert valamilyen ellenszolgáltatásra számított, hanem mert szerette a szüleimet, és rendes ember volt.

Én kétévesen már tudtam a saját nevemet, de azt nyilván nem érthettem, miért változik ez meg hirtelen. Éppen ezért anyu szörnyű dolgot kellett hogy tegyen: ő, aki soha meg nem ütött volna, ezúttal kénytelen volt szó szerint kiverni a fejemből a régi nevemet. Amikor megkérdeztem, hogy mi lesz akkor a nevem, azt válaszolta, hogy még nem tudja, de Gellei Ági biztosan nem!

Amikor meglettek az iratok, megtanultam az új nevem, és már utaztunk is. Kissnéként, illetve Kiss Roziként érkeztünk az iratokat szerző jó ember rokonaihoz, egy Kiskundorozsma melletti tanyára. Máig sem tudom biztosan, hogy a háziak tudták-e, kik vagyunk, mindenesetre óriási kockázatot vállaltak miattunk. Ha valaki feljelentette volna őket zsidók bújtatásáért, halálbüntetés járt volna nekik.

Persze még kicsi voltam, ezeket a veszélyeket nem tudhattam. Általában kint játszottam az udvaron. Egyik nap egy arra járó ember közelebb jött, és megkérdezte: „Kislány, hol a fülbevalód?" A fülem ugyanis ki volt fúrva, de nem volt benne semmi, mert korábban, még Budapesten be kellett szolgáltatnunk az ékszereinket – köztük az én csöppnyi fülbevalómat. Emlékezhettem erre a dologra, mert közöltem az érdeklődővel, hogy elvitték a csúnya bácsik.

Gellei Ágnes 9 hónapos korában, 1942 augusztusában az édesanyjával. A fülében látható a fülbevaló. Ezt a képet küldték el az édesapának

Anyukám, aki messziről hallotta a párbeszédet, heteken keresztül pánikban volt, hogy mi lesz, ha feljelentik a családot. De szerencsénkre nem jött senki, nem lett következménye a dolognak.

Ettől függetlenül végül mégis el kellett hagynunk a tanyát, mert amikor a közeli Szegedet elérték az oroszok, a németek igyekeztek Németországba vinni a jó munkaerőt. Anyut, a német érdekeltségű Hangya szövetkezet kereskedőjét is szívesen vitték volna...

Mivel anyu nem kívánkozott Németországba, megszöktünk és visszajöttünk Pestre. Anyu keresztény sógornője fogadott be minket abba a Bethlen téri bérházba, ahol lakott. A hamis nevünkön, keresztényként az agyonzsúfolt pincébe is le tudtunk menni az ostrom idején.

Szerencsére volt mit ennünk, nem is akármit: a nagybátyáméknak korábban édességboltjuk volt, és amikor kénytelenek voltak bezárni, a készletet a pincébe vitték. Így állt elő az a helyzet, hogy meguntam a csokoládét. Magam nem emlékszem a jelenetre, de anyukám többször mesélte, hogy a pince sarkában találtam egy rohadt tököt, és csak az ő gyors közbelépése akadályozta meg, hogy megegyem.

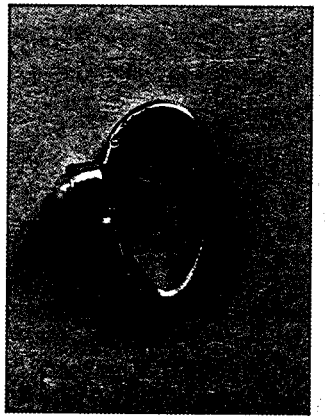

A fél pár fülbevaló ma

Az egész üldöztetés nem emlékek szintjén, hanem zsigerileg van bennem, máig nem tudtam feldolgozni. Néha vulkánként tör

ki belőlem a sírás még ennyi év után is, főként, ha apukámra gondolok. Vannak olyan emlékeim is, amelyek nem ilyen fájdalmasak, de megkönnyítik, hogy a gyerekeim, unokáim átérezzék azt a kort. Ilyen például a jóval a háború után, az egyik szekrényünk mélyén, egy titkos fiókban megtalált fél pár gyerekkori fülbevalóm, ami a szekrény résébe beszorulva megmaradt, míg a másik felét anyukám beszolgáltatta a többi ékszerrel együtt.

A családdal megpróbáltuk megkeresni jótevőnket, Cseri Zoltánt, de nem akadtunk a nyomára. Emléke annyira élő, hogy az unokám még ma is szeretné megtalálni. Az Igaz Emberek között, a Jad Vasemben lenne a helye.

#beszolgáltat #bevonulás #feljelent #hamis iratok
#Igaz Ember – *lásd* Világ Igaza #Jad Vasem #ostrom #új név

80

Rékli

Répás (Rosenfeld) Iván (1944)

1944 júliusában születtem, a világrajövetelem körülményei igazán rendhagyóak. Én magam nyilván nem emlékszem rá, s az édesanyámtól sem hallottam részleteket, mert ő semmit, egyetlen mondatot sem mesélt nekem. Innen-onnan, rokonoktól és ismerősöktől szedtem össze, amit tudok.

A családom Szegeden élt. A férfiakat, így az apámat is elvitték munkaszolgálatra, ki tudja, merre jártak éppen 1944-ben. Május végén megkezdődtek a gettósítások. A szegedi zsidóságot előbb a gettóba, majd a téglagyárba „kísérték", köztük a nagynénéimet és az édesanyámat is, aki a nyolcadik hónapban járt velem. A téglagyárból június végén több deportálóvonat is indult, egyesek Auschwitz felé, mások Bécs irányába. Természetesen az úti célt nem ismerhette akkor senki.

Én csakis azért élhetek, mert a családom szerencsés volt: nem az állapotos nőkre azonnali halált jelentő megsemmisítőlágerbe, hanem a nyugati határ felé indult a szerelvényünk. Tavasszal ugyanis Bécs náci polgármestere a várost sújtó munkaerőhiány orvoslására zsidókat kért a hatóságtól, főként mezőgazdasági munkákra. Ezzel tudtán kívül megmentette az életünket. Néhány deportálóvonat tehát Bécs felé vette az irányt. Szegedről, Debrecenből és

Szolnokról is több napig, lassan haladhattak a Bécs külvárosának számító Strasshof rendező pályaudvaráig.

A vasúti síneket folyamatosan bombázták, így többször le kellett szállniuk az elhurcoltaknak. Már majdnem megérkeztünk, amikor az egyik kocsi találatot kapott és kigyulladt. A családomat szállító vagon nem sérült meg, de az „utasokat" leszállították és beterelték a közeli erdőbe. Én ott, a fák közt születtem meg hirtelen. A sors úgy hozta, hogy édesanyám nőgyógyászával egy vagonba kerültünk, így a szülés levezetése szakszerűen történt. Azt mesélték, hogy a sokkhatástól anyám haja a szülés alatt megőszült. Semmi nem volt náluk, csak a ruha, amit viseltek, így abba csomagoltak bele.

A bombaveszély elmúltával az egész csoportot, köztük engem alig pár órás újszülöttként a strasshofi elosztólágerbe vittek. Ebbe a hatalmas, rabszolgapiacra emlékeztető táborba jöttek a bécsi gazdák és vállalkozók, hogy munkaerőt „kölcsönözzenek" maguknak. A frissen szült anyám és a hetvenéves nagymamám felmentést kapott, a két nagynénémet pedig mezőgazdasági munkára választották ki. Az egyikük varrónő volt, ő még a táborban egy kapcából* megvarrta az első ruhámat, egy hátul kötős ingecskét, azaz réklit.

A deportáltak közössége próbált életben tartani bennünket. Az emberi minőség ilyen helyzetben mutatkozott meg igazán. Egy irodán dolgozó hölgy például, akit már korábban, Tiszakécskéről deportáltak, a pozíciójából adódóan tudott valamicskét segíteni anyámnak. Sikerült több élelemhez juttatnia, illetve nekiadta a magával hozott télikabátját.

Nem én voltam az egyetlen újszülött a táborban. Egy másik szegedi család kisfia már a deportálóvagonban világra jött, később pedig, a lágerben megszületett még egy kisbaba. A kiskunhalasi család lányának az édesanyám lett a szoptatós dajkája.

* Zokni helyett viselt négyszögletes, cipőbe hajtogatott ruhadarab.

Amikor hazaérkeztünk Szegedre, anyám 40 kilót nyomott, én viszont rendes súlyban voltam.

Hazatérésünk után tudta meg anyám, hogy az öccsét és az apámat utoljára Pozsonyligetfalura hurcolták a munkaszolgálatos századdal, és ott az oroszok közeledtének hírére agyonlőtték őket. Több Strasshofban megismert emberrel, így a tiszakécskei asszonnyal és családjával, valamint a kiskunhalasi családdal is élő a kapcsolatunk. A vonaton született kisfiúval pedig egy osztályba jártam iskolába.

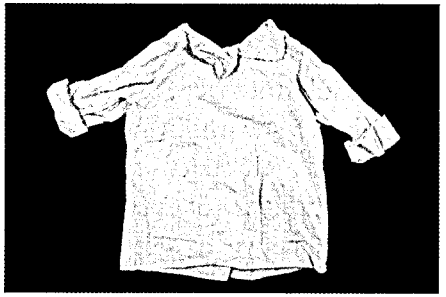

A réklit Iván 2016-ban a washingtoni holokausztmúzeumnak
(United States Holocaust Memorial Museum) adományozta.
A kép ott készült és az 538 185-ös számmal, valamint ezzel a címmel
került be az archívumba: „Kising, amelyet
egy nő varrt újszülött unokaöccsének egy munkatáborban"*

#elosztóláger #elvitték #gettósítás #megsemmisítőláger
#Strasshof #század #téglagyár

* A képet a United States Holocaust Memorial Museum szíves engedélyével közöljük. (Forrás: collections.ushmm.org/search/catalog/irn538185)

IGAZ TÖRTÉNETEK IGAZ EMBEREKRŐL

81 Villamos

Dr. Abonyi Ivánné Farkas Mária (1925)

Mindig előrebocsátom, hogy én ebben az embermentésben csak segítettem. A kezdeményezést és annak óriási jelentőségét az apámnak tulajdonítom. Az apám, Farkas István egy valóságos Igaz Ember volt! A Pénzügyőrségnél dolgozott, emiatt a pénzügyőrlaktanyában, a budapesti Keleti pályaudvarhoz közeli Fiumei út 6. szám alatti házban laktunk.

1944-ben tizenkilenc éves voltam, a húgom két és fél évvel fiatalabb. Az utcára néző szobákat a közelben folyó harcok miatt nem használtuk, mi az udvarra néző gyerekszobában maradtunk, a szüleink pedig átvitték az ágyukat a nagy előszobába. A cselédszobát pedig hamarosan két zsidó menekülő foglalta el: a hozzánk kétségbeesésében bekopogó házi varrónőnk, Müllerné Obst Eta, illetve a nyilasok hajtotta menetből a közeli sarkon kiugró Schlesingerné Borcsa.

Aztán a szüleim befogadták a húgom osztálytársát – és egyben legjobb barátnőjét –, a tizenhat éves Jakab Zsuzsit, valamint orvos édesapját, dr. Jakab Ernőt, akik kalandos úton jutottak el hozzánk. A csillagos házból elhurcolták őket, és a nyugat felé tartó halálmenetbe kerültek, majd Szőnynél befogták őket orvosnak és ápolónak dolgozni, mert valamilyen ragály ütötte föl a fejét. Nem

akartak ott maradni. Szerencséjükre megismerkedtek egy jó szándékú csendőrrel, Simon Gyulával, akit megkértek, hogy értesítsen minket. Apám megkérte a csendőrt, hogy hozza el hozzánk a két embert. Mit ad Isten, egy héten belül meg is jelentek!

Farkas Mária érettségi képe 1943-ból

Így már négy zsidó ember lakott nálunk. A gyerekszobából „menekültszálló" lett. A húgommal a földön aludtunk, az ágyunkat Jakabéknak adtuk át, akik hamarosan újra együtt lehettek mind a hárman. A családegyesítést én segítettem végrehajtani.

Magamhoz vettem az anyám, Farkas Istvánné papírjait, és elmentem abba a Szent István parki védett házba, ahol Jakabné Bözsi tartózkodott. Ő sárga csillag nélkül, mint az édesanyám sétált ki a házból mellettem. A hazafelé út legizgalmasabb pillanata az volt, amikor a hatos villamosra az egyik megállóban fölszállt elöl két nyilas, és elkezdték az utasokat igazoltatni. Igaz, hogy nálunk voltak édesanyám papírjai, de a nyilasok akkor már nem sokat törődtek ezekkel, és Bözsi néni elég jellegzetesen zsidós kinézetű volt, nem mertünk kockáztatni, nehogy gyanút fogjanak.

Szerencsénkre baj nélkül le tudtunk szállni a következő megállóban, és hazagyalogoltunk.

Mindenki nagy örömére így megtörténhetett a családegyesítés a lakásunk gyerekszobájában, ahol öten laktunk a felszabadulásig: a Jakab család három tagja, a húgom és én.

#csendőr #hajt másokat #halálmenet #Igaz Ember #igazoltat

82 Gyerekszoba

Dr. Abonyi Ivánné Farkas Mária (1925)

A szüleimmel és a húgommal 1944 decemberében már öt zsidó származású embert bújtattunk a lakásunkban Budapesten, a Fiumei úti pénzügyőrlaktanyában. Nálunk lakott két nő, Schlesingerné Borcsa és Müllerné Obst Eta, valamint dr. Jakab Ernő orvos a feleségével és a lányával (*lásd* a 81. *Villamos* című történetet). Kilencen ültük körül az asztalt nagy titokban – és nagy durrogások közepette, mert az oroszok ostromgyűrűje lassan bezárult a főváros körül.

Összezártságunkban mindenkinek megvolt a maga feladata. Általában én jártam ki vásárolni, Borcsa néni pedig főzött. A jegyrendszer miatt nehézkessé vált az élelmiszer-beszerzés, de én karácsony előtt Ernő bácsi ajánlólevelével indultam el a Ferenciek terére, a nagy csemegeboltba. Amit lehetett kapni, azt bevásároltam, még apró ajándékokat is vettem. A körülmények ellenére csodás karácsonyunk volt.

De kilencünknek mégsem a karácsony jelentette a legfelemelőbb közös élményt. Nem tudom, pontosan mikor, valamikor januárban, amikor a németek a budai Várból lődöztek Pest és a közeledő oroszok felé, mi is kaptunk egy belövést. A Várból kilőtt egyik gránát valahogyan akadálytalanul – és hangtalanul! – el-

jutott a házunkig, ahol átment az utcai szobán, keresztül anyám páncéltőkés pianínóján, majd a gyerekszoba falán. Mindannyian ott voltunk a szobában, én éppen az ágy előtt álltam, és már nem emlékszem, hogy miért, de hosszában rádobtam magam, a lábamat meg fölcsaptam. És akkor váratlanul megérkezett a gránát.

Olyan erővel jött, hogy csuda! Elsüvített ott, ahol egy pillanattal azelőtt még álltam, az ágy alatt telibe találta a gramofont, majd a kapubejáró felé eső, jó vastag falon lyukat ütve, erejét vesztve távozott a szobából. Csak a hirtelenségre és a porra emlékszem. Mivel napközben nem tudtuk volna hova eltenni a sok ágyneműt, az ágy vetetlenül állt. A paplanon csillogtak a légnyomástól kitört ablakok üvegszilánkjai, ám, csodával határos módon, rám egy sem esett! A szobában senkinek a haja szála sem görbült. Apám erre csak annyit mondott: „Minket az Isten már most megjutalmazott!"

Ezután pár nappal jött a még nagyobb öröm. Apám reggel kikukucskált az utcai redőnyök golyók szaggatta lyukain, és azt látta, hogy a szemközti ház falánál ott lopakodnak a román katonák, akiket az oroszok előreküldtek. Apám ezután bejött a gyerekszobába, és közölte Jakab bácsival: „Ernő, ettől a perctől kezdve éppolyan szabad ember vagy, mint én."

#belövés #jegyre ad #légnyomás #ostromgyűrű
#zsidó származású személy

83

Egy teljes sonka

Almásy Béla Gyula (1926)

1944 szeptemberében lettem 8. osztályos, azaz végzős gimnazista Budapesten, a Szent István Gimnáziumban. Október végén, a nyilas hatalomátvétel után bezártak az iskolák. Ekkortól az öcsémmel együtt elkezdtünk segíteni apunak, Almásy Sándornak a Thököly út 19. alatti elektromossági üzletében. De nemcsak a munkájában, hanem az embermentő tevékenységében is.

Ősszel apukám levelet kapott horgásztársától, a munkaszolgálatos Lőwinger Sándortól a zirci munkatáborból. A szobafestőként dolgozó barát arra kérte, hogy segítsen rajta, ha tud. Apunak nem volt kész terve, de elhatározta, hogy meglátogatja a barátját Zircen, ahová engem is elvitt, mert korábban jártam a szép kis településen a cserkészcsapatommal.

Vonattal meg biciklivel mentünk. Nagy nehezen megtaláltuk a munkatábort, de az őr nem akart beengedni minket. Végül kitölthettünk egy űrlapot, amire apu két s-sel írta az Almásy nevet, hogy legalábbis főnemesnek higgyenek minket. Ezért vagy sem, nem tudom, mindenesetre a tábort vezető százados fogadott minket, és beleegyezett, hogy negyedórát beszélhetünk Lőwingerrel. Sándor borzalmasan nézett ki. Darócruhában, koszosan, ápolatlanul jött felénk ez a korábban olyan tiszta, rendes ember. Amikor

meglátta apámat, elkezdett sírni, és azt hajtogatta: „Sanyikám, vigyél ki innen!"

Apu újabb kihallgatást kért a századostól, és azt mondta neki: „Szeretném, ha a barátom valahogy kijöhetne innen." A százados nem szólt semmit, csak tisztelgett és jelezte, hogy el lehet menni. Apu lemondóan intett felém, hogy reménytelen az ügy. A biciklinket tolva elindultunk a kapu felé, amikor meglepetésünkre az őr közölte, hogy várakozzunk egy kicsit, a százados úr mindjárt jön. Nemsokára meg is érkezett, elindult a falu felé, és közölte velünk, hogy „Utánam!" Követtük. Az első utcán befordult és megállt. Három szó hagyta el a száját: „egy teljes sonka", majd tisztelgett, sarkon fordult és visszament. Ez olyan volt a háború végén, mintha fél kiló aranyat kért volna. Bebicikliztünk három falut, hogy megpróbáljunk sonkát szerezni, de persze nem jártunk sikerrel.

Kínunkban bekopogtunk az apátságba. Apu elmondta az ajtót nyitó szerzetesnek, hogy egy egész sonkát kéne szereznie ahhoz, hogy a barátját kiengedjék a munkatáborból. A kispap sajnálkozva mondta, hogy a ciszterci szerzetesek nem esznek húst, de megígérte, hogy megpróbál beszélni az apát úrral. Talán húsz percet várakoztunk, amikor visszajött egy papírba tekert csomaggal. Az apát úr a civil dolgozók élelméből küldte a csülöknyi darabot azzal, hogy ennyit tud adni. Megköszöntük, betettem az oldaltáskámba, és visszabicikliztünk a táborhoz.

Megkértük az őrt, hogy telefonáljon a századosnak, aki újra megjelent és ugyanabba az utcába fordult be velünk, mint korábban. Amikor már nem láthattak minket a kapuból, odaadtam a sonkát táskástul. Ő a vállára vette, szó nélkül hátraarcot csinált és visszament a táborba. Nem volt tovább mire várnunk, az éjjeli vonattal hazabumliztunk.

Egy hét múlva megjelent az üzletünkben Lőwinger Sándor, és elmesélte, hogy pár nappal a találkozásunk után két fiatal katona

sötétedéskor kikísérte őt a táborból, majd otthagyták a falu közepén egyedül, darócruhában, pénz és iratok nélkül – de szabadon. Végül teherautókra kéredzkedve, tehervonatra kapaszkodva, lovas kocsit megállítva, három nap alatt ért Pestre.

#munkatábor #nyilas hatalomátvétel

84 Tricikli

Almásy Béla Gyula (1926)

Apámnak, Almásy Sándornak és nekem 1944 őszén sikerült a zsidó Lőwinger Sándort kijuttatni a zirci munkatáborból (*lásd* a 83. *Egy teljes sonka* című történetet). A megmentett ember ezzel az ötlettel állt apám elé: „Bujkálnom kell, mert szökevényként bármelyik percben elvihetnek. A családommal lemennénk a pinceraktáramba. Kérlek, zárjátok ránk az ajtót, a többit majd valahogy megoldjuk."

Sándor szobafestőként dolgozott, amíg hagyták. A pincehelyiség, ahol a festékeket tárolta, közvetlenül a Dembinszky utcára nyílt. Oda vonult le a feleségével, a kisgyerekükkel, a cseléd-lánnyal és az unokahúgával. Öt fő egy pincében, étel-ital nélkül? Vállaltuk, hogy ellátjuk őket. Nekem rettentő okos anyukám volt, aki édesapám villamossági boltjának a hátsó részében nyár óta gyűjtögette az élelmiszert az ínséges időkre. Ebből főzött mindannyiunknak.

Az élelemmel először csak apuka mehetett a pincéhez, de később, amikor a nyilasok hatalomra kerültek, már nem mert az utcára menni. Egy korábbi balesete miatt katonai szolgálatra alkalmatlannak minősítették, amiről papírja is volt, de a nyilasok

nem nézték az iratokat, hanem minden férfit katonaszökevénynek tekintettek, és sokakat elvittek. Ekkor jött el az én időm!

A pincében közben hat főre bővült a család, ugyanis egyik nap Lőwinger néni, Sándor anyukája betelefonált az üzletünkbe: „Sanyikám, itt vagyok a zsidóházban, de el akarnak vinni a gettóba, csinálj valamit!" Apám szerzett egy katonasapkát, felvette a KISKA karszalagot és elbiciklizett a csillagos házhoz. Egy hamisított nyílt paranccsal sikerült is kihoznia a nénit, akit elvitt a már bujkáló családtagjaihoz a pinceraktárba.

Hat embernek hordtam az élelmet. Apu odaadta a pincekulcsot, és elmagyarázta, mit tegyek. Triciklivel mentem minden második nap a pincéhez. Festékesdobozok között szállítottam az ételt. Kinyitottam a nagy lakatot, kirakodtam a dobozokat, odaadtam az ennivalót, és már fordultam is vissza. Amikor pedig nekem mint tizennyolcadik életévét éppen betöltött fiúnak kiképzésre kellett jelentkeznem, a tizennégy éves Sándor öcsém vette át az ételhordó szerepet.

A kiképzés után sikerült elszöknöm és visszatérnem a családomhoz, így újra én szállíthattam az ételt Lőwingeréknek, valamint az időközben hozzájuk csatlakozott Friedmannéknak. Ez a másik család a szomszédos, szintén utcára nyíló pincerészben bujkált, amíg az idős, asztmás családfő a hosszas bezártságban úgy nem érezte, hogy nem kap levegőt. Ekkor rokonaival áttörték a két pince közti falat, Lőwingerék hatalmas rémületére. Mindkét oldal megkönnyebbült, amikor kiderült, hogy sorstársakra találtak.

A két család összebarátkozott, mi pedig ezután mindannyiukat élelmeztük egészen 1945 januárjáig, az oroszok megérkezéséig. Az élelmiszer-szállítás életveszélyes volt, mert Budapest ostroma alatt állandó belövésektől kellett tartani, az alacsonyan szálló repülőgépekről pedig tüzeltek és bombáztak is. Mindig aggódtunk,

hogy az élelmet szállító családtag élve visszatérjen. Néha csak egy hajszálon múlt, de végül nem esett bajunk.

#belövés #hamis iratok #katonaszökevény #KISKA #nyílt parancs #ostrom #zsidóház – *lásd* csillagos ház

85

Galéria

Almásy Béla Gyula (1926)

Budapesten, a Thököly út 21.-ben laktunk, de 1944 derekán átköltöztünk a szomszédos, 19-es számú házba, ahol édesapám elektromossági szaküzlete működött. Egyrészt azért, hogy védjük az árukészletet, másrészt mert ott halmozta fel az én okos anyám az élelmet, legfőképpen pedig azért, mert vigyáztunk az ott bújtatott zsidó emberekre.

1944 nyarán megjelent apukámnál egy ismerőse, Edinger Endre, aki arra kérte, hogy bújtassa őt el, mert megszökött a munkatáborból. Apám a tágas üzletünk galériájára költöztette Bandit, majd megszüntette a lépcsőfeljárót és bedeszkázta a lyukat. Csak a deszkák óvatos meglazítása után, egy fentről leengedett létrával tudtunk fölmenni esténként. A deszkák alján csillárok lógtak, ami egy villamossági boltban teljesen mindennapos, így senki nem gyanította a galéria létezését sem.

Bandi nem sokáig maradt egyedül a galérián. Hamarosan csatlakozott hozzá anyukám barátnője, Schlesinger Gizella is a négyéves kisfiával, Péterrel. A következő segítségkérő a lakásszomszédunk, Ritter Bözsi néni volt. Őt és a lányát is felküldtük a galériára. És még nincs vége! Utoljára a Városligetben mindenki által csak a „Fütyülősnek" hívott Molnár bácsi érkezett, aki abból

élt, hogy komplett operaáriákat fütyült el egy műanyag lemezkébe beépített kis síppal, amit meg is lehetett tőle vásárolni. Amikor behívták munkaszolgálatra, megállapodtak apámmal, hogy a felesége és a tizenkét éves gyereke még elfér a galérián.

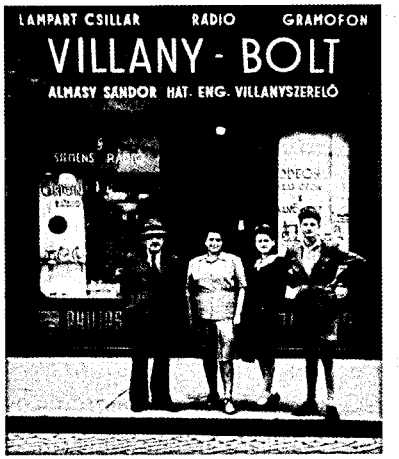

Almásyék boltja közvetlen a háború után, az üzlet felújítását követően. Előtte balról jobbra egy szomszéd, Almásyné, egy alkalmazott, jobb szélen pedig a tizenkilenc éves Almásy Béla Gyula

Ekkor már decemberben jártunk, az oroszok erős ostrommal közeledtek Pest felé, de a mi üzletünk a béke szigete volt. A házbeliek nem szereztek tudomást a bújtatottakról. Anyámnak hála, az élelmiszerünk kitartott, karácsonykor még házi csokoládét is készített nekünk! A mindennapok olajozottan működtek, mert apám mindent részletesen eltervezett. Mivel a bújtatottak nem jöhettek le a galériáról, ezért például egy lámpaburába végezték a dolgukat, amit aztán az éj leple alatt ürítettünk ki az udvari illemhelyen.

A konyhából nyílt egy pár négyzetméteres, ám hat méter magas kamra, amit apám teletömött a családunk, a nagyszüleink és

a bújtatottak értékesebb tárgyaival, valamint sok áruval. Amikor csurig telt a helyiség, apu bedeszkázta és letapétázta, senki nem férhetett hozzá. Miután januárban megérkeztek az oroszok, majd megnyugodtak a kedélyek, mindenki visszakapta az értékeit. Szerencsére a „Fütyülős" is hazajött a munkatárborból, így a családján kívül visszakapta mind az ezer, a kamrába befalazott fütyülőjét is.

#behív #bejöttek az oroszok #ostrom

86 Aknafedél

Szabó Lászlóné, született Kuron Ida Katalin (1928)

Tizenöt éves voltam, amikor 1943-ban Újpestre, az akkor Magdolnavárosi (ma Angyalföldi) pályaudvar közelébe, a Szent Gellért (ma Berda József) utcába költöztünk az édesanyámmal és az apukámmal, aki Pesten fatelepet vezetett.

Hamar megismerkedtünk a szemközt lakó családdal. Briefék voltak a közeli kis zsidó temető gondnokai. Brief bácsi gyakran mondogatta, mi az ő feladata: „fogadom a holtat, temetem a holtat". A feleségével két gyermeket neveltek: Arankát, aki két évvel volt fiatalabb nálam, meg az öccsét, Marcit. Arankával gyorsan összebarátkoztam.

1944-ben, már a németek bejövetele után egyszer átjött hozzánk Brief bácsi, és így szólt az apukámhoz:

– Kuron úr, kérem szépen, hogy kicsit nézzen a családomra, mert három napra be vagyok hívva.

Apukám, aki Pesten dolgozott, többet tudott a zsidóüldözésről, mint szegény szomszédunk. Tudta, hogy tömegével viszik el a zsidókat, ezért óvatosan feltette a kérdést:

– Brief úr, muszáj magának odamenni?

– Igen, megyek. Viszem az előírás szerinti holmit és ennivalót. Csak átnézik a papírokat, és visszajövök. Kérem, nézzen rá a családomra!

Apukám vállalta a feladatot, a bácsi pedig elment. Soha többé nem láttuk.

Pár nappal ez után Aranka átjött hozzánk, és azt mondta nekem:

– Iduska, félek, hogy minket is el fognak vinni!

– Ne félj, nem fognak! – válaszoltam, de ő egyre csak azt hajtogatta, hogy fél. Az járt a fejemben, hogy szeretném őket megmenteni. A házunk bejárata előtt, a föld alatt kialakítottak egy ülepítő szennyvízaknát, de mivel a víz még nem volt bevezetve az új épületbe, ez az akna üresen állt. Fölnyitottam a fedelét, és megmutattam Arankának. Lemásztunk a létrán megnézni a kis föld alatti helyiséget, ami egy kis tárolórésszel kezdődött, így ha valaki fentről lenézett, csak a tárolót láthatta.

Megnyugtattam Arankát, hogy baj esetén el tudom rejteni őket az aknában, és majd viszek nekik ennivalót is. Amikor úgy látták, itt az idő, leköltöztek mind a hárman, az édesanya és a két gyerek. Segítettem elhelyezni a csomagjaikat. Senki sem látott minket, és én sem meséltem róluk senkinek, még a szüleimnek sem. Nyár elején egyik nap apukám cseresznyét hozott, én pedig azonnal meg akartam osztani a kis barátnőmmel. Kiszaladtam, fölemeltem a fedőt és ledobtam nekik egy marékkal. Ezzel majdnem lebuktattam őket, mert bárki megláthatott volna a vasúttól. A sínek mellett ugyanis magyar csendőrök járőröztek.

Már eltelt pár nap, mire apukám észrevette, hogy Arankáék eltűntek a temetőgondnoki házból.

– Biztos elvitték őket – mondtam ártatlanul.

– Nem mondott neked semmit? – kérdezte, mire bevallottam neki, hogy tudok róluk.

Végül sok rágódás után azt is elmondtam, hogy hova bújtattam őket. Azt mondta erre apukám:

– Nem vagy te normális! Téged is elvihetnek!

Igaza volt, mert akkor már mentek a zsidóvonatok, hallani lehetett a bezsúfoltak kiáltásait a berácsozott kis ablakon keresztül.

Az egyik vonatból egyszer kitettek egy vajúdó nőt. A kocsi előtt feküdt egy hordágyon, és sírva könyörgött egy kis vízért. 10-15 méterre lehetett, ezért fogtam egy tejesüveget, megtöltöttem vízzel és odavittem neki. Megitatni azonban már nem tudtam, mert meglátott egy csendőr, és megkérdezte: „Mit csinálsz itt? Ha ennyire szereted a zsidókat, elviszlek téged is velük együtt! Takarodj vissza!" Nagyon sajnáltam azt az asszonyt, de nem tehettem érte többet.

Kuron Katalin Ida a szüleivel az 1940-es években

Este, amikor apu hazajött és értesült a „kalandomról", nagyon mérges lett, hogy felhívtam a csendőrök figyelmét magunkra.

„Még csak az hiányzik, hogy megtalálják Arankáékat, és elvigyenek velük együtt! Azt nem engedhetem meg, hogy amíg én Pesten vagyok, egy nap arra jöjjek haza, hogy te se leszel" – mondta, és úgy döntött, bevisz Pestre és ott kell laknom, nehogy elkotyogjak valamit. Ezután a szüleim adtak le egy ideig ennivalót a Brief családnak. Aztán Arankáék elmentek valahová, és onnantól nem tudtuk, mi történt velük.

Hatvan évvel később a fiam látta meg a hirdetést a Nők Lapjában, hogy Kuron Iduskát keresi a barátnője. Miután jelentkeztünk, az azóta Amerikában, Goldie-ként élő Aranka felhívott minket. Nagyon örültünk mindketten, a barátnőm nem győzött hálálkodni. 2007-ben a közbenjárására kaptam meg a Világ Igaza kitüntetést.

#csendőr #elvitték #zsidóüldözés

87

Pékség

Kosák József (1930)

1944-ben tizennégy éves voltam, a szüleim egy szem fia. Budapesten, a Váci út 100-as számú épületben laktunk. A kétemeletes bérház kapujától balra volt a mi pékségünk és egy vendéglő, jobbra pedig egy vasüzlet. A házban éltek zsidó családok is, de ez számomra csak akkor vált nyilvánvalóvá, amikortól nekik csillagot kellett viselniük. Addig a származás egyáltalán nem volt téma. Gyerekként nem tudtam semmit a zsidókról, ezért is csodálkoztam el nagyon, amikor pár osztálytársamról a csillag miatt kiderült, hogy azok. Így volt ez a házban is.

Csillagot viselt az a Weiss házaspár is, akiktől az én horvát származású pékmester apám, Kosák Flórián még a háború előtt megvásárolta a pékséget. Weissék egyszer csak eltűntek a házból, soha nem tudtuk meg, mi lett velük, nem tértek vissza a Váci útra. Ugyancsak zsidók voltak a vasüzlet tulajdonosai, akiket nagyon kedves embereknek ismertem meg. Ma is elérzékenyülök, ahogy felidézem a napot, amikor az idős vaskereskedő házaspár áthívott minket és azt mondták, válasszunk valamit a boltjukból emlékbe. Másnapra eltűntek. Nekem csak később mondták el a szüleim, hogy a bácsi és a néni öngyilkosok lettek.

Zsidó volt az a Kohnnak született, de még jóval a háború előtt Kövesre magyarosított Köves Pál is, akinek a megmentésében nekem is szerepet szánt a sors. A felesége keresztény nő volt, egyben a ház légóparancsnoka, így ő otthon maradhatott, de a férjét munkaszolgálatra hívták be.

Kosák József tízévesen, 1940-ben az iskolai egyensapkájában

A ház és a péküzlet alatt nagy pincelabirintus helyezkedett el. A lakók a fáskamrákba vonultak le, ha a légvédelmi szirénák megszólaltak. Mi viszont a pékség alatt lévő, kisebb pincét használtuk, amely a boltból nyílt és nem állt összeköttetésben a másikkal. Ez a pincerész 1944-ben tele volt fával és liszttel, mert a hatóságok az orosz hadsereg közeledésére szétosztották ezeket a pékek között, hogy a központi raktár esetleges támadása esetén ne semmisüljön meg a teljes készlet. Liszt és fa tehát volt. Apám ugyan nem tudta, hány napra is kellene elosztani, mégis mindennap sütött kenyeret. Az üzlet naponta 4 órán át lehetett nyitva, az emberek hosszú sorokban álltak, hogy a kenyérjegyük ellenében megvásárolhassák a napi betevőt. El is fogyott rendre minden.

Egyik délután, zárás előtt pár perccel belépett a pékségbe egy fiatalember, akit odáig sosem láttunk. Minden más vásárlót maga elé engedett, és miután ők távoztak, közölte, hogy a Köves nénivel akar beszélni. Jött is gyorsan Kövesné, a légóparancsnok. A fiatalember elmesélte neki, hogy az ő édesapját már megszöktették egy bizonyos módszerrel abból a dél-budai laktanyából, ahová zsidóként kényszermunkára elhurcolták. Most a szintén ott fogva tartott Köves bácsi üzenetét hozza, hogy próbálják meg őt is kihozni onnan, mert a pletykák szerint hamarosan elindítják a csoportot nyugatra, és akkor vége mindennek! Ott voltam én is az üzletben, rögtön ajánlkoztam, hogy segítek. Összedugtuk a fejünket, és hamar megszületett a menekítési terv.

Másnap reggel elindultunk a megadott laktanyába Köves nénivel. A módszer lényege az volt, hogy ketten odamegyünk, és hárman jövünk vissza Köves bácsival együtt, mint egy család, papa-mama-gyerek. Odaérkezésünkkor azt mondtuk a kapuőrnek, hogy csomagot hoztunk. A jó szándékú és sokat látott őr azt tanácsolta, álljunk még félre, ne legyünk szem előtt, amíg a munkaszolgálatosok meg nem érkeznek. Akkor majd elő lehet jönni és oda lehet adni a csomagot.

Amikor lapáttal a vállukon visszaérkeztek a zsidó férfiak a munkából, hatalmas tumultus lett hirtelen, mert mások is előjöttek, akik hoztak ezt-azt a szeretteiknek. Nem késlekedtünk. A néni letépte a sárga csillagot a férjéről, aztán a Köves házaspár közrefogott engem, mint a gyereküket, és nyugodt léptekkel elsétáltunk a villamosmegállóig. Úgy néztünk ki, mint egy átlagos család, csak a szívünk dobogott jobban, amikor fölszálltunk a szerencsére épp érkező villamosra. Ártatlan dolgokról beszélgettünk, hogy ne keltsünk feltűnést. Hosszan kellett utaznunk Angyalföldig, át is szálltunk. Óriási szerencsénkre nem találkoztunk egyetlen nyilas járőrrel sem, és nem igazoltattak minket, mert

akkor mindhármunkat vittek volna agyonlőni a Dunához. Izgultam közben, hogy ne legyen semmi baj, de fiatal korom miatt inkább kalandnak fogtam fel a dolgot, nem voltam igazán tisztában azzal, mennyire életveszélyes műveletre vállalkoztam.

A péküzlet bejárata a Váci út 100. szám alatt 1946 májusában. A képen balról az első Kosák József édesanyja, Kosákné Takács Katalin, mellette nadrágtartóban Köves Pál látható, a jobb szélen pedig a felesége, Kövesné

Ahogy hazaértünk, kopogtunk a pékség leeresztett fémredőnyén. Nagy szerencse, hogy senki sem látta, amikor apám beengedett minket. A hatalmas pince egyik részén volt egy külön kis helyiség apró ablakkal, amit azelőtt lomtárnak használtunk. Ezt rendezték be a szüleim és Köves néni a megmenekített Köves bácsinak, valamint a már régebb óta bújtatott Köves gyerekeknek, Mártának és Imrének. Ott húzták meg magukat a felszabadulásig. Köves bácsi még segített is apámnak a sütésben! Elkelt a segítség, mert a kereslet nagy volt, a nyitvatartási idő rövid, más segéd meg nem akadt, mivel én még nem bírtam el a liszteszsákokat.

A Világ Igaza kitüntetést a Köves házaspár lánya, Márta kezdeményezésére kaphattuk meg a szüleimmel együtt. A szép plakettet 2010-ben csak én vehettem át, a szüleim már nem éltek, nekik posztumusz ítélték oda a kitüntetést.

#árja-párja #Dunába lő #igazoltat #jegyre ad #légóparancsnok #magyarosít

88 Héjában sült krumpli

Csik Imre (1933)

A Bakonyban, Várpalota és Mór között, Isztimér község mellett, Dűltfáspusztán éltünk. Édesapám, Csik Imre cselédember volt, kocsisként dolgozott Stolcz Károly gazdaságában. Összesen öthat cselédcsalád lakta a pusztát 1944–45 fordulóján, amikor négy menekült érkezett. Egy idő után őszintén megmondták magukról, hogy zsidók, és Várpalotáról, munkaszolgálatból szöktek meg.

A négy fiatalember – dr. Weisz (később Zsigmond) László, Lebovits Henrik, Faragó Andor és Abelesz Benjámin – először Stolczéknál bujkált, akik a pajtában biztosítottak helyet nekik, aztán két napot nálunk töltöttek. Mivel közeledett a front, jött a mozgósítás: a pusztából is behívták a férfiakat. Ekkor az asszonyok elkezdték kiabálni, hogy a Csikék tartanak zsidókat, azokat vigyék el a frontra, ne az ő urukat! Ezért a négy ember nem maradhatott tovább Dűltfáson. Apám azt tanácsolta nekik, hogy menjenek ki az erdőbe és ott bújjanak el. Mutatott nekik egy kis menedéket két mészégető kemencénél, ahol a favágók szoktak esős időben tartózkodni. Ott ástak maguknak egy nagyobb bunkert, hogy elbújjanak.

Még időben mentek oda, rövidesen ugyanis házkutatást tartottak nálunk a tábori csendőrök. Mindjárt nekimentek a szekrényeknek, kidobálták a ruhákat az asztalra, rá a dunyhákat is, azok meg éppen eltakarták a bujkálók csomagjait az asztal alatt, így a csendőrök nem találtak semmit.

Ebben az időben én tizenegy-tizenkét éves voltam, az öcsém, István pedig egy évvel fiatalabb. Otthon eligazítottak minket, hogy hallgatni kell ezekről az emberekről. Tudtuk, hogy akármit kérdeznek róluk, nekünk nem szabad válaszolni. A szüleink minket bíztak meg, hogy időnként vigyünk élelmet a bujkálóknak. Az uraság tudtával és jóváhagyásával az urasági pincéből hoztuk a krumplit, szakácsnő édesanyám készítette el az ételt, jobbára héjában sült krumplit, aztán kivittük az erdőbe a „bácsiknak", hiszen mi így hívtuk őket. Jól ismertük a vidéket, tudtuk, hol a bunker, nagyjából két kilométerre tőlünk.

Cselédek Dűltfáspusztán az 1930-as évek végén: Csik Imre és öccse állnak elöl középen, édesanyjuk karolja át őket

Sajnos ez a búvóhely is kitudódott, egy cselédasszony árulhatta el a bujkálókat. A német katonai rendőrség március 15-én megtalálta a kis csapatot és átadták őket a Gestapónak. Győrbe kerültek, ahol halálra ítélték őket, de az orosz csapatok érkezése miatt az ítéletet nem hajtották végre. Ezt persze mi már csak utólag

tudtuk meg, amikor a fölszabadulás után az egyik férfi, Zsigmond Laci „bácsi" egyetemi tanár visszajött és felkereste a szüleimet. Egyszer Abelesz Benjámin is meglátogatott minket, illetve ott volt az ünnepségen, ahol kitüntettek bennünket.

Hozzátartozik a történethez, hogy az uraság, Stolcz Károly sajnos nem érte meg a felszabadulást. 1945 márciusában egy német századot vezényeltek Dűltfásra. Pár napig ott maradtak, de az uraság nem engedte meg nekik, hogy az ő zabkészletéből abrakolják meg a lovakat. Miután továbbindult a század, páran éjjel visszamentek és bosszúból betörtek az urasághoz. Meglőtték, két golyót kapott. A zirci kórházban belehalt a sérüléseibe.

#behív #csendőr #front #Gestapo #század #tábori csendőrség

Schäffer Erzsébet

Zárszó a történetekhez

Ha mind az áldott történetre vágyunk, miért nincs az átkozottnak vége már...

Már aznap, hogy megkaptam, még éjjel elolvastam a könyvet. És vágtattak a gondolataim... Nem tudtam csak az olvasottaknál megállni. A hallomások, a napihírek és az emlékezések nyomán eszembe jutott annyi minden...

Talán, mert párhuzamos olvasmányom volt épp akkor Böröcz Sándor evangélikus lelkész *Kiáltás a mélyből* című könyve, mely hat év Vorkuta „élményeiből" íródott. Ez a legkegyetlenebb szibériai Gulag-tábor, ahol antracitot bányásztak embertelen mélységből a fagyott föld alól, s ahol a halottak száma ellenőrizhetetlen volt. A könyv passiótörténet, beléd ivódik. Az idő 1947–1957.

Az éjszaka után, reggel jött a híradás Kárpátaljáról. Egy imalánc keretében kapom a leveleket. Ez a legutóbbi arról számolt be, hogy már a tizenhét éves korosztályra is vadásznak, sorozásra viszik a tizenhetedik évüket betöltött fiúkat. Aki tudja, menti át a határon gyerekét, unokáját, keresztfiát. Kértek imát lakásban bujkáló családapákért, akik a háború kitörése óta nem mernek az utcára menni, mert elviszik őket. A halottakért, kiknek száma emelkedik, minden levélben imát kérnek... S az élőkért, akik még élnek.

Rá nem sokkal a pakisztáni keresztényüldözés véres képeit küldte el Ausztriában dolgozó orvos barátom… A dátum 2025. augusztus.

A fejemben lavina. A holokausztra emlékezők történetei összekeverednek a mai vérengzésekkel, a megsemmisítőtáborok a Gulag táboraival.

A fodrász, akihez járok, a Tátra utcában dolgozik. Végigmegyek a Hollán Ernő utcán, néha a Pozsonyi úton, és ha sietek is, nem bírok továbbmenni, meg kell állnom a botlatókövek fölött. Ezek a járdába vájt rézlapok azok nevét őrzik, akik abban a házban laktak, amikor munkaszolgálatra vagy a haláltáborokba elhurcolták őket. A dátum is ott áll. Az elhurcolásuk és a haláluk dátuma. Elolvasom a nevüket. Ahogy a világháborús emlékművekre vésett katonák nevét is bárhol, ahol járok, hangosan elolvasom. Kimondom a valaha voltak nevét. S míg sorolom a neveket, velük vagyok.

Hamvas Béla írja: az emberiségnek van egy áldott és van egy átkozott története. A felsorolt borzalmak az átkozott történethez tartoznak. Ha mind az áldott történetre vágyunk, miért nincs az átkozottnak vége már… A könyv 88 történetének emlékezői úgy siettetik ezt a véget, hogy reményt keltenek. Azzal, hogy felidézik az emberséget az embertelenségben.

FOGALOMTÁR

A Fogalomtár szerves részét képezi a könyvnek, hiszen a történetek megértéséhez szükséges bizonyos kifejezések jelentésének az ismerete. Ha olvasás közben jólesne megállítani az elbeszélőt néhány pillanatra egy-egy magyarázat erejéig, le sem kell tenni a könyvet, elég csak hátralapozni.

Van néhány olyan alapvető fogalom, kifejezés, amelyek sok történetben előfordulnak, és az előzetes ismeretük nélkülözhetetlen a korszakra vonatkozó visszaemlékezések megértéséhez, ezért érdemes előre elolvasni ezeket a szócikkeket.

AUSCHWITZ
BEJÖTTEK A NÉMETEK *lásd* 1944. MÁRCIUS 19.
BEVAGONÍROZ
BUJKÁL, BÚJTAT
CSILLAGOS HÁZ
DEPORTÁL
EMBERMENTŐ
FELSZABADÍTÁS, FELSZABADULÁS
GETTÓ (BUDAPESTI GETTÓ, NAGY GETTÓ
ÉS NEMZETKÖZI GETTÓ)
HOLOKAUSZT
KERESZTÉNY
KONCENTRÁCIÓS TÁBOR
MUNKASZOLGÁLAT
NEM TÉRT VISSZA, NEM JÖTT HAZA
NYILAS
NYILAS PUCCS (1944. OKTÓBER 15.)
SÁRGA CSILLAG
VÉDETT HÁZ
VÉDLEVÉL
VIDÉKI ZSIDÓSÁG

VILÁG IGAZA
ZSIDÓNAK MINŐSÍTETT SZEMÉLY
ZSIDÓTÖRVÉNYEK

Az alapvető fogalmakon túl vannak olyan kifejezések is, amelyek egy-két történetben fordulnak csak elő, de ott kulcsfontosságúak a pontos megértéshez. Minden történet szövege után felsoroljuk azt a pár kifejezést, amelyeknek a jelentését célszerű megnézni a Fogalomtárban.

A rendhagyó gyűjteményben nemcsak klasszikus fogalmak, illetve a történetekben felmerülő katonai és harcászati kifejezések szerepelnek, hanem dátumok és olyan szókapcsolatok is, amelyek az 1944–45-ös időszakra visszautalva más jelentést (is) hordoztak, hordoznak.

A több mint háromszáz fogalom írásakor nem törekedtem lexikonpontosságú meghatározásra, ezért nem minden esetben adtam meg az egyes kifejezések általános jelentését, viszont részletesen magyaráztam azt a jelentésréteget, amely a II. világháború, illetve a zsidóüldözés időszakára, a könyvben szereplő történetekre vonatkozik.

Azoknak is ajánlom a Fogalomtár átlapozását, akik ismerik a holokauszt történetét és tisztában vannak az alapvető fogalmak jelentésével. Nekik is szolgálhat pár kevésbé ismert részlettel a gyűjtemény, amelyet három szakértő, Várnainé Balogh Beáta történelem szakos tanár, Vég Éva történelem szakos vezetőtanár, illetve dr. Pécsi Tibor történész lektorálása után adunk közre.

1944. MÁRCIUS 19., A NÉMETEK BEVONULÁSA, A NÉMET MEGSZÁLLÁS KEZDETE, BEJÖTTEK A NÉMETEK | ezen a vasárnapon Németország megszállta Magyarországot. Miután a német vezetés értesült arról, hogy a vele szövetséges Magyarország a szövetségből és a háborúból való kiugrást fontolgatja (*lásd* Horthy-proklamáció), tervet dolgozott ki Magyarország gyors ellenőrzés alá vonására. A terv részeként a magyar kormányzót, Horthy Miklóst Ausztriába kérették egy tárgyalásra Adolf Hitlerrel, így eltávolították az országból. Eközben a német csapatok több különböző irányból benyomultak a számukra a keleti front és a Balkán felé is utat biztosító, stratégiai fontosságú magyar területekre. A bevonulás szót használjuk, mert erőszakra nem került sor: a kormányzót megzsarolták a környező országok hadseregeinek bevetésével, így megtiltotta a magyar katonai vezetésnek az ellenállást, és a megszálló németekkel való további együttműködés mellett döntött.

1944. április 5. | egy rendelet értelmében ettől a naptól kezdve Magyarországon a 6 éven felüli, zsidónak minősített személyeknek jól látható helyen a ruhájukra varrva kanárisárga színű, hatágú csillagot (*lásd* sárga csillag) kellett viselniük.

1944. április 16. | ekkor kezdődött a vidéki zsidóság gettókba kényszerítése.

1944. október 15. | ugyanezen a napon, egymást követően két esemény zajlott: a Horthy-proklamáció (bejelentés), illetve pár órával később a nyilas puccs, valamint a nyilas hatalomátvétel.

1944 karácsonya | bezárul a német megszállás alatt lévő Budapest körül a szovjet Vörös Hadsereg ostromgyűrűje.

1945. január 18. | a Vörös Hadsereg felszabadítja Budapest pesti oldalát, benne a két gettóval. *Lásd még* budapesti gettó, nemzetközi gettó.

1945. február 13. | a pesti oldal után a Vörös Hadsereg felszabadítja Budapest budai oldalát is.

2. Ukrán Hadsereg | Budapestet a Vörös Hadsereg ezen alakulata szabadította fel 1945 elején.

ablakon kartonpapír | *lásd* elsötétítés

Adolf Hitler | *lásd* Hitler, Adolf

akna | robbanóeszköz az ellenséges katonák vagy haditechnika elpusztítására.

alakulat | katonák kisebb vagy nagyobb, szervezett egysége (például század, ezred).

álnyilas | olyan ember, aki nem nyilas, de annak van öltözve, úgy viselkedik. Sok esetben ilyen álnyilasok mentettek meg üldözötteket.

Andrássy út 60. (Budapesten) | 1944–45-ben a Nyilas Párt székháza, egyben börtön, fogva tartási és vallatóhely. Később az ÁVH (Államvédelmi Hatóság) központja lett, ma a Terror Háza Múzeum működik benne.

angol rádió | aki Magyarországon hiteles képet akart kapni a II. világháború állásáról, az igyekezett az angol BBC rádió World Service adását hallgatni, amelyet több nyelven, köztük magyarul is sugároztak. A magyar hatóságok tiltották és büntették a külföldi adók hallgatását, ezért ez kockázatos volt, különösen a zsidók számára, akik rádiókészüléket sem birtokolhattak, azt be kellett szolgáltatniuk. *Lásd még* beszolgáltat.

antiszemita | zsidóellenes, zsidógyűlölő. *Lásd még* antiszemitizmus.

antiszemitizmus | a zsidó vagy zsidónak minősített személyekkel szembeni ellenségeskedés, a velük szembeni előítélet vagy diszkrimináció. A rasszizmus egy formája.

apácákhoz bead (gyermeket) | sok szülő úgy gondolta, hogy a zsidóüldözés alatt gyermekét biztonságosabb keresztény intézménybe, zárdába, apácákhoz vinni: abban bíztak, hogy az apácák befogadják, és meg is tudják védeni a gyerekeket.

appell, appellt áll | az Appell német szó, sorakozót jelent. A koncentrációs táborokban többletjelentést kapott, ugyanis a legtöbb táborban a foglyokat nemcsak felsorakoztatták, hanem elvárták, hogy órákon keresztül, vagy akár egy fél napon át, mozdulatlanul és pisszenés nélkül álljanak hóban-fagyban vagy épp a tűző napon az appellplatzon. A sorakozókor létszámellenőrzést is tartottak, újra és újra megszámolva a legtöbbször ötös sorokba állított embereket.

appellplatz | a német katonai kifejezés alakulóteret jelent, olyan nagyobb, nyílt területet, ami jól belátható, és ahol sok embert fel lehetett sorakoztatni és meg lehetett számolni. Így álltak appellt a zsidó foglyok is.

árja | a nácik elképzelése szerint a német felsőbbrendű faj, ők az árják, az általuk alsóbbrendűnek gondolt emberek (például a zsidók, a cigányok, a fogyatékossággal élők stb.) pedig kirekesztendők, üldözendők.

árja-párja | magyar kifejezés olyan zsidónak minősített személyre, akinek a párja (férje, felesége) nem zsidó, hanem az akkori szóhasználattal élve árja. Bizonyos esetekben ez kedvezményeket jelentett a zsidókra vonatkozó korlátozó rendeletekben foglaltakhoz képest. Például szabadon mozoghattak, míg a zsidóknak kijárási tilalom volt.

átmenőtábor, tranzittábor | olyan tábor, ahol csak átmenetileg tartózkodnak a foglyok, mielőtt máshová szállítják őket.

AUSCHWITZ | a Krakkóhoz közeli Oświęcim lengyel városka német neve, itt állították fel a nácik 1940-ben a legnagyobb koncentrációs tábort, majd megsemmisítőtábort, ahol több mint 1,1 millió embert, köztük több mint 400 ezer magyar zsidó és cigány foglyot gyilkoltak meg. *Lásd még* Birkenau.

bajtárs | katonák hívták így egymást, de ugyanezt a szót használták a deportáltak és a munkaszolgálatosok is egymásra.

barakk | egyszerű, a legtöbbször csak fából emelt, könnyen elbontható épület, amelyet sok ember egyidejű elszállásolására is használtak. A koncentrációs táborok foglyai is barakkokban összezsúfolva laktak.

behív, behívták | katonai kifejezés: egy hivatalos levélben, behívóban közlik a címzettel, hogy mikor és hova kell bevonulnia katonai szolgálatra. A munkaszolgálatosokat is így hívták be.

behívó | *lásd* behív

bejelentőlap | olyan hivatalos dokumentum, amelyen a rajta megnevezett személy lakcíme vagy tartózkodási helye szerepel.

bejöttek a németek | *lásd* 1944. március 19.

bejöttek az oroszok | a Vörös Hadsereg elérte az adott területet. A leggyakrabban a történetekben ez a kifejezés a pesti gettók felszabadítása kapcsán jelenik meg, ennek dátuma 1945. január 18.

belelövi a Dunába | *lásd* Dunába lő

belövés, belövést kap | egy épület akkor kap belövést, ha azt egy lövedék vagy bomba eltalálja.

besoroz | katonának vagy munkaszolgálatosnak behív és állományba vesz egy katonai alakulathoz.

beszállásol | a hatóságok arra kényszerítik egy lakás vagy ház lakóit, hogy fogadjanak be maguk mellé és tartsanak el egy vagy több katonát, esetleg költözzenek is ki, hogy a katonák elfoglalhassák az egész épületet.

Beszkárt | az 1923-tól 1949-ig működött Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság (BSZKRT) közkeletű elnevezése, amelyet a kiejtés alapján írva gyakran használtak a betűszó helyett.

beszolgáltat | bizonyos rendelkezések előírásainak megfelelve lead a hatóságoknak bizonyos tárgyakat, javakat, amelyekért ellenszolgáltatást nem kap. Például a zsidónak minősített személyeknek be kellett szolgáltatniuk a kerékpárjukat, a rádiójukat.

BEVAGONÍROZ, BEVAGONÍROZÁS | embereket – többnyire zsidónak minősített személyeket – üres vasúti teherkocsikba, ún. marhavagonokba zsúfoltak, egy-egy 20–30 négyzetméteres kocsiba 80–90 vagy akár száz főt is, akik olyan sűrűn álltak, hogy nemhogy leülni, de szinte mozdulni sem tudtak. A körülmények embertelenek voltak: a bezsúfoltak általában mindössze egy pár tenyérnyi, rácsozott „ablakon" jutottak friss levegőhöz, és két vödröt kaptak, az egyikben víz volt, a másik WC-ként szolgált. Így szállították őket egyik gyűjtőhelyről a másikra, de leggyakrabban valamelyik koncentrációs vagy megsemmisítőtáborba. *Lásd még* deportál.

bevonul | akit behívnak a hadseregbe vagy munkaszolgálatra, annak be kell vonulnia a megadott alakulathoz.

bevonulás | itt a németek Magyarországra való bevonulására értik, *lásd* 1944. március 19.

bezárul az ostromgyűrű | *lásd* 1944 karácsonya

Birkenau | az Auschwitzban berendezett koncentrációs tábort a németek 1941 nyarán kibővítették. Az Auschwitz II-nek is nevezett hatalmas barakktábort

eredetileg 50 ezer szovjet hadifogoly elszállásolására építették, 1942-től viszont, amikor kimondták, hogy a zsidókérdés „végső megoldása" a megsemmisítés lesz, zsidók tömegeit deportálták Birkenauba, ahol az egyszerre bezsúfoltak száma elérte a 200 ezret is.

Bor | település a mai Szerbiában. A környékén lévő rézbányákba a II. világháború alatt hadifoglyok, valamint munkaszolgálatos zsidó emberek ezreit vitték kényszermunkára. Magyarországról két időpontban összesen mintegy 6000 munkaszolgálatost vittek Borba 1944 májusában. Több altáborban telepítették le a foglyokat. Az odahurcoltak nehéz és veszélyes munkát végeztek. Egyes csoportok a bányákban, mások az odavezető vasútvonalak építésén dolgoztak. *Lásd még* Radnóti Miklós, illetve Cservenka.

bori rézbányák | *lásd* Bor

Buchenwald | koncentrációs tábor a németországi Weimar mellett.

Budapest felszabadítása | Pestet 1945. január 18-án, Budát 1945. február 13-án szabadították fel a szovjet alakulatok a német és nyilas uralom alól.

BUDAPESTI GETTÓ, NAGY GETTÓ, PESTI GETTÓ | a Budapest belső részén, a mai Erzsébetvárosnak a Kiskörút, a Dohány utca, a mai Kertész utca és a Király utca által határolt részén 1944 novemberében kijelölt és deszkapalánkkal körülvett, majd december 10-én le is zárt terület, ahová mintegy 70 ezer, zsidónak minősített személyt zsúfoltak össze a magyar hatóságok. A pesti gettót az utókor nagy gettónak is nevezi, hogy megkülönböztesse a kis gettótól, amely az újlipótvárosi részen elterülő nemzetközi gettó újabb keletű neve. Mindkét, a zsidók elkülönítésére szánt területet a Vörös Hadsereg szabadította föl 1945. január 18-án.

BUJKÁL, BUJKÁLÓ, BUJKÁLÁS | a zsidónak minősített személyek közül sokan a bujkálást választották, azaz nem vonultak be a számukra kijelölt gettóba, esetleg megszöktek a munkaszolgálatból, és megpróbáltak elrejtőzni üldözőik elől. Voltak, akiket mások bújtattak, vagy segítettek bujkálás közben. Egyes becslések szerint például Budapesten akár 100 ezer üldözött – túlnyomórészt zsidónak minősített – személy is bujkálhatott 1944-ben.

BÚJTAT | több jóérzésű ember vállalkozott arra, hogy a kilátásba helyezett súlyos megtorlás – akár halálbüntetés – ellenére is megpróbál segíteni zsidónak minősített, üldözött embertársain azzal, hogy befogad vagy elbújtat közülük egy vagy több személyt, így járulva hozzá túlélésükhöz, megmenekülésükhöz. Volt, aki pénzért, esetleg más előnyért cserébe segített, és olyanok is, akik önzetlenül, viszonzást nem várva bújtattak másokat. *Lásd még* Világ Igaza.

cionista | a cionizmus híve.

Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma | több különböző, Magyarországon működő, fiatalokat tömörítő cionista szervezet összehangolt tevékenysége a német megszállás alatt: zsidómentő akciókat szerveztek és közösen fejtettek ki ellenállást a németekkel és a nyilasokkal szemben.

cionizmus | zsidó nacionalista mozgalom, amelynek célja, hogy a világban szétszóródott zsidók visszatérjenek őseik földjére. A politikai cionizmus célul tűzte ki a zsidó állam (a mai Izrael) megalakítását. A politikai cionizmus alapítója a magyar származású Herzl Tivadar.

csendőrök, csendőrség | vidéki rendfenntartó erők, akik a magyarországi zsidóság deportálásának megszervezésében és végrehajtásában nagy szerepet játszottak vidéken (a nagyvárosokban ezt a feladatot a rendőrök végezték).

Cservenka, cservenkai mészárlás | Cservenka a mai Szerbia területén, a magyar határtól kb. 50 km-re fekvő település. A szovjet hadsereg előretörése miatt Borból, a bori rézbányákból az ott dolgoztatott munkaszolgálatosokat 1944 őszén két ütemben hazafelé indították. Az első csoportból a magyar katonák mintegy 800 embert kegyetlenül kivégeztek 1944. október 8-ára virradóan a cservenkai téglagyárban.

csíkos ruha | világosabb és sötétebb szürke színű csíkokkal ellátott egyszerű, általában nadrágból és gombos felsőből álló ruha, amelyet a koncentrációs és a munkatáborok foglyai viseltek.

csillag, csillagot visel | *lásd* sárga csillag

CSILLAGOS HÁZ | a fővárosban egy 1944. június 16-i rendelet mintegy 2000 épületet jelölt meg sárga csillaggal, ezekbe a csillagos házakba kellett be-

költöznie június 21-ig minden zsidónak minősített budapesti személynek. Általában akkor minősítettek csillagos házzá egy épületet, ha abban a zsidó lakosok száma meghaladta a keresztények számát. Azok a zsidók, akiknek a házát kijelölték, maradhattak, de beszállásoltak mellé még több másik családot. Mindenki igyekezett rokonokkal, ismerősökkel összeköltözni, hogy ne idegenekkel kelljen osztozni a szűkös helyen. A házak túlzsúfoltak voltak. Azoknak a keresztényeknek pedig, akik ilyen házban laktak, a megadott határidőig el kellett költözniük – a hatóságok biztosítottak nekik másik lakhelyet, jobbára „elhagyott" zsidó lakások közül.

Dachau | a Münchenhez közeli település mellett építették fel a nácik az első koncentrációs táborukat, ahol kényszermunkásként dolgoztatták az oda deportált zsidókat és politikai foglyokat.

DEGOB | *lásd* Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság

DEPORTÁL | valakit erőszakkal messzire elhurcol a lakhelyétől: a holokauszt alatt a zsidók esetében azzal a szándékkal, hogy soha ne térjenek vissza. Magyarországról 1944-ben május 14. és július 9. között 56 nap, azaz nyolc hét alatt 437 ezer embert deportáltak a magyar hatóságok, túlnyomó többségüket Auschwitzba.

deportált | olyan személy, akit elhurcoltak, deportáltak, *lásd* deportál.

Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) | 1945 márciusában létrehozott magyar zsidó segélyszervezet, amely főleg a Joint szervezet anyagi támogatásával a deportáltak hazatérését és újbóli beilleszkedését segítette, ugyanakkor támogatta a kivándorolni szándékozókat is. Nagyon fontos volt a dokumentációs tevékenysége is: a visszaérkezőket – akik hajlandók voltak rá – regisztrálták, és jegyzőkönyvbe vették visszaemlékezésüket.

diplomáciai védettség | *lásd* védett ház, védlevél

Don-kanyar | a szövetséges németek „kérésére" 1942-ben a keleti frontra küldött 2. Magyar Hadsereg 1943 januárjában megsemmisítő vereséget szenvedett a Don folyónál a Vörös Hadseregtől. A rosszul felszerelt, 200 ezer fős magyar hadtestben a becslések szerint 40–50 ezer zsidónak minősített

személy teljesített fegyvertelen munkaszolgálatot. A hadsereg nagy része a harcokban vagy visszavonulás közben a kemény orosz télben halt meg, köztük különböző becslések szerint 16–32 ezer zsidónak minősített személy.

drótakadály | szögesdrótkötegekből készített akadály, amelyet például lövészárkok előtt állítanak föl, hogy feltartóztassák a támadókat.

Dunába lő, Dunához visz | a nyilasok 1944 őszétől 1945 januárjáig több alkalommal tereltek zsidókból álló csoportokat (időseket, nőket, sőt gyerekeket is) a Duna partjára Budapesten, ahol az embereket arra kényszerítették, hogy levetkőzzenek, majd géppuskával sorban a vízbe lőtték őket. Csak nagyon keveseknek sikerült megmenekülniük. Becslések szerint mintegy 4000 embert gyilkoltak meg a nyilasok így.

elbújtat | *lásd* bújtat

elemi (iskola) | az iskola mindenki számára ingyenes első osztályait hívták így: eleinte négy-, majd hatosztályos elemibe jártak a gyerekek.

elgázosít | mérgező gázzal meggyilkol, elpusztít. *Lásd még* elpusztul, gázkamra.

elhagyni a házat | *lásd* kijárási tilalom

elhagyott zsidó lakás | olyan lakás vagy ház, amelynek lakóit zsidónak minősítették és deportálták vagy máshová kényszerítették, emiatt kénytelenek voltak elhagyni otthonukat. Ezeket a lakásokat sokszor a helyi hatóságoktól mások „kiigényelhették", azaz kérhették a maguk számára a kiutalását a lakásnak, hogy azontúl ők lakjanak benne, nem számítva arra, hogy az eredeti tulajdonos visszatér. *Lásd még* nem tért vissza.

ellenálló | aki – akár illegális eszközökkel is – küzd az elnyomó hatalom ellen.

elosztóláger, elosztótábor | olyan tábor, ahol csak ideiglenesen tartózkodnak a foglyok, ameddig a továbbszállításuk irányát meg nem határozzák.

előállítási parancs | hivatalos irat, amely szerint a címzettnek azonnal a parancsot átadó hivatalos személlyel, például rendőrrel kell mennie.

élők sora, az élők sorába kerül | azokban a koncentrációs táborokban, amelyek egyszerre voltak munkatáborok és megsemmisítőtáborok, mint például Auschwitz-Birkenau, a táborba szállított foglyokat szétválogatták aszerint, hogy ki alkalmas közülük munkára (*lásd* szelekció). Akit alkalmasnak találtak, az az élők sorába került, a többieket még aznap meggyilkolták. Ha valaki az élők sorába került, az sem jelentett automatikus túlélést, hiszen

a munkára kiválogatott embereket éppen a halálra dolgoztatás révén igyekeztek megsemmisíteni a nácik.

elpusztul | a hétköznapi jelentése szerint állatok elhullására utaló szót a holokauszttal kapcsolatban emberekre is használják. Furcsán hangzik, de sok túlélő éppen azért használja, hogy érzékeltesse, a rokonai nem egyszerűen meghaltak, hanem emberszámba sem véve elpusztították őket.

elrejtett tárgyak | a zsidóüldözés idején a deportálás, gettósítás előtt sok család próbálta bizonyos értékeit vagy fontos iratait, tárgyait elrejteni, megőrizni, sejtve, hogy ha őket elviszik, a tárgyaknak is lába kél. Voltak, akik földbe ásták bizonyos tárgyaikat, vagy egy megbízható(nak gondolt) ismerősre, szomszédra bízták, hogy rejtse el. Csak a legszerencsésebb esetekben történt meg, hogy a tárgyak tulajdonosa visszatért, és a tárgyai is meglettek. *Lásd még* nem tért vissza.

elsötétítés | légitámadások idején a sötétség beállta után tilos volt fényt gyújtani, amire azért volt szükség, hogy a kivilágított ablakok ne kínáljanak könnyű célpontot a várost támadóknak. Ha mégis világosságot szerettek volna gyújtani, valamivel le kellett takarni az ablakokat, erre a legegyszerűbb megoldás a kartonpapír volt.

eltávozás, eltávozási papír | hivatalos igazolás arról, hogy az adott személy a dokumentumban szereplő időszakban a katonai egységétől vagy a munkaszolgálatos egységétől engedélyezetten távol lehet, például szabadság miatt.

elvitték | itt azt jelenti, hogy deportálták vagy munkaszolgálatra vitték.

EMBERMENTŐ | olyan ember, aki üldöztetés idején az üldözötteket akár saját élete kockáztatásával is segíti, menti. A sokszor névtelenségben maradó embermentők közül azokat a nem zsidó embereket, akik bizonyítottan végeztek embermentő tevékenységet a holokauszt alatt, az izraeli Jad Vasem a Világ Igaza címmel tünteti ki. *Lásd még* bújtat.

emigrál | politikai okokból másik országba menekül azzal a szándékkal, hogy végleg elhagyja korábbi hazáját.

Endre László | ebből az időszakból két különböző személyt is ismerünk ezzel a névvel, mindketten 1895-ben születtek, de más-más „oldalon" álltak.

Az ismertebb, hírhedtebb **Endre László (1895–1946)** vitézi rangban Pest vármegye főispánja, a Belügyminisztérium zsidóügyekért felelős államtitkára, s mint ilyen, a magyar zsidók deportálásának kidolgozója és szorgalmas végrehajtója is volt. A másik **Endre László (1895–1971)** az akkor még vidéki településnek számító Csillaghegy csendőrparancsnoka volt. A pozíciója ellenére igyekezett segíteni a helyi zsidókat: a gettósítás előtt például megengedte, hogy aki tud, Budapestre költözzön, így kerülve el a gettóba vonulást és ezzel a deportálást.

erdélyi | például erdélyi névre kiállított igazolvány, *lásd* erdélyi menekült.

erdélyi menekült | 1944-ben a front közeledtével egyre többen menekültek Erdélyből Magyarország belseje felé, sokan közülük kibombázottak voltak, azaz megsemmisült a lakásuk, házuk, benne az irataik, és minden nélkül érkeztek. Ilyenkor bemondva adataikat új iratokat igényelhettek. A zsidónak minősített és bujkáló emberek közül sokan adták ki magukat kibombázott erdélyi menekültnek, így igényelve magyaros névre kiállított, árja igazolványt.

erőltetett menet | amikor foglyokat arra kényszerítenek, hogy gyalog tegyenek meg nagy távolságokat elegendő pihenő és elegendő élelem nélkül.

evakuál | kiürít. *Lásd még* kiürítési parancs.

fehér karszalag | a zsidó származású, de megkeresztelkedett, keresztény hitre tért férfiaknak fehér színű karszalagot kellett viselniük a munkaszolgálatban. *Lásd még* sárga karszalag.

felrobbantott hidak | 1945. január 14. és 18. között a Budára visszavonuló német csapatok felrobbantották az összes budapesti Duna-hidat, hogy megnehezítsék a Vörös Hadsereg átkelését a folyón.

FELSZABADÍTÁS, FELSZABADULÁS | a szövetségesek – Európa nyugati részén az amerikaiak, illetve az angolok, a keleti területeken, így Magyarországon is az oroszok – 1944–45 folyamán átvették a hatalmat a korábban a náci Németország által elfoglalt – illetve Magyarország esetében a nyilasok által uralt – területeken, ezzel visszaadva a szabadságukat többek között a koncentrációs táborokban, a gyalogmenetekben, a gettókban és a kényszermunkán fogvatartottaknak, valamint az addig bujkálni kényszerülő üldözötteknek. Például a budapesti gettó 1945. január 18-án, az auschwitzi koncentrációs tábor 1945. január 27-én szabadult fel.

feljelent, följelent valakit | a hatóságoknál bejelent valamely szabályszerűtlenséget, üldözött embertársa vélelmezett származásáról, hollétéről, esetleg a neki segítőkről információt szolgáltat, ezzel veszélybe sodorja, elárulja őket.

flekktífusz, kiütéses tífusz | magas lázzal, hidegrázással, izomfájdalommal, hányással, fogyással járó, súlyos fertőző betegség, amelyet rossz higiénés körülmények között a ruhába fészkelő tetvekben élősködő paraziták terjesztenek. A kiütéses megnevezés a tetvek csípéseinek helyére utal. A flekktífusz könnyen terjedt a hadseregben, illetve a hadifoglyok és a koncentrációs táborokba hurcolt emberek között is, és nagyon sok esetben a legyengült emberek halálával járt. (Nem azonos a szintén fertőző és szintén súlyos betegséggel, a hastífusszal.)

front, frontvonal | katonai kifejezés, a két harcban álló fél vagy csapat közötti ütközőterület, ahol éppen harcok folynak.

füstté vált | azokra az emberekre használják, akiket a nácik elgázosítottak, azaz mérgező gázzal, legtöbbször gázkamrában meggyilkoltak, és a holttestüket krematóriumban elégették.

gázba megy, gázba viszik | olyan személy, akit gázkamrában, mérgező gázzal gyilkolnak meg.

gázkamra | egy szivárgásmentesen lezárható, ablaktalan helyiség, amelybe mérgező gázt vezetnek, hogy a bezsúfolt embereket így gyilkolják meg. A nácik 1940 elején a buchenwaldi koncentrációs táborban 250 cigány gyermeken próbálták ki először a gázkamrában való tömeges kivégzést. Egyben ez volt a Zyklon-B idegméreggel történt első kivégzés is. A következő próba 1941. szeptember 3-án már Auschwitzban történt, ekkor 600 szovjet foglyot végeztek ki. A gázkamrákba az embereket meztelenül vezették be, ezért megtévesztésként gyakran zuhanyrózsákat helyeztek el a plafonon. Az emberek azt hitték, vagy azt is mondták nekik, hogy fürdeni mennek vagy fertőtleníteni akarják őket, így erőszak nélkül, önként vonultak be a kamrákba.

Gellért Szálló | a budapesti Gellért Hotel a mai Szent Gellért téren. Pincéjében a német megszállás idején német hadikórház működött.

Gestapo | a német Geheime Staatspolizei, magyarul titkos államrendőrség kifejezés rövidítése. A titkosrendőrséget a náci Németország államrendjének védelmére hozták létre, 1934-ben. A II. világháború alatt jelentős szerepe volt az európai zsidóság üldözésében (*lásd* zsidóüldözés), deportálásában és meggyilkolásában. A Gestapo a nácik által megszállt területeken, köztük Magyarországon is működött 1944-ben.

GETTÓ | egy városon belül kijelölt és körbekerített kisebb terület, ahová a hatalmon lévők a számukra nemkívánatos embereket kényszerítették vagy költöztették be, hogy összegyűjtsék és elkülönítsék őket. Ez a gettósítás, amely a II. világháború idején a zsidók elkülönítését szolgálta. A gettót az épületek falai, valamint a fapalánkok vagy kőkerítések fizikailag is elválasztották a város többi részétől. A gettó kapuit zárva tartották és őrizték, be- vagy kimenni csak az arra megszabott időben (*lásd* kijárási tilalom) és csak az engedéllyel rendelkező személyek számára volt lehetséges. *Lásd még* budapesti gettó, nemzetközi gettó.

gettórendőrség | a zsidó hatóság (Zsidó Tanács) által a gettó területén létrehozott, zsidókból szervezett rendfenntartó csoport.

gettósítás | *lásd* gettó

gyalogmenet | amikor nem állt rendelkezésre elég szállító jármű, még marhavagon sem, a zsidó és más foglyokat hosszú sorokba állítva, gyalog kényszerítették menetelni (*lásd még* erőltetett menet) akár napokon vagy heteken át. Például 1944 novemberében több tízezer budapesti zsidót indítottak így el a nyugati határszél felé.

gyerekbarakk | olyan barakk, amelyben gyerekeket szállásoltak el, Auschwitzban volt például ilyen.

gyerekláger | a koncentrációs tábor azon része például Auschwitzban, ahová gyerekeket gyűjtöttek egybe.

gyerekmenhely | a Nemzetközi Vöröskereszt vagy más szervezet – például cionista fiatalok – által felállított menhely, ahol jobbára árva vagy felügyelet nélkül maradt gyermekeket láttak el, de néha olyan gyermekeket is befogadtak, akiket a szüleik adtak be abban a reményben, hogy ott nagyobb biztonságban vannak, mint a gettóban, vagy mint ha bujkálnának.

gyermekotthon | gyerekmenhely egy fajtája.

gyújtóbomba | olyan bomba, amelyet nagy hőt fejlesztő anyaggal töltenek meg, hogy a becsapódás helyén tüzet idézzen elő.

gyűjtőláger, gyűjtőtábor | *lásd* koncentrációs tábor

hadiüzem | olyan ipari létesítmény, amelyben a háborúhoz szükséges felszerelést állítanak elő, például repülőgépet, lőszert, járműveket vagy akár egyenruhát, illetve olyasmit gyártanak, ami a harcoló egységek számára nélkülözhetetlen, például ejtőernyőt, hátizsákot vagy akár élelmiszert. A hadiüzemnek minősített üzemekbe egy ideig hadiüzemi igazolvány birtokában eljárhattak dolgozni a zsidónak minősített személyek is.

hadiüzemi igazolvány | a hadiüzemben dolgozók számára kiállított igazolvány, aminek birtokában szabadabban mozoghattak a városban. Ezek az igazolványok kelendő dokumentumok voltak, hamisították is őket, hogy egy esetleges razzia esetén ezzel igazolhassa magát az, akinek amúgy – például a kijárási tilalom miatt – nem lett volna szabad az utcán tartózkodnia.

hajt másokat | gyakran használt kifejezés a visszaemlékezésekben: az összegyűjtött, zsidónak minősített személyeket a gettóba, a koncentrációs táborba vagy munkára hajtották, azaz gyalogos haladásra kényszerítették, a leggyakrabban megfelelő felszerelés, ruházat és élelem nélkül. Sok esetben az állatok hajtásához hasonlóan még ostort, illetve botot is használtak, sőt az üldözötteket gyakran puskatussal ütve siettették. *Lásd még* halálmenet, erőltetett menet.

halálgyár | az auschwitz-birkenaui megsemmisítőtábor és más haláltáborok egyik elnevezése. *Lásd még* Auschwitz, Birkenau.

halálmenet | olyan erőltetett menet, amelyben a körülmények és az embertelen bánásmód miatt alig van esély a túlélésre. Gyakran nevezik így azokat a meneteket, amelyeket a koncentrációs táborok evakuálásakor indítottak útnak. Ezekben a menetekben a lemaradókat sokszor minden további nélkül lelőtték.

halálra eszi magát | több, a munkaszolgálatot, a koncentrációs táborokat vagy a gettót túlélő, a felszabadulást megérő ember nem térhetett haza, mert

amikor a hosszú éhezés után újra élelemhez jutott, legyengült szervezete nem tudta feldolgozni a hirtelen befalt ételt, és meghalt.

haláltábor | *lásd* megsemmisítőtábor

hamis iratok, hamis papírok | a zsidónak minősített személyek közül sokan hamis vagy hamisított iratok, illetve hamis védlevelek segítségével igyekeztek elhitetni magukról, hogy ők nem zsidók, s így próbáltak menekülni az üldöztetés elől.

hasmenés | itt: a tífusz nevű fertőző betegség egyik formájának, a hastífusznak az egyik jellemző tünete.

hastífusz | a hasi hagymáznak is nevezett fertőző betegséget egy baktérium okozza, amely széklettel szennyezett tárgyak vagy élelmiszer nyomán terjed egyik emberről a másikra rossz higiénés körülmények között. A betegség magas lázzal, fejfájással és gyakran súlyos hasmenéssel is jár, ami a háborúban orvosi ellátás hiányában sok esetben eszméletvesztéshez, kiszáradáshoz és halálhoz vezetett.

házfelügyelő, házmester | többlakásos ház rendben tartásával, a szabályok betartatásával foglalkozó személy, akinek ez a munkája, amiért cserébe általában családostul az épületben lakhatott a házmesterlakásban, amely leggyakrabban az épület földszintjén, a bejárathoz közeli kis lakás volt. Mivel nála volt a lakók névsora, a kulcsok, és ismert mindenkit, a zsidóüldözések idején különösen nagy hatalomra tett szert, sokszor az ő jó- vagy rosszindulatán múlt, hogy egy-egy üldözött, esetleg bujkáló személy megmenekült, vagy épp munkaszolgálatba vagy a nyilasok kezére került. Több beszámoló említ nyilas érzelmű házmestert, köztük olyat is, aki akár fel is jelentette (*lásd* feljelent) a házban bujkálókat. A háborús időkben gyakran a házmester volt egyben a házparancsnok vagy légóparancsnok is.

házparancsnok | olyan személy, akit a II. világháború idején egy adott (bér)ház légoltalmi feladatainak koordinálásával bíztak meg, amire előzetesen ki is képezték (*lásd* légóparancsnok). A legtöbb esetben a ház lakói közül bíztak meg valakit a feladattal, gyakran a házfelügyelőt.

Hitler, Adolf (1889–1945) | a nácizmus ideológiájának és az antiszemita fajelméletnek a kidolgozója, a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP)

vezetője, 1933-tól Németország kancellárja, 1934-től Führere, azaz vezére. A diktátor üldözte politikai ellenfeleit, hirdette az árja faj felsőbbrendűségét, és meg akarta semmisíteni Európa zsidóságát. A II. világháború kirobbantója, a holokauszt megvalósítója. 1945 áprilisában, amikor a szövetségesek Berlint ostromolták, és küszöbön állt a veresége, bunkerében öngyilkosságot követett el.

HOLOKAUSZT | görög eredetű szó, eredeti jelentése „teljesen elégő áldozat". A 20. században a náci Németország és szövetségesei által elkövetett népirtást, illetve azt a korszakot nevezzük így. A zsidóüldözés és az elnyomás, majd 1942-től – amikor kimondták, hogy a zsidókérdés „végső megoldása" a megsemmisítés lesz – a kivégzések és a tömeges gyilkosságok hatmillió áldozatot követeltek szerte Európában.

honvédség | Magyarország katonai szervezete.

Horthy bejelentése | *lásd* Horthy-proklamáció.

Horthy Miklós (1868–1957) | Magyarország kormányzója és államfője 1920-tól, a II. világháború alatt is, egészen 1944. október 16-ig, amikor a nyilas puccs után Szálasi Ferenc javára lemondott. A saját bevallása szerint is antiszemita Horthy kormányzása alatt születtek Magyarországon a zsidótörvények. Horthy Magyarország német megszállása és a zsidóüldözés alatt is hivatalban maradt, együttműködött a náci németekkel, így gyűjthették vidéken gettóba és deportálhatták a magyar hatóságok hathatós és aktív közreműködésével a zsidónak minősített személyeket, valamint Budapesten kialakulhatott a csillagos házak rendszere a fővárosi zsidók összegyűjtésére. A nyilas puccs után a kormányzót és feleségét a németek Bajorországban tartották fogva, ahol a háború végén amerikai fogságba kerültek. A házaspár 1949-ben emigrált Portugáliába, a politikától visszavonult Horthy ott halt meg 1957-ben.

Horthy-proklamáció, Horthy bejelentése | Horthy Miklós, Magyarország kormányzójának üzenetét a fegyverszünetről és a háborúból, valamint a németekkel kötött szövetségből való kilépésről 1944. október 15-én kora délután háromszor is beolvasták a Magyar Rádióban. A háborúból való

kiugrási kísérlet azonban nem sikerült, egyrészt mert a hadsereg nem kapott egyértelmű parancsot a fegyverletételre, másrészt ennek a katonai vezetők nem is engedelmeskedtek, így a megszálló németekkel összejátszó Szálasi Ferenc még aznap a harc folytatására szólított fel szintén rádióbeszédben, másnap pedig puccsal átvette a hatalmat (*lásd* nyilas puccs).

horthysta | Horthy Miklóshoz hű, illetve az ő kormányzása alatt valamilyen hivatalos funkciót betöltő személy, például katonatiszt.

hungarista, hungarizmus | magyar szélsőjobboldali, antiszemita mozgalom, ideológusa Szálasi Ferenc volt.

Hűség Háza | *lásd* Andrássy út 60.

Igaz Ember | *lásd* Világ Igaza

igazoltat | általában hatósági személyek, de itt sok esetben a nyilasok is igazolványt kérnek, hogy meggyőződjenek az illető kilétéről.

illegális kommunista | a Tanácsköztársaság 1919-es bukása után a kommunistákat üldözték, ezért tevékenységüket csak nem hivatalos módon, illegálisan folytathatták.

illegalitásba vonul | a hatóságok által valami miatt üldözött ember elrejtőzve él tovább, másnak adva ki magát.

internálás, internált | az épp hatalmon lévő politikai rendszer számára veszélyes vagy megbízhatatlan személyek (a későbbi internáltak) eltávolítása a lakóhelyükről például internálótáborba zárással.

internálótábor | internáltak összegyűjtésére és őrzésére kialakított tábor. Budapest közelében Kistarcsán működött egy internálótábor, ahol a II. világháború idején zsidókat is fogva tartottak, illetve innen deportáltak. *Lásd még* internálás.

iparengedély | hatósági engedély egy vállalkozás számára üzem működtetésére, ipari tevékenység folytatására. A zsidótörvények értelmében zsidónak minősített személy nem folytathatott ipari tevékenységet, ezért a zsidó tulajdonosok ennek a szabálynak a megkerülésére általában egy nem zsidó munkatársuk nevére íratták a vállalkozást.

Izrael, Izrael Állam | ország a Közel-Keleten, amelyet 1948-ban részben a már korábban, részben a holokauszt után őseik földjére visszavándorló zsidók alapítottak.

izraelita | a zsidó vallás, felekezet hivatalos neve. A személyes iratokban akkoriban jelölték a felekezeti hovatartozást is, a rövidítése „izr.". *Lásd még* zsidónak minősített személy.

Jad Vasem, Yad Vashem | a holokauszt kutatásával, oktatásával, forrásainak gyűjtésével és bemutatásával foglalkozó tudományos intézetet, a Holokauszt Áldozatainak és Hőseinek Izraeli Emlékhatóságát 1953-ban Izrael Állam alapította Jeruzsálemben. Egy bizonyítási eljárás után ez a szervezet adományozza világszerte a Világ Igaza kitüntetést azoknak a nem zsidó embereknek, akik önzetlenül mentettek, bújtattak vagy segítettek zsidó személyeket a holokauszt idején. Ezeket a kitüntetett embermentőket Igaz Embereknek is hívjuk.

jegyre ad, jegyrendszer | a háborús időkben, amikor az élelmiszerhiány miatt akadozott a lakosság ellátása, bevezették, hogy az alapvető élelmiszereket (például zsírt, cukrot, lisztet, kenyeret) csak egy papírra nyomtatott és előre, személyenként kiosztott jegyre lehetett megvásárolni, a jegyen szereplő mennyiségben. Fizetni természetesen pénzzel kellett. A zsidók csak külön megjelölt zsidójegyeket kaphattak, és ezekkel csak kisebb mennyiséget vásárolhattak, mint a nem zsidók. *Lásd még* nehézmunkáspótjegy.

jiddis, jiddisül beszél | a német nyelvből a középkorban kialakult, avval nagy hasonlóságot mutató nyelv, amelyet egyes közép-európai zsidó közösségek – főleg a német területekről származók vagy onnan máshová vándoroltak – anyanyelvként használtak.

jogfosztott | itt arra utal, hogy a zsidótörvények és zsidóellenes rendeletek megfosztották a zsidónak minősített személyeket sok olyan jogtól, amely azon túl már csak a keresztényeket, a nem zsidókat illette, például hogy állásuk, üzletük, gyáruk vagy éppen rádiójuk legyen.

Joint | teljes nevén American Jewish Joint Distribution Committee, egy amerikai zsidó segélyszervezet, amelyet még az I. világháború után hoztak létre a zsidó áldozatok megsegítésére. A II. világháború után Magyarországon nagy szerepet vállalt a hazatérő – és a legtöbbször nincstelenné vált – deportáltak támogatásában. *Lásd még* Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság.

józsefvárosi pályaudvar | Budapest egyik vasúti pályaudvara volt, 1944–45-ben kiindulási állomása a Budapestről vagy Pest környékéről való deportálá-

soknak. Ma az át nem adott Sorsok Háza – Holokauszt Gyermekáldozatainak Emlékhelye áll a helyén.

kartonpapír az ablakon | *lásd* elsötétítés

Kassa | város a mai Szlovákia területén, amely 1920 előtt és 1938–45 között Magyarországhoz tartozott. Pályaudvara nagy átmenőforgalmat bonyolított le. A Magyarországról Auschwitz felé tartó deportálószerelvények nagy része itt haladt keresztül, és gyakorta meg is állt egy időre, mert az általános gyakorlat szerint a deportálószerelvényeket eddig kísérték a magyar csendőrök, innen pedig a német hatóságok vették át.

katonakorú | aki katonai szolgálatra alkalmas életkorú, azaz elmúlt 18 éves.

katonaszökevény | a katonai behívónak nem engedelmeskedő, vagy a katonai szolgálatot engedély nélkül elhagyó, illetve az engedély lejárta után vissza nem térő személy. A szökésért akár halálbüntetés is járhatott, ami igaz volt a munkaszolgálatosokra is.

kényszerlakhely | olyan hely, ahol hatósági döntés alapján valakinek akarata ellenére kötelezően tartózkodnia kell. Ilyen helyek voltak a zsidók számára kijelölt gettók, vagy Budapesten a csillagos házak.

kerestet valakit | itt arra vonatkozik, hogy a háború vége után az életben maradtak segítséget kértek eltűnt hozzátartozóik megtalálásához. A családtagok újbóli egymásra találását sok esetben a Nemzetközi Vöröskereszt keresőszolgálata segítette.

KERESZTÉNY | Krisztus vallását követő, megkeresztelt személy. A zsidóüldözés kapcsán kiterjesztett értelemben, a zsidó szó ellentéteként használták, és vallásától függetlenül bárkit jelenthetett, aki nem zsidó, illetve akit nem minősítettek annak. Nemcsak emberekre használták, hanem például keresztény személyek által fenntartott boltra vagy gyárra is, amelyre ki is írták: keresztény üzlet, keresztény üzem.

keret, keretlegény | a munkaszolgálatos, illetve menetelésre vagy kényszermunkára kötelezett csoportok kísérését, felügyeletét ellátó személyek. Megítélésük vegyes, sok visszaemlékezésben negatív, kegyetlen figurák, de – még

ha ritkábban is – voltak köztük emberséges személyek is, akikre hálával gondolnak a túlélők.

kibombázott | olyan személy, akinek lakását, házát bombatalálat érte, így lakhatás nélkül maradt, és arra kényszerült, hogy máshol keressen fedelet a feje fölé. *Lásd még* erdélyi menekült.

kihajt másokat | *lásd* hajt másokat

kiigényel | a hatóságoknál keresztényként olyan vagyonelemre (lakásra, üzletre, bútorra vagy egyéb vagyontárgyra) jelent be igényt, amely korábban zsidónak minősített személy birtokában volt, de tőle a zsidórendeletek miatt elvették, vagy a korábbi tulajdonos deportálása, elhurcolása miatt „gazdátlanná" vált.

kijárási tilalom | a zsidónak minősített és csillagos házba, később gettóba zárt személyek csak korlátozottan, naponta a megszabott pár órás időszakban hagyhatták el a számukra kijelölt kényszerlakhelyüket.

kikeresztelkedik | elhagyja az izraelita, zsidó vallást és keresztény vallást vesz fel. Helyes szóhasználattal megkeresztelkedik.

kisegítő század | 1941-től a magyar hadseregbe rendszeresen hívtak be zsidónak minősített embereket munkaszolgálatra. A zsidók századát kisegítő századnak nevezték.

kis gettó | *lásd* nemzetközi gettó

KISKA (Kisegítő Karhatalom) | rövid ideig, 1944 decemberétől 1945 januárjáig létező fegyveres testület, amelyet azért hoztak létre Budapesten, hogy felügyelje az ostrom alatt a közrendet, közbiztonságot. Sok ellenálló is beépült ebbe a testületbe.

KISOK-pálya | sportpálya Budapesten, Zuglóban, a Középfokú Iskolák Sportköreinek Országos Központja fenntartásában, amelyet 1944 őszén zsidónak minősített személyek gyűjtőtáboraként használtak, ahonnan az odazsúfolt emberek nagy részét deportálták.

Kistarcsa | település Pest határában, ahol internálótábor működött 1944–45-ben.

kitelepítés | az internálás egy formája: hatóságilag más lakhelyre költöztetés, vagy elköltözésre kényszerítés.

kitér | a zsidó vallást nem tekinti vallásának, abból kitér, esetleg más felekezethez csatlakozik, például megkeresztelkedik (ez utóbbi esetre használják a kikeresztelkedik szót is).

kiutasít valahonnan | valamely hatóság az adott ország vagy terület elhagyására kényszerít valakit.

kiürítési parancs | egy épület, terület kiürítésére vonatkozó katonai parancs, amelynek értelmében azt mindenkinek el kell hagynia.

Klauzál tér | tér Budapest belvárosában, amely a budapesti (nagy) gettó felállításakor a körülzárt terület közepén helyezkedett el, s ezért főtérként szolgált. Itt regisztrálták a gettóba beköltözőket és osztották ki a címeket, hogy kinek hova kell költöznie, illetve 1945 januárjában itt (is) gyűjtötték össze a gettóban elhunyt emberek holttestét.

KONCENTRÁCIÓS TÁBOR, GYŰJTŐTÁBOR | a náci Németország 1933 és 1945 között mintegy 40 ezer különböző helyen állított fel és működtetett olyan – olykor több tízezer ember befogadására tervezett – koncentrációs (azaz gyűjtő-) táborokat, ahová a számukra nemkívánatos embereket gyűjtötték össze. Kezdetben főként az állam ellenségeinek tartott kommunistákat, szocialistákat, szociáldemokratákat, illetve a romákat (cigányokat), a Jehova tanúit, a homoszexuálisokat és a deviáns viselkedéssel vádolt személyeket zárták ezekbe a táborokba, később a hadifoglyokat, s legnagyobb tömegben a zsidókat. A táborokat különféle célokra használták, többek között kényszermunkára (*lásd* munkatábor), 1942-től pedig tömegmészárlásra (*lásd* megsemmisítőtábor) is.

kopaszra nyír | a koncentrációs táborokba hurcolt emberek legnagyobb részének az érkezés után nem sokkal kopaszra vágták a haját. Ennek oka az eltetvesedés és a betegségek terjedésének megakadályozása, valamint az emberek megalázása volt. A lenyírt hajat például matracok kitömésére hasznosították.

kórházbarakk | betegek ellátására, gyógyítására, illetve egyes esetekben csak elhelyezésére berendezett épület, barakk.

kóser | jelentése „rituális értelemben alkalmas", azaz a zsidó vallás étkezésre vonatkozó szigorú előírásainak megfelelő dolog, például ilyen élelmiszer, étel vagy a szabályokat betartó háztartás, üzlet. A betartandó előírások közé tartozik például, hogy a tejes és húsos ételek sem készítéskor, sem fogyasztáskor nem érintkezhetnek egymással.

kosztos diák | olyan tanuló, aki messze lakik az intézménytől, ahol tanul, ezért fizetség ellenében más családoknál étkezik, esetleg náluk is lakik hét közben.

körlet | katonai alakulat elhelyezésére szolgáló épület vagy terület.

körülmetélt | a zsidó vallás előírásai szerint az újszülött fiúgyermekeket körülmetélik, azaz a nemi szervükről a fitymát (előbőrt) teljesen vagy részlegesen eltávolítják.

krematórium | hamvasztókemence, amely holttestek elégetésére szolgál. Minden koncentrációs táborban volt krematórium, még ott is, ahol nem tartozott hozzá gázkamra. Eredeti célja a holttestek gyors eltüntetése, a járványok megelőzése volt, de emellett a zsidó áldozatokat ezzel még emlékükben is megalázták, mivel a zsidó vallásban tiltott a hamvasztás.

láger | a tábor szó német megfelelője, gyakran alkalmazzák röviden a koncentrációs tábor kifejezés helyett.

lágertárs | a lágerben sorstárs, bajtárs, akivel valaki együtt éli át a borzalmakat. A túlélők sok esetben tartották egymással a kapcsolatot a felszabadulás után is.

lead valamit, valamilyen értéket | itt arra vonatkozik, hogy a zsidórendeletekben meghatározott tárgyakat (például rádiót vagy biciklit) beszolgáltatja, azaz ellenérték nélkül odaadja a hatóságoknak.

légelhárítás | a légtér védelme, az ellenséges légi hadműveletek (légitámadás) megakadályozása, zavarása.

légiriadó | közeledő ellenséges bombázás veszélye esetén rendelték el, szirénákkal jelezték az idejét, ilyenkor mindenkinek le kellett vonulnia a légoltalmi helyiségekbe, légópincékbe, óvóhelyekre.

légitámadás | a levegőből, repülőgépekről végzett katonai támadás, például bombázás.

légnyomás | robbanás következtében keletkező nagy erejű nyomás, amely kitörheti az ablakokat, a közelben tartózkodó embereknél pedig időszakos, esetleg maradandó sérülést, hallásvesztést is okozhat.

légóparancsnok | a légópince parancsnoka, akinek a pincében tartózkodók engedelmeskedni voltak kötelesek.

légópince, légoltalmi helyiség, óvóhely | általában a föld alá épített helyiség, leggyakrabban meglévő pince, amelyet arra jelöltek ki, hogy légiriadó esetén oda menekülhessen a lakosság.

lezárják a gettót | a zsidónak minősített személyek összezsúfolására kijelölt területet, a gettót körbekerítik és őrzik, a szabad mozgást akadályozva. Például a budapesti (nagy) gettó négy kapuját 1944. december 10-én lezárták, ezután már nem lehetett se ki-, se beköltözni vagy engedély nélkül elhagyni a területet.

magyarosít, magyarosított név | a Magyarországon élő, és addig csak egyetlen nevet viselő zsidókat II. József rendelete 1788-ban arra kötelezte, hogy vegyenek fel vezetéknevet, amely a legtöbb esetben a származásuk miatt német hangzású lett. Az 1930-as években, a zsidótörvények életbe lépésével egyre többen érezték fenyegetve magukat és változtatták meg hivatalosan a nevüket magyar hangzásúra azért, hogy elkerüljék a megbélyegzést.

Manci híd | ideiglenes, cölöpökből készült gyaloghíd Budapesten, amelyet 1945 tavaszán a mai Margit híd nyomvonalától valamivel északabbra építettek, hogy biztosítsa a két városrész közti forgalmat, mivel a visszavonuló német csapatok 1945. január 14. és 18. között felrobbantották az összes Duna-hidat. A Margit híd ekkor már nem állt, egy korábbi, 1944. novemberi robbanás következtében már leomlott. Az ideiglenes cölöphidat 1946 tavaszától pontonhíd váltotta föl.

március 19. | *lásd* 1944. március 19.

marharépaleves | a békeidőben állati takarmányként használt marharépából vagy takarmányrépából készített leves, amelyet a háborús időkben katonáknak vagy foglyoknak főztek. A koncentrációs táborokban naponta egyszer adták nagyon híg, szinte semmilyen tápanyagot nem tartalmazó formáját a foglyoknak.

marhavagon | főleg szarvasmarhák szállítására használt ablaktalan, vagy egyetlen kis rácsos szellőzőablakocskával ellátott, zárt, egyterű vasúti teherkocsi, amelyet a II. világháborúban emberek szállítására is használtak. *Lásd még* bevagoníroz.

Mauthausen | osztrák város, melynek közelében, egy gránitbánya mellett a nácik 1938-ban kényszermunkatábort, koncentrációs tábort hoztak létre, ahol a végkimerülésig dolgoztatták a foglyokat. A kőfejtőben kifejtett köveket a foglyoknak a hátukon kellett fölcipelniük egy hosszú, meredek lépcsősoron, amelyet halállépcsőként emlegettek. Ebben a munkatáborban a nácik főként a rendszerükre legveszélyesebbnek ítélt politikai foglyokat dolgoztatták, ám a II. világháború vége felé, a keletebbre fekvő táborok kiürítése után zsidókat – köztük sok magyart – is tömegével „fogadtak". A halálozási arány nagyon magas volt, a mauthauseni táborcsoportban megfordult közel 200 ezer fogoly közül név szerint is ismerünk 81 ezer áldozatot, akik ott pusztultak el. *Lásd még* elpusztul.

megkeresztelkedik | a keresztelés szertartása által felveszi a keresztény vallást és tagjává válik valamelyik keresztény felekezetnek. Ha zsidó személyekről van szó, gyakrabban használják a kikeresztelkedik szót.

megsemmisítőláger, haláltábor | olyan koncentrációs tábor, amelyet azzal a céllal hozott létre a náci Németország a II. világháború idején megszállt lengyel területeken, hogy az oda szállított foglyokat tömegesen meggyilkolják (*lásd még* gázkamra). A hat megsemmisítőtábor (Auschwitz-Birkenau, Bełżec, Chełmno, Majdanek, Sobibór, Treblinka) közül a legnagyobb az Auschwitz mellett felépült Birkenau volt, ez működött a legtovább is. Míg Auschwitzban egy, addig Birkenauban egyszerre négy gázkamrát használtak, így 1944 nyarán, a magyar deportáltak tömeges érkezésekor akár naponta 6000 embert is elgázosítottak, meggyilkoltak. *Lásd még* elpusztul.

megszállás | egy idegen katonai csoport bevonul egy területre, elfoglalja és az ellenőrzése alá vonja.

melléktábor | a koncentrációs táborok közül a nagyobb lélekszámúak környékén a főtábor irányítása alatt gyakran működtek kisebb táborok is, több

esetben ezek olyan üzemek voltak, ahol dolgoztatták a foglyokat. Mauthausen körül például több mint 50 melléktábor működött!

menetoszlop | katonai kifejezés, menetelő, legalábbis egy irányba gyalogoló, sorokba rendezett emberek hosszú alakzata, foglyok esetén a menetet parancsnok irányítja és őrök kísérik. *Lásd még* erőltetett menet, halálmenet.

Mengele, Josef (1911–1979) | SS-orvos, 1943-tól az auschwitzi koncentrációs tábor „orvosa", akit a halál angyalának is neveztek, mert gyógyítótevékenységet egyáltalán nem, de annál több embertelen, gyakran halálos orvosi „kísérletet" végzett, főként ikreken, fejlődési rendellenességben szenvedőkön, illetve termékeny korú nőkön. Többek között ő válogatta szét (*lásd még* szelekció) ujjával jobbra, illetve balra mutatva a deportálóvonatokkal érkező embereket – köztük azt a 400 ezer magyart, akiket 1944 nyarán deportáltak Auschwitzba –, valamint időről időre a már régebben a táborban raboskodókat is két csoportra. A munkára (még) alkalmasakat (további) munkára, az alkalmatlanokat viszont a gázkamrákba, azaz a halálba küldte. Mengele a háború után Dél-Amerikába menekült, és mivel nem akadtak a nyomára, elkerülte a felelősségre vonást. Brazíliában halt meg 1979-ben.

menlevél | *lásd* védlevél

Miatyánk | a legfőbb keresztény ima, amely így kezdődik: „Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy..."

mozgósít, mozgósítás | a hadsereg háborúra, harcra való felkészítése érdekében a lakosságból férfiakat hív be katonának. *Lásd még* behív.

munkásmozgalom | a munkások jogaiért küzdő, érdekeit képviselő mozgalom, amelyre ezt az elnevezést a 19. században és a 20. század első felében használták.

MUNKASZOLGÁLAT | az 1939-es honvédelmi törvény hozta létre a közérdekű munkaszolgálat intézményét Magyarországon. Az állam által politikai meggyőződésük, nemzetiségük vagy származásuk miatt megbízhatatlannak tartott férfiakat, köztük a zsidónak minősített személyeket fegyvertelen szolgálatra kötelezték, és behívták a hadseregbe. A munkaszolgálatosok

(vagy röviden muszosok) külön alakulatban, ún. kisegítő században, fegyver nélkül, kényszermunkát végezve „szolgáltak". Ha megszöktek vagy eltávozás után nem tértek vissza az alakulatukhoz, katonaszökevénynek számítottak, ami halálbüntetéssel járt. 1944 őszén, a nyilas hatalomátvétel után Budapesten előírták (vidékről eddigre már deportáltak minden zsidót), hogy minden zsidónak minősített 16–60 év közötti férfi, illetve 16–40 év közötti nő jelentkezzen munkaszolgálatra.

munkaszolgálatos | munkaszolgálatra kötelezett ember.

munkatábor | olyan koncentrációs tábor, amelyben a foglyok kényszermunkát, a legtöbbször kemény fizikai munkát (például kőtörés, útépítés) végeztek nagyon szegényes ellátás mellett, ami sokuk halálához vezetett.

muszos | munkaszolgálatos rövidítése. *Lásd még* munkaszolgálat.

náci | a német nemzetiszocialista szó rövidülése, szűkebb értelemben a német fasiszta (nemzetiszocialista) párt tagja, szélesebb értelemben minden olyan ember, aki a nácizmus elveit vallja. A II. világháború történetében olyan értelemben is használjuk jelzőként (például náci Németország), hogy megkülönböztessük vele a világháborút kirobbantó hitleri német birodalmat (amit Hitler Harmadik Birodalomnak nevezett) más korszakok Németországától.

nácizmus | a német fasizmus (= nemzetiszocializmus) rövid neve. A szélsőjobboldali, szélsőségesen nacionalista, antiszemita, fajgyűlölő, fasiszta ideológia és politikai rendszer alapjait Adolf Hitler, a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) vezetője tette le. Fajelméletükben az árja faj felsőbbrendűségét hirdették, és a szerintük világuralomra törő zsidóság elpusztítására törekedtek. *Lásd még* holokauszt.

nagy gettó | *lásd* budapesti gettó

nehézmunkáspótjegy | a háború időszakában Magyarországon az alapvető élelmiszerekre jegyrendszert vezettek be. Azok, akik nehéz fizikai munkát végeztek, kiegészítő jegyet, pótjegyet kaptak, hogy több élelmiszert vásárolhassanak maguknak.

németek bejövetele, németek bevonulása | *lásd* 1944. március 19.

német megszállás (kezdete) | *lásd* 1944. március 19.

nem helyezkedhet el | a zsidótörvények értelmében zsidó származású vagy zsidónak minősített személy nem tölthetett be bizonyos állásokat, például nem lehetett újságíró, jogász, köztisztviselő.

nem jött haza | *lásd* nem tért vissza

NEM TÉRT VISSZA, NEM JÖTT HAZA | a II. világháborúban a deportált vagy munkaszolgálatra behívott magyar emberek túlnyomó többsége, mintegy 550 ezer ember a holokauszt áldozata lett. Meggyilkolták, halálra dolgoztatták őket, vagy éhen haltak, megfagytak, a szörnyű körülmények között terjedő betegségben hunytak el. A családtagok, akik hazavárták őket, sokszor semmilyen hírt nem kaptak többet róluk, nem tudták, mi történt velük, vagy nem akarták elhinni, amit róluk vagy sorstársaikról hallottak, esetleg a trauma hatására képtelenek voltak kimondani, hogy meghaltak, vagy önmagukat akarták abban a reményben tartani, hogy az eltűntek egyszer még hazatérhetnek, ezért használták ezt a semlegesebb kifejezést a hiányukra. A következő generációk is gyakran ezt a kifejezést használták annak ellenére, hogy már tudták, a hozzátartozójuk a holokauszt áldozata lett. *Lásd még* elpusztul. (Az áldozatokhoz képest elenyésző számban, de valóban voltak olyanok is, akik a szó szoros értelmében nem jöttek haza, azaz túlélték a holokausztot, de nem tértek vissza szülőföldjükre, vagy a visszatérés után rövid időn belül elhagyták Magyarországot. A leggyakrabban azok tettek így, akiknek nem volt vagy nem maradt hozzátartozójuk.)

NEMZETKÖZI GETTÓ, KIS GETTÓ | csak a II. világháború után kapta ezeket az elnevezéseket az a budapesti, a Szent István körúttól északra fekvő terület, ahol 1944–45 fordulóján több – egyes semleges külföldi országok, illetve a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt álló – védett házban (*lásd még* védlevél) nagyjából 35 ezer üldözött, jórészt zsidónak minősített személy zsúfolódott össze. A védett házak elszórtan helyezkedtek el a többi ház között, ez a terület, a budapesti (nagy) gettóval ellentétben, nem volt lekerítve. A védett házakban élő emberek egy részét 1944 decemberében átterelték a budapesti gettóba.

Nemzetközi Vöröskereszt | a világ legtöbb országában működő nemzetközi segélyszervezet. A II. világháború alatt többféleképpen igyekezett segíteni az üldözötteket, például segélycsomagok koncentrációs táborokba küldésével (ún. vöröskeresztes csomag), gyermekotthonok létrehozásával az árva vagy gondviselő nélkül maradt gyermekek számára, valamint keresőszolgálat működtetésével, amelyen keresztül családtagok kerestethették – és jó esetben – megtalálhatták egymást, hírt kaphattak egymásról.

neológ | megújító vallási irányzat a magyar zsidóságban, amely az ortodoxokkal ellentétben a vallás megreformálásán fáradozott, többek között bevezetve a magyar nyelvű szertartásokat. A neológ irányzat képviselői minden területen igyekeztek beilleszkedni a többségi társadalomba, ezért főként a mindennapi életre vonatkozó szabályokon könnyítettek, például a nem zsidó polgárokhoz hasonlóan öltözködtek és étkeztek, világi oktatási intézményekbe küldték a gyerekeiket.

numerus clausus | a latin kifejezés szó szerint „zárt számot" jelent, és arra az 1920-ban megjelent törvényre utal, amely először tartalmazott a zsidó állampolgárokat korlátozó intézkedést a 20. századi Magyarországon. A törvény kimondta, hogy az egyetemeken csak a teljes népességen belül betöltött arányuknak megfelelő százalékban tanulhatnak a különböző nemzetiséghez tartozók. A rendelkezés ugyan nem tartalmazza a zsidó szót, de célja mégis az volt, hogy a zsidók egyetemi részvételét visszaszorítsa, ugyanis addig az izraelita vallásúak jóval nagyobb arányban képviseltették magukat az egyetemeken (azon belül is főképp a legnagyobb presztízsű karokon, mint például az orvosin vagy a mérnökin), mint a teljes népességben, ahol 6% volt az arányuk. Ez a rendelkezés előfutára volt az ún. zsidótörvényeknek és zsidórendeleteknek. *Lásd még* numerus nullus.

numerus nullus | a numerus clausus szigorúbb változata, amely teljesen kiszorítja az egyetemekről a zsidó hallgatókat. Magyarországon ugyan nem emelkedett törvényerőre ilyen rendelkezés, de sokan szorgalmazták meghozatalát, sőt, a gyakorlatban az egyetemeken az 1940-es évektől egyre inkább alkalmazták: egyetlen zsidó származású hallgatót sem vettek fel. *Lásd még* zsidótörvények.

NYILAS | a Szálasi Ferenc alapította szélsőjobboldali, antiszemita, fasiszta Nyilaskeresztes Pártnak a tagja vagy a párt által hirdetett zsidóellenes, náci eszmék követője. A nyilasok általában zöld vagy fekete ingben jártak, és a párt jelképét, a nyilaskeresztet ábrázoló nyilas karszalagot viseltek.

nyilas érzelmű | a nyilasokkal szimpatizáló, az elveikkel egyetértő személy, aki nem feltétlenül volt egyben a Nyilaskeresztes Párt tagja is.

nyilas hatalomátvétel | 1944. október 15–16-án a nyilas puccs során Szálasi Ferenc, illetve az általa vezetett Nyilaskeresztes Párt került hatalomra Magyarországon. Szálasi nemzetvezetőként egyesítette az államfői és kormányfői tisztséget, amelyet így egy személyben töltött be. A hatalomátvétel után diktatúrát vezetett be.

nyilas ház | a Nyilaskeresztes Párt központja, ilyen ház minden nagyobb településen és budapesti városrészben volt, a párt országos központja pedig az Andrássy út 60. alatt volt.

nyilas karszalag | a nyilasok által viselt, vörös alapon fehér körben fekete nyilaskereszt mintát ábrázoló karszalag.

nyilaskereszt | nyílhegyekben végződő görög (egyenlő szárú) kereszt, amely a náci horogkeresztre emlékeztet és a hungarista, majd a Nyilaskeresztes Párt és mozgalom jelképe lett. Ma Magyarországon tiltott önkényuralmi jelkép.

nyilas központ | minden nagyobb városban vagy városrészben volt központja a Nyilaskeresztes Pártnak. Ezekben az épületekben gyakran kegyetlenkedtek az odahurcolt emberekkel. A párt országos központja a hírhedt Andrássy út 60. volt, amelyet a Hűség Házának neveztek.

Nyilaskeresztes Párt, röviden Nyilas Párt | szélsőjobboldali, fasiszta párt Magyarországon, amelyet 1939-ben alapítottak az akkor betiltott Nemzetiszocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom utódjaként. Nevét a jelképének számító nyilaskeresztről kapta. Tagjai és követői, a hozzájuk csatlakozók a nyilasok. A párt vezetője Szálasi Ferenc volt, aki 1944. október 16-ától, a nyilas puccstól Magyarország vezetője lett, magát nemzetvezetőnek titulálva.

NYILAS PUCCS, SZÁLASI-PUCCS | az 1944. október 15-én délután a Magyar Rádióban elhangzott Horthy-proklamációra válaszul a megszálló

németekkel összejátszó Szálasi Ferenc, a Nyilaskeresztes Párt vezetője este – miután a német és nyilas csapatok elfoglalták Budapest stratégiai pontjait – szintén a rádióban jelentette be a hatalom átvételét és a háború folytatását. Másnap, október 16-án átvette Magyarország vezetését a fia elrablásával megzsarolt és lemondott Horthy Miklóstól.

nyílt parancs | formanyomtatványon írásba adott katonai utasítás valamely feladat teljesítésére, név szerint megjelölve az utasított személyt vagy alakulatot.

október 15–16. | *lásd* nyilas puccs

ORI | Országos Ruhaipari Intézet, egy korábban is létező vállalat, amely az 1944–45-ös időszakban zsidó kényszermunkásokat alkalmazott katonaruhák készítésére, javítására Budapesten. Később Május 1. ruhagyár lett a neve.

oroszok | itt legtöbbször a Szovjetunióból érkező katonákat értjük alatta, a Vörös Hadsereg katonáit, akik nem feltétlenül orosz nemzetiségűek. *Lásd* bejöttek az oroszok.

ortodox | a zsidó vallási hagyományokat és törvényeket szigorúan követő irányzat. A zsidóságban az ortodox hívek a vallásuk egyedüli hiteles képviselőinek vallják magukat, ebből következik, hogy a reformokat megvalósító, neológ irányzat követőit nem tekintik annak.

ostrom | egy épület, település vagy térség katonai megszerzésére irányuló kísérlet. Itt leggyakrabban Budapest 1944–45 fordulóján zajló ostromát értik alatta az interjúalanyok.

ostromgyűrű | katonai kifejezés: a támadók körbeveszik az ellenséges csapatot úgy, hogy elzárják a menekülés útját. 1944 karácsonyán a Vörös Hadseregnek sikerült teljesen körbezárnia a németek és nyilasok által uralt Budapestet.

óvóhely | *lásd* légópince

összeköltöztetés | itt arra utal, amikor a zsidónak minősített embereket gettókba vagy Budapesten a csillagos házakba csoportosították, egymáshoz beköltöztették.

összeszedték | általában igazoltatás vagy razzia, rajtaütés során valamilyen ürüggyel vagy indoklás nélkül nem hagyták az embereket távozni, hanem egy gyűjtőhelyre vitték.

összezsúfolva | gyakran használt kifejezés annak érzékeltetésére, hogy akár a gettóban, akár a csillagos házban, akár a koncentrációs táborokban vagy a deportálóvonatokon mennyire szorosan tartották összezárva a zsidónak minősített személyeket.

ötös sor | a koncentrációs táborokban a nácik előszeretettel állították ötös sorokba az embereket, hogy könnyű legyen megszámolni őket (*lásd még* appell). Ha tudtak, rokonok, ismerősök igyekeztek egy sorba rendeződni, hogy ne veszítsék szem elől és segíthessék egymást, tarthassák egymásban a lelket.

Palesztina | az Ótestamentumban említett ígéret földje a Közel-Keleten, ma ennek a területnek egy részén helyezkedik el Izrael Állam. A holokauszt idején, amikor Izrael még nem létezett, a Nagy-Britannia által ellenőrzött területre, a földrajzi értelemben vett Palesztinába akartak eljutni az őseik földjére kivándorolni szándékozó zsidók.

pápai menlevél | olyan védlevél, amelyet a pápai állam, a Vatikán állított ki 1944-ben.

pápai védettség | az a státusz, amely a pápai menlevelet birtokló személyre, illetve a pápa oltalmát élvező házra vonatkozott.

papírok hamisítása | a zsidóüldözés alatt különböző vélt vagy valós előnyt jelentő iratok, például védlevél, házassági anyakönyvi kivonat, lakcímbejelentő (*lásd* bejelentőlap), hadiüzemi igazolvány stb. hamisítása.

pesti gettó | *lásd* budapesti gettó

priccs | egyszerű, néhány deszkából ácsolt fekvőhely. A koncentrációs táborokban hosszú, leginkább háromemeletes priccsek húzódtak a barakkokban, a foglyok összezsúfolva feküdtek rajtuk, szorosan egymás mellett, senkinek nem volt saját priccse, osztozniuk kellett.

puccs | államcsíny, a hatalom erőszakos megdöntése, megszerzése: itt a nyilas puccsot értjük alatta.

rabbinátus | zsidó egyházi hivatal.

rádió | *lásd* beszolgáltat

Radnóti (született Glatter) Miklós (1909–1944) | költő, műfordító, magyar–francia szakos középiskolai tanár, a holokauszt egyik áldozata. Fiatal kora ellenére már akkor híres költő, amikor zsidó származása miatt munkaszolgálatra a bori rézbányákba hurcolják, majd gyalogmenetben hajtják keresztül a fél országon az osztrák határ felé, ami előtt, még Abdánál agyonlövik többi, teljesen legyengült társával együtt.

Raoul Wallenberg | *lásd* Wallenberg, Raoul

Ravensbrück | női koncentrációs táborkomplexum Németországban, Berlintől északra, ahol a nácik nemcsak zsidókat, hanem más, politikai nézeteik, szexuális irányultságuk vagy életvitelük miatt számukra nemkívánatos nőket tartottak fogva a II. világháborúban, és itt képezték ki más táborok női felügyelőit is. A halálozási arány nagyon magas volt, a táborba 1939–1945 között bekerült nagyjából 130 ezer nő közül 90 ezer Ravensbrückben halt meg.

razzia | rajtaütésszerű hatósági intézkedés, amely során minden személyt ellenőriznek, igazoltatnak.

rejtőzködik | *lásd* bujkál

rendeletek | *lásd* zsidórendeletek

rendőrök | a magyarországi zsidóság deportálásának megszervezésében és végrehajtásában nagy szerepet játszottak a magyar nagyvárosokban (vidéken ezt a feladatot a csendőrök végezték).

repesz | a felrobbant lövedékből vagy bombából származó fémdarab, amely súlyos, akár végzetes sebeket is ejthet.

revier | német szó, gyengélkedőt, betegszobát jelent, azonban a koncentrációs táborokban az ebbe a helyiségbe vagy épületbe küldött személyek a legritkább esetben tértek vissza vagy gyógyultak meg. A tapasztalatok inkább azt mutatták, hogy az oda kerülőkről soha többé nem hallottak a többiek, ezért a rabok mindent elkövettek, hogy ne kerüljenek a revierre.

sánc, áncot ás | földből és kövekből emelt töltés, ami mögé támadás esetén behúzódhattak, vagy földből kiásott árok, amibe bebújva a védekező fél fedezékbe kerülhetett. A nyugat felé gyalogosan küldött munkaszolgálatosok közül többeket sáncásásra kényszerítettek.

SÁRGA CSILLAG | szabályos hatágú csillag, formája a zsidó identitást jelképező Dávid-csillagra utal, színe kanárisárga, amelyet már a középkorban is a zsidók megbélyegzésére használtak. A II. világháborúban a nácik

több helyen, köztük 1944. április 5-étől Magyarországon is kötelezővé tették a viselését a zsidónak minősített (6 éven felüli) személyek felsőruházatán. A sárga csillagnak legalább 10x10 centiméteresnek, jól láthatónak és nehezen eltávolíthatónak kellett lennie. Ha egy erre kötelezett személy mégsem hordta a csillagot, deportálhatták, vagy akár agyon is lőhették. A sárga csillagot házak jelölésére is használták, *lásd* csillagos ház.

sárga csillaggal megjelölt ház | *lásd* csillagos ház

sárga karszalag | a munkaszolgálatra besorozott zsidónak minősített emberek közül azoknak kellett hordaniuk, akik izraelita vallásúak voltak, vagy ezt feltételezték róluk. A kikeresztelkedettek fehér karszalagot hordtak.

schutzpass | magyarul védőútlevél, bővebben *lásd* védlevél.

sebláz | seb elfertőződése nyomán kialakuló lázas állapot.

Serédi Jusztinián hercegprímás (1884–1945) | szerzetes, a magyar katolikus egyház feje 1927-től 1945-ig. A parlamentben felszólalt a zsidótörvények ellen. Az ország német megszállása után fellépett a zsidók, különösen a zsidó származású katolikusok védelmében. Törvénytelennek tartotta Szálasi Ferenc hatalomra kerülését, aminek hangot is adott.

Soá | a holokauszt szó héber megfelelője. Eredeti jelentése „katasztrófa, pusztulás, végromlás".

SS | a német Schutzstaffel, magyarul védőosztag elnevezésű szervezet nevének rövidítése, általánosan is használták a teljes név helyett. A csoport a náci Nemzetiszocialista Német Munkáspárt védelmi szervezete volt. A II. világháborúban aztán kialakult a Waffen-SS szárnya, amely harctéri feladatokat látott el a német hadsereget kiegészítve. Az SS vezette és felügyelte a náci koncentrációs táborok hálózatát is. A zsidók deportálását is jobbára SS-katonák hajtották végre, sok esetben a megszállt vagy szövetséges országok karhatalmi szerveinek – Magyarországon például a csendőrségnek – a segítségével.

SS-egyenruhás | az SS egyenruhája eleinte barna ingből állt. Később fekete katonai egyenruhát hordtak, amelyet a Hugo Boss ruhagyár tervezett. Elmaradhatatlan kelléke a fekete alapon ezüst- vagy fehér színű, villámszerű formára igazított kettős S betűt formázó jelvény, karszalag.

SS-ek | az SS kötelékébe tartozó fegyveresek, katonák.

Strasshof | Bécshez közeli település, nagy forgalmú pályaudvarán elosztótábort üzemeltettek a náci német hatóságok, innen vitték kényszermunkára az oda deportált zsidókat. Magyarországról, az alföldi régióból néhány deportálóvonatot Strasshof felé indítottak, mert a bécsi polgármesternek mezőgazdasági munkásokra volt szüksége. Az ilyen munkára kiválasztott emberek közül a legtöbben életben maradtak, köztük gyerekek, teljes családok is.

Svábhegy | Buda egyik városrésze a Sváb-hegy körül, ahol több nyaraló, villa és kisebb szálloda állt, amelyeket a német megszállás alatt a nácik kisajátítottak és irodának rendeztek be, a pincékben fogdát, kínzókamrát alakítottak ki. A volt Majestic szállodában (ma Karthauzi utca 4/a) dolgozott egy darabig Adolf Eichmann is, akit Hitler a magyar zsidók deportálásának irányításával bízott meg.

svábok | a 150 éves török uralom után Magyarországra telepített német nemzetiségű családok leszármazottai. (Más néven Duna menti németek vagy népi németek.) Közülük Horthy jóváhagyásával 1943-tól a németek sok sváb fiatalt „önkéntesként" besoroztak az SS harctéri alakulatához, a Waffen-SS kötelékébe. (A II. világháború után a magyarországi sváb lakosság egy részét a hatóságok erőszakkal visszatelepítették Németországba.)

svájci védelem | *lásd* védlevél

Szalai Pál (1915–1994) | a kevés „jó" nyilas egyike, magas rangú tisztségviselő, a Nyilaskeresztes Párt rendőrségi összekötője, aki titokban segítette Raoul Wallenberg embermentő tevékenységét, s ezért később Világ Igaza kitüntetésben részesült. 1956-ban emigrált, az Egyesült Államokban telepedett le és Kaliforniában élt haláláig. Nevét Paul Sterlingre változtatta.

Szálasi Ferenc (1897–1946) | szélsőjobboldali, antiszemita politikus, aki a katonaságtól leszerelve lépett politikai pályára. A hungarizmus ideológusa, több mozgalmat, pártot szervezett, amelyeket betiltottak, aztán 1939-ben megalapította a Nyilaskeresztes Pártot. 1944 őszén a Magyarországot megszálló németekkel összejátszva az ún. nyilas puccs vagy Szálasi-puccs nyomán átvette az ország vezetését. Uralmának pár hónapja alatt tetőfokára hágott a zsidóüldözés, amely a még megmaradt fővárosi zsidókat érintette. A Vörös Hadsereg előrenyomulása elől Szálasi nyugatra menekült, de fogságba esett, és átadták a magyar hatóságoknak. 1946 tavaszán halálra ítélték és kivégezték.

Szálasi hatalomra kerül | *lásd* nyilas puccs

Szálasi-puccs | *lásd* nyilas puccs

szanitéc | egészségügyi feladatokkal megbízott katona: gondoskodott a sebesültek összegyűjtéséről, helyszíni ellátásáról, ápolásáról, esetleg katonai kórházba juttatásáról.

század | katonai egység. A munkaszolgálatosokat is századokba szervezték.

szelekció, szelektálás | válogatás. A koncentrációs táborokban a foglyok között tartott szelekcióval döntötték el, hogy ki milyen munkára alkalmas, illetve ki alkalmatlan vagy beteg. Utóbbiak közül sokakat a megsemmisítőtáborok gázkamráiban gyilkoltak meg. *Lásd még* élők sora, Mengele, Josef.

szilánk | a lövedékről a robbanáskor lerepülő hegyes kis darabka, amely akár súlyos sérülést is okozhat.

szociáldemokrata | politikai nézeteit tekintve baloldali, a többek közt a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésén fáradozó, a munkások jogait védő szociáldemokrácia eszméivel egyetértő személy.

szombat, szombatot tart | a vallásos zsidó ember, aki betartja vallásának előírásait, pénteken napszálltától szombat napszálltáig nem végez munkát arra emlékezve, hogy a világ teremtésekor is megpihent a Teremtő.

szovjet katonák | a Szovjetunió haderejének, a Vörös Hadseregnek a katonái.

szőnyegbombázás | olyan bombázás, amely nem konkrét katonai célpontra irányul, hanem egy terület teljes megsemmisítésére. Ilyenkor több repülőgépről dobják le a robbanószerkezeteket válogatás nélkül minden objektumra, szinte a teljes területet beterítve bombákkal.

szövetségesek | a II. világháborúban, 1942-ben három nagyhatalom, az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, illetve a Szovjetunió aláírta az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatát, hogy közösen léphessenek föl a náci Németországgal és szövetségeseivel, az ún. tengelyhatalmakkal szemben. A háború előrehaladtával sok más ország is csatlakozott a szövetségesekhez, illetve állt át hozzájuk.

Sztójay Döme (1883–1946) | a németek Magyarországra való bevonulása (*lásd* 1944. március 19.) után Sztójay vezetésével alakult meg az új magyar kormány, amely készségesen kiszolgálta a náci németeket, és példátlan gyorsasággal, hatékonysággal hozta a különböző zsidóellenes intézkedéseket (*lásd* zsidórendeletek). Mire Horthy 1944. augusztus 24-én lemondatta Sztójayt, a zsidónak minősített személyek sárga csillagot viseltek, megfosztották őket házaiktól, üzleteiktől és személyes tulajdonuktól, gettókba zárták őket, és megtörtént a teljes vidéki zsidóság deportálása. Sztójayt 1946-ban háborús bűnösként halálra ítélték és kivégezték.

szükségkórház | más rendeltetésű épület, amelyet háborús helyzetben kórházzá alakítanak, kórházként használnak. 1944-ben Budapesten a zsidó szervezetek több kisebb mellett két nagyobb szükségkórházat működtettek a Wesselényi utca 44. alatti, illetve a Bethlen téri iskolaépületekben.

tábori csendőrség | a katonaságon belül működő rendészeti szerv, biztonsági szolgálat. A tábori csendőrök dolga volt többek közt a katonaszökevények, illetve a szökött munkaszolgálatosok felkutatása.

tábori levelezőlap | egyszerű levelezőlap, amelyet a katonaságnál szolgáló, illetve a munkaszolgálatos emberek kaptak és küldhettek el hozzátartozóiknak a frontról, hogy tudassák velük hollétüket, hogylétüket.

tankcsapda | mély árokrendszer, amelyet azért ásnak, hogy az ellenséges tankok előrenyomulását megállítsák.

tartja a kóserságot | kóser módon főz, étkezik, betartja az élelmiszerekre és az étkezésre vonatkozó zsidó vallási előírásokat.

tartja a szombatot | *lásd* szombat, szombatot tart

Tattersall | lóversenytér és lóvásártér a budapesti Keleti pályaudvar mellett, a Kerepesi út elején. 1944-ben gyűjtőtáborként működött, főként zsidókat tereltek ide, hogy aztán deportálják őket.

téglagyár | a téglát gyártó üzemek sajátossága, hogy nagy, nyílt területeik voltak, ahol a frissen készült, még nedves téglák kiszáradhattak. 1944 áprilisától több városban is ezeket a jobbára városszéli, nagy területeket használták fel a magyar és később a nyilas hatóságok arra, hogy összegyűjtsék a zsidónak minősített személyeket, hogy onnan deportálják, vagy halálmenetekben indítsák őket tovább. Budapesten két óbudai, egymással szomszédos téglagyár területére gyűjtötték össze a nyilasok azokat a zsidónak minősített embereket, akiket 1944 novemberében deportáltak vonattal, vagy indítottak útnak gyalog nyugat felé.

tetoválás | a bőr alá speciális szerszámmal festéket juttatnak, maradandó mintát hozva létre. Itt arra vonatkozik, hogy az auschwitzi koncentrációs táborban a munkára kiválasztott foglyoknak a regisztrációkor kiosztott számukat nemcsak a ruhájukra varrták rá, mint más munkatáborokban, hanem 1943-tól a bal alkarjuk bőrébe is tetoválták. A túlélőket így életük végéig elkísérte, elkíséri ez a szám.

tetű, tetvek, tetves | a flekktífusz vagy kiütéses tífusz nevű fertőző betegség okozója a fertőzött tetvek csípése.

tífusz | fertőző betegség, két fajtája a flekktífusz (vagy kiütéses tífusz), illetve a hastífusz.

tilalmak és szabályok | *lásd* zsidórendeletek

tiltott idő | *lásd* kijárási tilalom

tizedelés | a katonai kifejezés arra a brutális gyakorlatra utal, amikor valamilyen kihágás miatt a teljes alakulatot azzal büntetik, hogy minden tizedik tagját kivégzik, függetlenül attól, hogy érintett-e a kihágásban vagy sem.

toloncház | rendőrségi fogda. Itt a budapesti Mosoni utcai toloncházat említik a Keleti pályaudvar közelében, ahol eredetileg csavargókat, koldulókat és kisebb kihágásokat elkövetőket őriztek, mielőtt hazatoloncolták volna őket. A német megszállást követően az épület az 1944 márciusában felállított politikai nyomozó szervezet, az Állambiztonsági Rendészet székhelye lett, és zsidók őrzésére szolgált.

új név | a zsidóüldözés alatt sokan nevet változtattak vagy hamis névre kiállított iratokkal bujkáltak. Ez nagyon kockázatos volt, különösen akkor, ha a családban volt kisgyermek, aki már beszélt, de kicsi volt ahhoz, hogy megértse, miért lett hirtelen más a neve. A szülők kénytelenek voltak megtanultatni a gyermekkel az új nevét, s ha ez nem ment szép szóval, akkor akár veréssel is kikényszerítették, hogy ne a régi, valódi nevét használja, ha kérdezik. *Lásd még* magyarosít, erdélyi menekült.

Üvegház | Budapesten, a nemzetközi gettó területén, a Vadász utca 29. szám alatt található épület, amelyet a Weiss család építtetett épületüveg-nagykereskedése számára. 1944 őszén-telén itt lelt menedékre több mint 2000

üldözött személy, és itt működött több zsidómentő szervezet is, mint a Svájci Követség Idegenérdek-képviseletének Kivándorlási Osztálya, vagy a Palesztinába való kivándorlásokat intéző hivatal, illetve cionista ellenállók is. Az épület egykori garázsának helyén 2005-ben a Carl Lutz Alapítvány emlékszobát nyitott.

VÉDETT HÁZ | valamely más ország nagykövetsége, illetve a Nemzetközi Vöröskereszt által védett és fenntartott házak a zsidóüldözések idején, 1944–45-ben Budapesten. A házak zöme az Újlipótvárosban, az Újpesti rakpart (Szent István park) – Szent István körút – Csáky (ma Hegedűs Gyula) utca – Wahrmann Mór (ma Victor Hugo) utca által határolt területen volt. *Lásd még* nemzetközi gettó, védlevél.

védettség | *lásd* védlevél

VÉDLEVÉL, VÉDŐÚTLEVÉL | több külföldi ország nagykövetsége, illetve személyesen a nagykövete is (például a svéd Raoul Wallenberg vagy a svájci Carl Lutz) segített Magyarországon az üldözötteknek. Mivel a vidéki zsidóságot nagyon hamar deportálták, ezzel a segítséggel többnyire a budapesti zsidók tudtak élni. A svájci, a svéd, a vatikáni, a spanyol vagy épp a portugál nagykövetség is kiadott védleveleket (a svájci irat neve schutzpass volt), amelyek ideiglenes útlevélként azt bizonyították, hogy a rajta szereplő személy vagy személyek az adott országhoz útlevélkérelmet adtak be, és majd odautazhatnak, amint ez lehetséges lesz. A dokumentum diplomáciai védettséget biztosított tulajdonosának. A követségek a magyar hatóságokkal való megállapodásban rögzített darabszámon felüli számban is adtak ki ilyen védleveleket, illetve ezeket sok szervezet (például a Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma) és magánszemély hamisította is (*lásd még* hamis iratok). Hasonló védleveleket adott ki a Nemzetközi Vöröskereszt is. A budapesti zsidók gettóba kényszerítése idején, 1944 decemberében a védlevéllel rendelkezők az adott ország vagy a Vöröskereszt által felügyelt védett házakba tudtak bejutni. Mivel a nyilasok a védleveleket – akár igaziak voltak, akár

hamisak – 1944 októberétől egyre kevésbé fogadták el, tulajdonosaiknak sok esetben nem sikerült mentességet vagy az adott intézkedés elleni védelmet elérni általuk.

vegyes házasság | olyan házasság, amelyben a két fél más-más vallást követ, itt főként olyan esetekről van szó, ahol az egyik fél izraelita vagy a hatóságok által zsidónak minősített személy, a másik fél pedig keresztény, akit árja-párjának is neveztek.

vészkorszak | a II. világháború alatti zsidóüldözés és a holokauszt időszakának elnevezése.

VIDÉKI ZSIDÓSÁG | azért használjuk gyakran ezt a kifejezést, mert nagy különbség volt a budapesti, azaz a fővárosban élő zsidók, és az azon kívül, vidéken élő magyar zsidók sorsa között. A vidéken élőket 1944 áprilisától gettókba zárták, majd május 14. és július 9. között szisztematikusan és gyorsan, a magyar hatóságok hathatós közreműködésével és szervezésében marhavagonokban deportálták. Túlnyomó többségük Auschwitzban végezte életét. Ezzel szemben a fővárosban csillagos házakat jelöltek ki a zsidónak minősített emberek számára, majd őket is gettóba kényszerítették, sokakat munkaszolgálatra hurcoltak, de a deportálásukra és tömeges meggyilkolásukra, a vidékiekkel ellentétben, nem került sor.

Világ Igaza, Világ Igaza kitüntetés | a Jad Vasem által 1953-ban alapított magas izraeli állami kitüntetés, amelyet azoknak a nem zsidó személyeknek adományoznak, akikről tanúvallomások alapján be tudják bizonyítani, hogy a holokauszt idején üldözötteknek segítettek, vagy üldözötteket mentettek, megmentésükben segédkeztek, ezzel halálos kockázatot vállalva magukra és családjukra. A kitüntetés mottója a Talmudból – a zsidók vallási szokásainak és tanításainak egy tekintélyes gyűjteményéből – vett idézet: *„Aki egy embert megment, az egész világot menti meg."* A világon közel 30 ezer ember kapta meg ezt a kitüntetést, köztük 900 magyar személy is, akiket Igaz Emberként tisztelünk.

viszik a Duna-partra | *lásd* Dunába lő

viszik a gázba | *lásd* gázkamra

viszik a zsidókat | *lásd* hajt másokat

voronyezsi áttörés | 1943 januárjában a Don folyónál, Voronyezsnél a túlerőben lévő szovjet csapatok felőrölték a 2. Magyar Hadsereget, *lásd* Donkanyar.

Vörös Hadsereg | a Szovjetunió hadereje, amely 1945-ben felszabadította Magyarországot a náci és nyilas uralom alól.

vörös haj és szeplők | a zsidó származású emberek között valamivel gyakoribb a vörös haj és a szeplők, ezért ezeket a tulajdonságokat a zsidóüldözés idején zsidó származásra utaló jelnek vélték.

vörös zászló | itt: a Szovjetunió zászlaja.

Vöröskereszt | *lásd* Nemzetközi Vöröskereszt

vöröskeresztes csomag | a Nemzetközi Vöröskereszt segélyszervezetként rendszeresen juttatott segélycsomagokat, főként élelmiszert, konzerveket a koncentrációs táborokba, ám a gyakorlatban ezek csak ritkán jutottak el a foglyokhoz, a nácik visszatartották azokat.

vöröskeresztes keresés | valaki valamely hozzátartozóját keresteti a Nemzetközi Vöröskeresztnél működő keresőszolgálattal.

Wallenberg, Raoul (1912–1947) | 1944-ben Magyarországon működő svéd diplomata, aki nemcsak védlevelek kiállításával, hanem embermentő akciókat végrehajtva, személyesen is szervezte és mentette az üldözötteket Budapesten, akár a Dunába lövés elől, akár a nyugatra tartó halálmenetekből. 1945 januárjában szovjet hadifogságba került és örökre eltűnt, halálának körülményei ismeretlenek. Több ezer ember köszönheti neki az életét, ezért a Jad Vasem posztumusz a Világ Igaza kitüntetést adományozta neki.

Weiss Manfréd Művek | Weiss Manfréd és testvére által 1882-ben alapított gyár, amely 1892-től Budapest déli részére, Csepelre költözött és hatalmas gyárkomplexummá fejlődött: szinte mindent gyártott, ami fémből készült. Mivel más mellett lőszert, harckocsit és repülőgépet is gyártott, a tulajdonosai pedig zsidók voltak, a németek 1944-ben lefoglalták és hadiüzemként működtették tovább.

Yad Vashem | *lásd* magyar írásmóddal Jad Vasem.

zendülés | itt fegyveres felkelést jelent.

zsidóellenes rendeletek | *lásd* zsidórendeletek

Zsidó Gimnázium | itt Magyarország első, zsidó tanulók számára létrehozott középiskolájáról, a Pesti Izraelita Hitközség által 1919-ben megnyitott gimnáziumról van szó, amely több helyszínen működött, amíg 1923-ban be nem költözhetett az Abonyi és a Szent Domonkos (ma Cházár András) utca sarkán magánadományokból épített, félkész iskolaépületbe. Az intézményt 1941-ben kiköltöztették, az Abonyi utcai épületet katonai célokra foglalták le. 1944-ben egy ruhagyűjtő és -javító századot működtetett benne a később Világ Igaza kitüntetéssel elismert Ocskay László százados, így mentve meg nagyjából 2000 üldözött ember életét. (A ma Radnóti Miklós nevét viselő iskola falán emléktábla áll Ocskay tiszteletére.) A Zsidó Gimnázium egyes részlegei 1941-től a Wesselényi utca 44. szám alatti iskolaépületben működtek 1944. március 19-ig, amikor a németek bejövetele után parancsnokság, majd szükségkórház költözött a falai közé.

zsidóház | *lásd* csillagos ház

zsidó hitközség | vallási szervezet, egy-egy település izraelita felekezetű, zsidó vallású lakosait fogja össze és képviseli.

zsidójegy | a II. világháború utolsó időszakában Magyarországon az alapvető élelmiszereket csak előre kiosztott jegyekre lehetett megvásárolni (*lásd* jegyrendszer). Kétféle élelmiszerjegy került forgalomba, a normál mellett létezett a zsidók számára nyomtatott zsidójegy, amelyre a normál jegyre járónál csak kevesebb terméket, kisebb mennyiséget lehetett vásárolni.

zsidók elleni kormányrendeletek | *lásd* zsidórendeletek

ZSIDÓNAK MINŐSÍTETT SZEMÉLY | az 1939-ben Magyarországon hozott második zsidótörvény szerint vallásosságától függetlenül zsidónak számított mindenki, aki izraelita vallásúként volt nyilvántartva, illetve legalább az egyik szülője vagy legalább két nagyszülője az izraelita vallási közösséghez tartozott a törvény megjelenése előtt. Az illető akkor is zsidónak minősült, ha időközben más vallást vett fel (*lásd* kikeresztelkedik, megkeresztelkedik). Akkoriban könnyű volt ellenőrizni a felekezeti hovatartozást, ugyanis ez az 1950-es évekig olyan személyes adat volt, amelyet minden hivatalos iratban feltüntettek, például: születési és házassági anyakönyvi kivonaton, személyi

igazolványban, iskolai bizonyítványon, katonaigazolványon, lakcímbejelentőn (*lásd* bejelentőlap) stb. Az iratokban az izraelita szó rövidítése, az „izr." szerepelt.

zsidórendeletek | a zsidókat vagy a zsidónak minősített személyeket érintő különböző korlátozó rendelkezések, amelyeket Magyarországon a német megszállást követően, 1944-ben hoztak a legváltozatosabb témákban, egyre szűkítve az üldözöttek mozgás- és életterét. Ilyen rendelet volt például az, amely előírta a sárga csillag viselését, vagy az, amely arról rendelkezett, hogy a zsidóknak be kell szolgáltatniuk a rádiókészülékeiket, vagy az, amely előírta, hogy Budapesten csillagos házakba kell költözniük, illetve később a gettóba. A különböző rendeletekről az utcákra kiragasztott plakátokról értesülhettek az emberek.

zsidó származású személy | a zsidó vallás szerint az az ember számít zsidónak, akinek az édesanyja zsidó, függetlenül attól, hogy ő vagy a családja vallásos-e. A II. világháború és a zsidóüldözés alatt azonban a nácik az emberek szélesebb körét minősítették zsidónak. *Lásd* zsidónak minősített személy.

zsidó személy | a II. világháború és a holokauszt alatt az számított zsidónak, akit a törvények zsidónak minősítettek, függetlenül attól, hogy ő magát zsidónak vallotta-e, vagy követte-e a zsidó vallást.

Zsidó Tanács | 1944-ben, a német megszállás után Magyarországon létrehozott szervezet, amelynek feladata eleinte a megszállók és a zsidó közösségek közti egyeztetések lebonyolítása volt, ám hamar kiderült, hogy a németek az általuk hozott rendelkezések végrehajtását várták a testülettől. Több városban is működött zsidó tanács, amely a településen felállított gettó felügyeletét is ellátta.

ZSIDÓTÖRVÉNYEK | Magyarországon az első, a zsidókat korlátozó törvényt, a numerus clausust 1920-ban hozták, bár ezt még nem nevezték zsidótörvénynek. Az első zsidótörvény nevet viselő rendelkezés 1938-ban jelent meg, és 20%-ban korlátozta a zsidók arányát bizonyos foglalkozásokban és vállalatoknál. A második zsidótörvény 1939-ben tovább korlátozta

a zsidónak minősített személyek munkavállalási lehetőségeit, például nem dolgozhattak a közigazgatásban vagy középiskolai tanárként. Ez a törvény rendelkezett arról is, hogy ki minősül zsidónak. Az 1941-es harmadik zsidótörvény megtiltotta a zsidók és nem zsidók közötti házasságkötést, de még a szexuális kapcsolatot is. A korlátozó intézkedések sora 1944-ben, a német megszállás után különböző témájú, ún. zsidórendeletekkel egészült ki.

zsidóüldözés | amikor valakit vélt vagy valós zsidó származása miatt zsidónak minősítenek és emiatt üldöznek. *Lásd még* zsidónak minősített személy, zsidótörvények, holokauszt.

zsinagóga | zsidó imaház, a zsidó istentisztelet helye. Európa legnagyobb zsinagógája a közel 3000 ülőhellyel rendelkező budapesti Dohány utcai zsinagóga.

zsoldkönyv | személyre szóló katonai dokumentum a katona adataival, amely személyazonosító igazolványként is szolgált, valamint tartalmazta a számára kifizetett zsold összegét is.

Köszönet

A köszönetnyilvánítás kifejezést, amit használni szoktak ilyenkor, nagyon hivatalosnak találom, én csak egyszerűen, de annál nagyobb szeretettel szeretném megköszönni mindazok közreműködését, segítségét és támogatását, akik nélkül ez a könyv nem születhetett volna meg, és nem jutna el reményeink szerint minél több emberhez.

A legnagyobb köszönet természetesen a „társszerzőimet", vagyis az interjúalanyaimat illeti. Azokat az életkorukat meghazudtolóan friss és – itt nem túlzás ezt a jelzőt használni – fantasztikus embereket, akik az első bemutatkozásom után azonnal igent mondtak a nehéznek ígérkező projektre. A koronavírus-járvány kellős közepén telefonon, vagy a legtöbb esetben videós alkalmazáson keresztül beszélgettünk, amelyet – legnagyobb meglepetésemre – 80 vagy 90 év felett is gond nélkül használtak. Később pedig szívesen fogadtak, hogy végre személyesen is találkozva véglegesítsük a történetek szövegét, és képeket is válogassunk az epizódokhoz, már ha egyáltalán fennmaradt néhány fotó a vészterhes időkből, vagy a háború előtti évekből. Hálás vagyok annak a három családnak is, akik eredeti hanganyagon juttatták el

hozzám szerettük visszaemlékezését, hogy ugyanúgy első kézből hallhassam a történetüket, ahogy a többi interjúalanyomét.

Mivel kívülállóként, azaz zsidó körökben egyáltalán nem járatosként indítottam el a projektemet, már az interjúalanyok felkutatásában is segítséget kértem – és kaptam. Köszönet közelebbi és távolabbi ismerőseimnek, valamint Az Élet Menete Alapítvány és a Centropa Alapítvány akkori vezetőinek, Gordon Gábornak, illetve Pál Borbálának, hogy segítettek felkeresni első interjúalanyaimat. Onnantól beszélgetőpartnereim szinte kézről kézre adtak, ajánlottak tovább. Néhányan a már elhunyt családtagjukról meséltek nekem: köszönöm a rám szánt idejüket és a megértésüket, hogy elfogadták, amikor a bőséges forrásokat látva úgy döntöttem, előnyben részesítem az első kézből származó interjúkat, s az ő családi történeteiket végül nem szerkesztettem a kötetbe.

Eredetileg holokauszttúlélők történeteit gyűjtöttem, ám időközben megismerkedtem az Igaz Emberekért Alapítványtól Schmelcz Ágnessel és Kuti Annával, rajtuk keresztül pedig azzal a maroknyi emberrel, akik még élnek Magyarországon a Világ Igaza kitüntetéssel díjazottak közül. Nagyon örülök, hogy a velük készült interjúk nyomán újabb nyolc epizóddal gazdagodott a gyűjtemény, bemutatva az 1944-ben csupán tizenéves embermentők szemszögéből is néhány megmenekülés-megmentés történetét.

Hálás vagyok a sorsnak, hogy új barátokra tettem szert interjúalanyaim, valamint azon 21 túlélő személyében, akiket 2024-ben, a 80. évfordulón kísérhettem el Auschwitzba, az Élet Mentére. Velük együtt mintha a saját családomon kívül 50–60 pótnagymama és pótnagypapa is drukkolt volna nekem és a projektemnek, ösztönzött volna kitartásra éveken át. Szükségem is volt a töretlen biztatásra, ugyanis nem gondoltam volna, hogy a kötet közreadása nehezebb feladatnak bizonyul, mint a történetek összegyűjtése és megírása.

Nagyon köszönöm, hogy érezhettem, érezhetem a családtagjaim és az ismerőseim folyamatos támogatását. Nemhogy elviselték, hogy sokszor a projektemről meséltem nekik, hanem időről időre rá is kérdeztek, hogy állok éppen. Ki-ki a saját lehetőségei szerint igyekezett segíteni a továbblépésben: összeköttetéssel, ötletekkel, szakmai segítséggel, könyvkiadással kapcsolatos tapasztalatokkal vagy „csak" – és ez persze egyáltalán nem „csak" – szeretetteljes mellettem állással. Köszönet érte! Külön köszönöm azoknak, akik azon a ponton, amikor még önköltségen történő magánkiadásról volt szó, anyagi támogatásukat is felajánlották az erkölcsi mellett.

Az öt év alatt hét különféle szervezettel kerültem kapcsolatba a reménybeli kiadás kapcsán, több pályázatot is írtunk. Öt nagy és négy kisebb kiadónál próbálkoztam, négyszer tűnt úgy, hogy hamarosan megjelenik a kötet – aztán mégsem. Az hajtott tovább az utamon, hogy a visszautasítás vagy a sikertelen próbálkozás miatti sajnálkozás mellé mindenhonnan kaptam még valamit: elismerést, hogy értékes a projektem, és biztatást, hogy ne adjam föl.

Sok kedves embernek hála, a kiadásra való igenre sem ölbe tett kézzel vártunk. Köszönöm volt kolléganőmnek, Csorba Máriának, hogy első olvasómként segített csiszolni a szövegeket. Köszönöm Lieberman Máriának, a Centropa Alapítvány vezetőjének a közbenjárását, hogy segített megszerezni az archívumukban szereplő néhány fotó felhasználási jogát. Köszönöm Tárkányi Szabolcs grafikusnak, hogy felajánlotta, és az ötleteim nyomán el is készítette az első borítótervet a könyvhöz. Nagyon köszönöm Hetényi Zsuzsa irodalomtörténésznek, írónak és műfordítónak, hogy csodás és tartalmas előszóval, egy igazi kis tanulmánnyal vezeti be az olvasókat a 80+8 történet sűrűjébe. Hálás köszönetem Mozer Tamás magyartanárnak, akit eredetileg nyelvi lektorálásra kértem fel, de sokkal többet kaptam tőle: egy vérbeli szerkesztő alaposságával és szeretettel gondozta a kötet szövegét.

Köszönöm a Fogalomtár átnézésében és pontosításában, helyenként bővítésében nyújtott segítséget és az együttgondolkodást a következő három szakembernek: Várnainé Balogh Beáta múzeumpedagógiai szaktanácsadónak, régésztechnikusnak, történelem és magyar szakos tanárnak, Vég Évának, az ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskola történelem szakos vezetőtanárának, és dr. Pécsi Tibor történésznek, a Bornemissza Péter Gimnázium történelemtanárának és az Emlékezzünk és Emlékeztessünk Alapítvány szakmai vezetőjének. Külön köszönet Klacsmann Borbála holokausztkutatónak, történésznek, hogy felhívta a figyelmemet néhány friss kutatási eredményre, amelyek mentén további pontosításokat tehettem a szócikkekben.

Azt, hogy a könyvem 2025-ben, a felszabadulás és a II. világháború lezárásának 80. jubileumi évében végül tényleg megjelenhet, az újonnan alakult BookLab Kiadónak köszönöm. Azután, hogy megállapítottuk: épp olyan könyvet írtam, amilyet kiadni terveztek a témában, még sok víz lefolyt a Dunán a valódi megjelenésig. Ennyi bonyodalom dacára ki ne mosolyogna, ki ne kapna erőre az utolsó simításokhoz attól, amikor az ország legidősebb háziorvosaként híressé vált interjúalanya, a 102 éves dr. Körmendi István az újabb csúszás hallattán azzal biztatja: „Van időnk, megvárjuk!"

Sajnos vannak, akik már nem tudják a kezükbe venni a kötetet. Az emlékük legyen áldott! Köszönöm családtagjaik jóindulatát, segítőkészségét. A felém és a projekt felé áradó bizalmuk jele, hogy mindannyian jóváhagyták az elkészült szövegeket és hozzájárulásukat adták a megjelentetésükhöz.

Hálás vagyok minden ajánlóírónak: Gács Annának, Hofher Józsefnek, Hüvös Ágnesnek, Klacsmann Borbálának, Miklósi Lászlónak, Schein Gábornak, Török Andrásnak és dr. Verő Tamásnak. Köszönöm, hogy a nagyon rövid határidő ellenére is mindannyian reagáltak a felkérésre, hogy soraikkal kedvet csináljanak e nem könnyű olvasmány kézbevételéhez. Külön köszönöm az igaz, emberi történetek „mesemondójának", krónikási példaképemnek, Schäffer Erzsébetnek a Zárszót a történetekhez, amelyet a könyv olvasása nyomán feltoluló gondolataiból szőtt.

A projektnek nincs vége a könyv megjelenésével sem. Tovább gyűlnek a történetek, mert újabb túlélőkkel is van szerencsém megismerkedni. A gyűjtés mellett a közkinccsé tétel sem zárul le, sőt! Kezdetektől a projekt része volt, és el is készült a vázlata egy interaktív foglalkozásnak, amelynek keretében diákcsoportokhoz, vagy más, érdeklődő közönséghez szeretném elvinni a történeteket és azok üzenetét. Néhány interjúalanyom már jelezte, hogy szívesen elkísérne! Az együttműködésre nyitott csoportok, valamint a projekt ezen részét támogatni kívánók jelentkezését ezen az e-mail-címen várom és köszönöm: elettortenetek@gmail.com

Kedves Olvasó!

Végül, de nem utolsósorban Önnek, Neked is köszönöm, hogy elolvasta, elolvastad a könyvben szereplő epizódokat (és még a köszöneteket is). Két dolgot szeretnék kérni.

Egyrészt nagyon örülnék, ha minél több olvasó küldene észrevételt, véleményt, vagy csak pár kedves sort a fent említett elektronikus levélcímre. Előre is köszönöm mindet, és ígérem, hogy megosztom őket az interjúalanyaimmal is.

A másik kérés még nagyobb: szeretném, ha minél többen ajánlanák másoknak is a kötetet. Ha továbbadnák a gyermekeik, unokáik, tanítványaik, vagy épp a szüleik, tanáraik, ismerőseik kezébe. Akár olyanokéba, akikről úgy gondolják, maguktól nem figyelnének fel rá. Minél többen ismerik meg ezeket a történeteket, annál

többen fogják tudni, milyen hamar veszélyes irányba indulhatnak a társadalmi folyamatok és meddig fajulhat a gyűlölet; ugyanakkor azt is, hogy bármely ember képes elfogadóvá, együttérzővé, kicsi vagy nagy tettekkel embermentővé válni. Ezért meg a világ lesz egyszer hálás – előbb vagy utóbb.

A szerzőről

Sziklainé Lengyel Zsófia

Az igaz történetek megszállottja. Nagyvállalati kommunikációs szakemberből, újságíróból vált a Történetmentő vállalkozás alapítójává, amikor megálmodta új hivatását, és modern kori krónikásnak állt. Az emlékek családon vagy cégen belüli továbbörökítését segíti generációról generációra élettörténetek, családtörténetek lejegyzésével. A számtalan egyedi megrendelésre készült krónika mellett eddig két könyve látott napvilágot a Dreher család és a sörgyár történetéről, valamint rendszeresen jelennek meg fogyatékossággal kapcsolatos témákban írt interjúi az Egyesület az Inklúzióért blogoldalán. Tanár férjével és két egyetemista gyermekükkel Óbudán él, ahol zsebkendőnyi biokertjét is gondozza.

Egy meghatározó utazási élmény és több személyes történet meghallgatása inspirálta, hogy egyszemélyes és önkéntes, éveken át tartó projektbe fogjon. Új megközelítéssel interjúzott több mint ötven emberrel, köztük azzal a maroknyi Világ Igaza kitüntetéssel elismert embermentővel, akik még köztünk élnek. A barátaivá vált idős emberek történeteinek megörökítéséért és önkéntes munkájáért 2024-ben elnyerte az Élet Menete Alapítvány Kézdy Györgydíját. Az interjúalanyokkal közös erőfeszítésének gyümölcse ez a rendhagyó fogalomtárral kiegészített történelmi olvasókönyv, amelyet különösen szívesen ajánl mindazoknak, akik a holokauszt témáját eddig nem merték közel engedni magukhoz. A projektje a könyv megjelenésével nem ér véget. Interaktív foglalkozásokon szeretne minél többeket megismertetni a hétköznapi tárgyak körül kibomló nem hétköznapi történetekkel.

SZIKLAINÉ LENGYEL ZSÓFIA

Krónikás, kommunikációs szakember, újságíró, a Történetmentő vállalkozás alapítója. Élettörténeteket, családtörténeteket jegyez le és szerkeszt, valamint rendszeresen jelennek meg interjúi.

Egyszemélyes, önkéntes projektjében új megközelítéssel beszélgetett holokausztúlélőkkel és Világ Igaza kitüntetéssel elismert embermentőkkel. Történeteiket fogalomtárral kiegészítve, történelmi olvasókönyvként adja közre, különösen ajánlva azoknak is, akik a holokauszt témáját eddig nem merték közel engedni magukhoz.

„A személyes borzalmakon átsugárzik
az élni vágyás, fel-felcsillan a humor...
Ráadásul ezek a mi saját, magyar történeteink."
Hetényi Zsuzsa előszavából

„Ha mind az áldott történetre vágyunk,
miért nincs az átkozottnak vége már..."
Schäffer Erzsébet zárszavából

Túlélők és Világ Igaza címmel kitüntetett embermentők idézik fel 80+8 történetben, mit jelentett gyerekként vagy fiatal felnőttként a zsidóüldözés idején élni Magyarországon, vagy ott, ahová a vészkorszak kiszámíthatatlan eseményei sodorták őket. Hétköznapi tárgyak kapcsán felbukkanó emlékeik különös erővel elevenítik fel nemcsak a munkaszolgálat, a koncentrációs táborok, a német megszállás, a nyilas uralom vagy éppen Budapest ostroma és a gettó mindennapjait, hanem bemutatják a vészkorszak félelmeit és reményeit, tragikus vagy megkönnyebbülést hozó pillanatait. A személyes elbeszéléseket családi fotók és egy rendhagyó, 300 kifejezést tartalmazó fogalomtár egészíti ki, hogy az olvasó könnyebben értelmezhesse az epizódokat.

Sziklainé Lengyel Zsófia interjúiból olyan kötet született, amely egyszerre őriz emlékeket, tanít, kérdez és válaszol arra, hogy lehetett túlélni, segíteni, emberségesnek maradni az embertelenségben. Könyve mindazokhoz szól, akik szeretnék megismerni az 1944–45-ös események egy fontos szeletét – méghozzá nem a tankönyvekből, hanem az azokat átélők saját hangján.

5990 Ft booklab.hu
ISBN 978-615-698-330-5